

טהרת המשפחה ולידה

שאלות ותשובות
שנשאלו יועצות הלכה
של מדרשת נשמת
בנושא לידה

טהרת המשפחה ולידה
שאלות ותשובות שנשאלו יועצות הלכה
של מדרשת נשמת
בנושא לידה

Nishmat's Yoatzot Halacha Responsa: Laws of Family Purity and Birth.

© כל הזכויות שמורות מכון נשמת הבית, מדרשת נשמת, 2019

מכון נשמת הבית, מדרשת נשמת

ברל לוקר 26א', שכונת פת, ירושלים

טל" 02-6404333

www.yoatzot.org

הקו הפתוח ע"ש גולדה קושיצקי – 02-6404343

תיאום פגישה עם יועצות הלכה מלוות פוריות – 02-6404340

ועדה מדעית מייעצת – הרב מיכאל אדרעי, יועצת הלכה ד"ר גילה גולד, יועצת הלכה ד"ר אילת קמינצקי

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי, מכני, או אחר כל חלק שהוא מן החומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג שהוא בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט אלא ברשות מפורשת בכתב מהמוציא לאור.

הודפס בישראל 2019 Printed in Israel

חוברת זו יוצאת לאור כחלק מפעילות "מכון נשמת הבית" – מכון המחקר של מפעל יועצות ההלכה של נשמת. המוסד הוקם בשנת תשע"ב (2012), במטרה למסד ולתעד את ניסיון הרב של יועצות ההלכה, כפי שבאה לידי ביטוי במתן מאות אלפי תשובות הלכתיות בטהרת המשפחה לנשים רבות, מתוך שאיפה לקדם את שמירת הלכות טהרת המשפחה.

"יועצות ההלכה" הן בוגרות תכנית "קרן אריאל" במדרשת נשמת בה הן הוכשרו בלימוד הלכתי מעמיק בהלכות נידה על ידי פוסקי הלכה, ובמקביל זכו להכשרה אינטנסיבית בנושאי בריאות האישה. בתום שנתיים של לימוד אינטנסיבי עוברות הבוגרות סידרה של מבחנים בכתב ובחינה בעל פה על ידי ארבעה רבנים פוסקים, ונדרשות להוכיח בקיאות מלאה בהלכות טהרת המשפחה מהש"ס והפוסקים, ועד להלכה למעשה. יועצות ההלכה נבחנו גם במבחנים רפואיים בהן הן צריכות להוכיח ידע ומיומנות במענה על שאלות מעשיות.

לצד תכנית ההכשרה בארץ, פועלת בעשור האחרון תכנית הכשרה בחו"ל בשלוחת מרים גלאובך של יועצות ההלכה.

בוגרות תכניות ההכשרה מונות 127 יועצות הלכה בארץ ועוד 27 יועצות הלכה ברחבי העולם.

יועצות ההלכה פועלות בשני העשורים האחרונים, להגברת הידע ההלכתי והרפואי של נשים שומרות טהרת המשפחה, כחלק מהשירות הייחודי שהן מעניקות לאישה המחפשת כתובת נשית לכירורג נושאים הלכתיים אינטימיים.

הפעילות השוטפת של יועצות ההלכה כוללת:

- א. מענה בקו הפתוח ע"ש גולדה קושיצקי, שבו נענות עשרות שיחות מדי ערב.
- ב. אתרי אינטרנט בארבע שפות שונות: אנגלית, עברית, צרפתית וספרדית. האתרים באנגלית ובעברית כוללים מידע נרחב בתחומי טהרת המשפחה ובריאות האישה לצד אפשרות לשליחת שאלות ליועצות הלכה. באתרים בצרפתית ובספרדית ישנה אפשרות לשאילת שאלות בשפות אלו כצורך שעלה מהשטח. השאלות שנענות באתרי האינטרנט מדי יום מתווספות לעשרות אלפי השאלות שנענו באתרים מאז הקמתם.
- ג. יועצות בקהילות: פניות רבות נוספות מגיעות אל יועצות ההלכה במקומות מגוריהן. ברחבי העולם יש עשרות קהילות שמעסיקות כיום יועצות הלכה לתועלת נשות הקהילה.
- ד. יועצות הלכה פועלות בארץ ובעולם ללמד את הציבור הרחב בכנסים, ימי עיון ושיעורים.

בנוסף למענה ההלכתי שמספקות היועצות, בהדרגת הרב יהודה הנקין והרב יעקב ורהפטיג, הן מספקות מענה נשי מקצועי להתמודדויות של אלפי זוגות בשמירת ההלכה ובתחומי בריאות נלווים כגון פוריות, בדיקות ובעיות גיניקולוגיות, תכנון משפחה, דימומים, גיל המעבר וכד'. מעבר להכשרה הכללית, בשנים האחרונות התמחו חלק מיועצות ההלכה בתחום הפוריות, והן פועלות כיועצות הלכה מומחיות כ"מלוות פוריות" בליווי הלכתי של רבני יועצות ההלכה- הרב הנקין והרב ורהפטיג, וכן של הרב מיכאל אדרעי.

פעילות "מכון נשמת הבית" היא קומה נוספת על גבי הפעילות בשטח. מכון המחקר מוציא לאור דיונים הלכתיים מעמיקים, וחומרים נוספים לעיון משיבים בהלכה, לומדי הלכה, וכלל הציבור הרחב. בדומה לכלל פעילות יועצות ההלכה, מבוססים פרסומי המכון על שילוב בין עיון במקורות התורניים, מידע רפואי עדכני, וריגשות מתמדת לצרכי הנשים.

בחשון תשע"ז (נובמבר 2017) יצא לאור ע"י המכון הכרך הראשון של הספר "נשמת הבית". הספר נכתב על-ידי קבוצת יועצות הלכה, אושר הלכתית על ידי הרב ורהפטיג (העומד בראש מיזם יועצות ההלכה), ונערך על ידי הרב יהודה הרצל הנקין והרבנית חנה הנקין (מייסדי נשמת ומיזם יועצות ההלכה, ומנהליו). הספר כולל 63 שאלות שנשאלו יועצות ההלכה במהלך השנים, בתחומים של הריון, לידה, הנקה ואמצעי מניעה. בסופו של הספר מובאים נספחים רפואיים עדכניים בנושאים אלה. הכרך יצא לאור בהוצאת מגיד וניתן לרוכשו ממדרשת נשמת. בימים אלה עובדות עמיתות המחקר במכון על הכרך השני של נשמת הבית, שיעסוק בשאלות מגוונות בתחום הטבילה.

תוכן עניינים

5	מכון נשמת הבית
8	מחברות הספר
9	מבוא רפואי בנושא לידה
12	1. דין פתיחת צוואר הרחם כהתחלת לידה
14	2. האם יציאת הפקק הרירי אוסרת?
16	3. האם פעולת הפרדת קרומים 'סטריפינג' אוסרת?
18	4. האם ירידת מים אוסרת?
20	5. סיוע הבעל בחדר לידה
22	6. מוך דחוק ובדיקות ז' נקיים לאחר לידה
23	7. ספירת ז' נקיים לאחר ניתוח קיסרי
25	8. ראיית דם על ידי רופא בבדיקה לאחר הלידה
27	9. תלייה בטחורים בז' נקיים לאחר לידה
29	10. הפסק טהרה ביולדת לאחר שקיעה
31	11. עונות פרישה וקביעת ווסת בכ"ד חודש לאחר לידה
34	12. בדיקות ז' נקיים במצב צניחת רחם
38	13. תלייה בפצע בז' נקיים
41	14. בדין הרגשה
49	15. כאב וחוסר עניין ביחסים
51	16. דם על נייר קינוח
55	17. המשך הנקה לאחר הפסקה בפעוט
57	18. העברת תינוק בין ההורים בימי הנידות

אנו מביאים בפניכם, שאלות ותשובות שנשאלו יועצות הלכה בנושא לידה. התשובות נלקחו מספר שנשמת הבית שיצא לאור בשנת תשע"ז. ספר נשמת הבית כולל 63 שאלות שנשאלו יועצות ההלכה במהלך השנים, בתחומים של הריון, לידה, הנקה ואמצעי מניעה. בחלקו השני של הספר מובאים נספחים רפואיים עדכניים בנושאים אלה.

יועצות הלכה פעילות בשטח מעל עשרים שנה. מתוך אלפי השאלות שהגיעו ליועצות ההלכה, הבאנו בחוברת זאת שאלות שעוסקות רק בלידה כדי לתת טעימה של השאלות והתשובות שמופיעות בספר נשמת הבית. השאלות משקפות את הקורה בשטח היום בנושא טה"מ, ובכך חשיבותן. אין החוברת מתיימר לחדש הלכה כי אם לסדר הדברים לטובת הלומדים והלומדות. בחוברת מופיעה גם תשובות הלכתיות מעשיות וגם נספח רפואי בנושא לידה. ייתכן שהמידע הרפואי יהיה לתועלת גם למורי הוראה.

ניתן לרכוש את הספר המלא של נשמת הבית ממשרדי מדרשת נשמת.

המשתתפים בספר

המשיבות	
הרבניות יועצות ההלכה:	זיוית ברלינר שירה כפיר גולדי כ"ץ סמסון נועה לאו אורה קראוס מיכל רונס
עורכי הספר:	רחל שפרכר פרנקל הרבנית חנה הנקין הרב יהודה הנקין

נספחים רפואיים וייעוץ רפואי: יועצת הלכה הרבנית ד"ר דינה צימרמן

להכשרת התכנית ראש הלכה: הרב יעקב ורהפטיג

רכות התכנית
להכשרת יועצות הלכה: יועצת הלכה הרבנית נועה לאו

רכות המכון למחקר: יועצת הלכה הרבנית מיכל רונס

מבוא רפואי בנושא לידה

התקרבות הלידה

תאריך הלידה המשוער הוא בגדר השערה ואין דרך לדעת בוודאות מתי תתרחש הלידה. ישנם סימנים שונים המסמנים את התקרבות הלידה:

1. **שחרור הפקק הרירי.** הפקק הרירי הוא הפרשה רירית צמיגה האוטמת את פתח צוואר הרחם במהלך ההיריון, ומשמש כאחת ההגנות מפני זיהום. ה'פקק' עשוי להשתחרר לקראת הלידה, אם כי לעיתים הדבר קורה במהלך הלידה עצמה. הפקק הרירי יימצא בדרך כלל על הבגדים התחתונים. הפרשה זו עשויה להופיע בגוונים שונים, ופעמים רבות היא כוללת מראה דמי.

2. **ירידת מים.** במהלך ההיריון, התינוק נמצא בתוך שק ההיריון, מוקף במי שפיר. בשלב מסוים, השק פוקע ומי השפיר נוזלים או דולפים החוצה. זוהי 'ירידת מים'. הלידה מתחילה לרוב סמוך לירידת המים, אם לא התחילה קודם לכן.

3. **צירי לידה.** לקראת סוף ההיריון, יופיעו לפעמים צירים לא סדירים בשל התכווצויות הרחם. לקראת הלידה, צירים אלו יתחילו להיות סדירים.

עם הופעת אחד הסימנים האלו, מומלץ שהאישה תהתייעץ עם גורם רפואי על הזמן הנכון לגשת לחדר הלידה.

צירי לידה גורמים לפתח צוואר הרחם להתרחב ('פתיחה') ולצוואר עצמו להתקצר ('מחיקה'). במהלך הלידה הצוות המטפל עוקב אחרי התקדמותם של שני מדדים אלה. הפתיחה נמדדת בסנטימטרים, כאשר פתיחה של 10 ס"מ (חמש אצבעות) נחשבת 'פתיחה מלאה'. כאשר צוואר הרחם מגיע לפתיחה מלאה, הצירים מסייעים לדחוף את התינוק מטה בתעלת הלידה, ומשם החוצה אל אוויר העולם.

הלידה מתחילה בדרך כלל באופן ספונטני, וממשיכה להתפתח בצורה טבעית. אמנם, יש מצבים שבהם נדרשת התערבות רפואית על מנת להקדים את הלידה או לזרז את התפתחותה.

השראת לידה

השראת לידה היא שם כולל להתערבות רפואית שמטרתה לגרום ללידה להתחיל להתפתח, והיא מתבצעת כאשר המשך ההיריון עשוי לסכן את היולדת או את העובר. פרוצדורה זו כוללת מתן פרוסטגלנדינים שתפקידם 'לרכך' את צוואר הרחם ולסייע לו להיפתח, ומתן פיטוצין שתפקידו לגרום להתכווצויות של הרחם ולצירי לידה. הפרוסטגלנדינים ניתנים בדרך כלל באמצעות ג'ל מקומי הנמרח על צוואר הרחם או באמצעות הכנסת נר המוכנס לצוואר הרחם. צירים הנגרמים בעקבות פיטוצין עשויים להיות עוצמתיים יותר מצירים שמתפתחים באופן טבעי.

הליך דומה הוא זירוז לידה, כאשר הלידה מתחילה באופן טבעי אך אינה מתקדמת. במצב זה בדרך כלל נותנים פיטוצין, שיכול להשפיע על קצב התקדמותם של התהליכים הטבעיים.

יש פעולות נוספות שמקובל לראות אותן כמסייעות להתפתחות לידה. יש לכך, אמנם, בסיס רפואי, אך הדבר לא נחקר בצורה מסודרת.

גירוי פטמות: גירוי הפטמות של האישה מגביר את ייצור האוקסיטוצין, ההורמון הטבעי שעליו מבוסס הפיטוצין, והוא עשוי לגרום להתפתחות לידה, במקרה שהתנאים בשלים לכך.

הפרדת קרומים ('סטריפינג'): בפרוצדורה זו, הרופא מפריד את הקרומים של שק ההיריון מדפנות צוואר הרחם באמצעות אצבעו. במקרים מסוימים (60-70%) גירוי זה של צוואר הרחם מסייע ללידה להתחיל.¹

לידה

צירי הלידה, והלחיצות לצורך הוצאת התינוק, מלווים בדרך כלל בכאבים חזקים. קיימות מספר דרכים להוריד את רמת הכאב. הדרך המובילה היום היא הרדמה אפידורלית, כאשר חומר אילחוש מוזרק לגוף דרך מחט דקה המוכנסת בין עצמות עמוד השדרה בכדי להגיע לאזור שמחוץ לאחד מכיסויי חוט השדרה המכונה 'dura'. האפידורל מחליש גם את הכאב וגם את יכולת התנועה מתחת לאותה הנקודה בחוט השדרה. משום כך, נשים שקבלו אפידורל אינן מסוגלות ללכת, והן תזדקקנה לסיוע בכדי לשנות תנוחה במיטה. קיימת גם הרדמה בעמוד השדרה, שבה המחט מוחדרת למקום סמוך יותר לחוט השדרה, אך היא פחות רצויה ללידה וגינלית, ולכן היא פחות בשימוש. במקרה של ניתוח קיסרי חירום, ייתכן וייעשה שימוש בהרדמה כללית. התערבות תרופתית נוספת שלעתים נעשה בה שימוש, היא הזרקת משכך הכאבים 'פטדין' או 'דמרול' לתוך השריר; אולם תינוקות שאמותיהם מקבלות חומר זה יכולים להיוולד רדומים, ולכן נעשים מאמצים להימנע משימוש בו כל עוד הדבר אפשרי. דרכי שיכוך כאבים שאינם תרופתיים, דוגמת ההסתייעות בדמיון מודרך ותרגילי נשימה, יכולות להפחית את הצורך בהתערבות תרופתית. הפחתת פחדיה של היולדת, והדאגה לליווי של אדם תומך מתאים, יכולות גם הן להפחית את הצורך במתן תרופות.

במקרים שבהם הלידה אינה מתפתחת למרות הניסיונות לסייע לכך בדרכי הרפואה, או כאשר ישנן סיבות רפואיות שבגינן נמנעת לידה נרתיקית, יש צורך בניתוח ('ניתוח קיסרי') על מנת להוציא את התינוק. כאשר לידה אינה מתפתחת והצוות הרפואי מחליט על ניתוח חירום, אין שהות מספקת ללימוד או דיון. לעומת זאת, כאשר הרופא ממליץ על לידה בניתוח מתוכנן מראש (אלקטיבי), חשוב ללמוד את הנושא, להכיר את התרחישים האפשריים, ולהציג בפניו כל שאלה שמתעוררת. לאחר לידה בניתוח קיסרי, אמנם עולים הסיכויים ללידות בניתוח בעתיד, אך אין משמעות הדבר שכל הלידות בהמשך יצטרכו להתבצע דווקא בניתוח.

משכב לידה

ההנקה היא ההמשך הטבעי והמתבקש ללידת תינוק, ויש לה יתרונות בריאותיים רבים, הן לאם והן לתינוק. ההמלצה הרפואית היא לאפשר הנקה כבר במהלך השעה הראשונה לאחר הלידה. באופן אידיאלי הדבר מתרחש כאשר מניחים את התינוק ישירות על גוף האם מיד עם צאתו לאוויר העולם. הוכח כי הנקה ראשונית זו, סמוך מאוד ללידה, מעלה את סיכויי ההצלחה של ההנקה ומעודדת את התכווצות הרחם המונעת שטפי דם לאחר הלידה. מומלץ גם לעודד 'ביות' (שהייה של התינוק בצמוד לאמו) ככל שניתן, ולאפשר הנקה מלאה לפי דרישת התינוק. הנקה היא אמנם פעולה טבעית, אך יש נשים שחוות קשיים או כאבים בניסיון להניק. חשוב לדעת כי הנקה אינה אמורה לכאוב, ובמקרה של כאבים, מומלץ לפנות לעזרה מקצועית בהקדם האפשרי. פעמים רבות, הדרכה אישית, הכוללת הסבר של מנגנון ההנקה בליווי עצות מעשיות, היא מתכון להנקה מוצלחת.

לאחר הלידה, מתחילות ההתאוששות וההחלמה. פתח הרחם נסגר כעבור שבועיים וחוזר למצבו המקורי, הסגור. כאשר הצוואר סגור, הסיכון ללקות בזיהומים פוחת באופן משמעותי, ועל כן אין צורך לחשוש מישיבה באמבטיה או מטבילה במקווה. ייתכן שמועד סגירת פתח הרחם ישתנה בהתאם לנסיבות הלידה, ולכן מומלץ ליולדת להתייעץ בעניין זה ברופא/מיילדת לפני שחרורה מבית החולים לצורך ההנחיות מפורטות. אין סיבה רפואית להימנע מטבילה במקווה כשהדבר מתאפשר מבחינה הלכתית.

אין תמימות דעים בקרב הרופאים באשר לפרק הזמן שלאחר הלידה שלאחריו ניתן לחזור ליחסים אינטימיים. מומלץ להעלות גם עניין זה מול הצוות הרפואי המטפל לפני השיחרור ממחלקת היולדות.

¹ Boulvain M, Stan C, Irion O. Membrane sweeping for induction of labour. *Cochrane Database Syst Rev*. 2005 Jan 25;(1):CD000451

שישה השבועות הראשונים שלאחר הלידה הם תקופת 'משכב הלידה'. בתקופה זו היולדת עודה מצויה תחת השפעתם של הורמונים הגורמים להתרופפות הסחוס, ולכן עליה להיזהר מהרמת משקלים כבדים ומתנועות חדות. כעבור שישה שבועות, הרחם חוזר לגודלו המקורי ולמצבו מלפני ההיריון. זהו הזמן שבו מקובל לקיים ביקורת רפואית לאחר הלידה. ניתן לקבוע את הביקור גם לפני תום פרק זמן זה, אם יש צורך מיוחד לכך או אם מתעוררת שאלה, ולדוגמה, בנושא אמצעי מניעה.

אישה שילדה בניתוח קיסרי זקוקה לתקופת התאוששות ממושכת יותר, שכן מלבד הלידה עליה להחלים גם מהניתוח. כאבים באזור הניתוח ותשישות יכולים להימשך למשך 4-6 שבועות.

ההתאוששות מהלידה, ההסתגלות למצב החדש, והטיפול בתינוק דורשים מהיולדת כוחות רבים. כל יולדת זקוקה לסיוע בבית במהלך השבועות שלאחר הלידה, והדבר נצרך אף יותר לאחר לידה בניתוח. לאחר כל צורת לידה, מצבי רוח משתנים וכדורך הם מצבים נורמליים בימים שלאחר הלידה. תופעות אלה הן תוצאה ישירה של השינויים ההורמונליים הקיצוניים שהאישה עוברת בעת זו. במקרה שתופעות אלה ממשיכות ללוות את היולדת מעבר לשבועיים מהלידה, חשוב לוודא שלא מדובר בדיכאון לאחר לידה.

אם אין הקלה בתופעות ושיפור במצב הרוח לאחר מספר ימים שבהם היולדת זוכה למנוחה ולשעות שינה סבירות, יש לעודד אותה לפנות לרופא המטפל. דיכאון אחרי לידה ניתן לטיפול ולריפוי; ואילו דחיית הטיפול עלולה להביא להשלכות חמורות לתינוק ולאם.

אצל נשים רבות, גם כאלה שלא עברו דיכאון אחרי לידה, יכול לעבור פרק זמן לפני שיגלו עניין ביחסי אישות. ברקע עומדים שינויים הורמונליים, חוסר שינה, וכן היבטים רגשיים: האם מתרכזת בתינוק שזה עתה בא לעולם והדורש את התמסרותה המלאה לצרכיו. אם האישה ממשיכה לחוש אדישות מוחלטת בתחום המיני לאורך זמן, מומלץ להתייעץ ברופא.

הדימום אחרי לידה נמשך בממוצע למשך כ-4 שבועות, כאשר יש נשים שידממו פחות מכך, ויש שידממו יותר. דימום אחרי לידה אינו פוסח גם על נשים שילדו בניתוח וגם על נשים שעברו הפלה, ולכולן תהיה הפרשה דמית, למשך פרקי זמן משתנים. דימום זה שונה באופיו מהדימום הווסתי המוכר, והוא עשוי להופיע בגלים – להיעלם ולחזור. כאשר האישה מרגישה שהדימום פסק, והיא בשלה להתחיל בתהליך הטהרה, אין כל מניעה לעשות זאת; אך חשוב לקחת בחשבון שהדימום עשוי לחזור ולקטוע את ספירת הנקיים.

במקרה שהיולדת מגיעה לביקורת השגרתית שישה שבועות לאחר הלידה, והדימום עדיין לא פסק, מומלץ לברר מתי יהיה צורך בבירור נוסף. נשים המדממות פחות מהממוצע עשויות להשלים את תהליך הטהרה ולטבול עוד לפני הביקור אצל הרופא.

חזרה סדירה של המחזור החודשי לאחר הלידה תלויה במספר גורמים, כאשר קיימים הבדלים רבים בקרב הנשים בעניין זה. אצל נשים שאינן מיניקות, המחזור יחזור בדרך כלל כחודשיים לאחר הלידה. נשים מניקות עשויות לעבור כמה חודשים ללא דימום ווסתי, מצב המכונה 'אל-ווסת בהנקה'. זהו מנגנון טבעי של הגוף שמטרתו ליצור רווח בין הלידה לבין תחילתו של ההיריון הבא, על מנת שהאישה תוכל להתאושש.

נכתב ע"י ד"ר דינה צימרמן

1. דין פתיחת צוואר הרחם כהתחלת לידה

שאלה

במסגרת מעקב היריון עברתי השבוע בדיקה פנימית. האחות דיווחה לי על פתיחה של ארבעה ס"מ, למרות שצירי הלידה טרם התחילו. בסופו של דבר שוחררתי ועודני ממתינה ללידה. האם אני נחשבת נידה בעקבות הפתיחה, בהעדר צירים?

תשובה

במצב המתואר אינך טמאה עדיין בטומאת לידה, ואף לא בטומאת נידה כל עוד לא ראית דם. פתיחה של ארבעה ס"מ² נחשבת כמתאימה לתחילת תהליך הלידה מבחינה רפואית, אך ייתכן מצב שבו ישנה פתיחה של צוואר הרחם גם זמן רב קודם ללידה.³

במצב זה, כאשר הפתיחה אינה דינאמית, דהיינו מתרחבת והולכת, אינה מלווה בצירים, ותהליך הלידה טרם התחיל, האישה אינה נאסרת. גם אם התחילו צירים אך נעצרו, ומתברר למפרע שהלידה טרם התחילה, אין האישה טמאת לידה.

הרחבה

הגמרא בשבת⁴ דנה ביולדת לעניין חילול שבת משום פיקוח נפש, ומפרטת שלושה מצבים שמשעה שהיולדת מגיעה אליהם, ניתן לחלל עליה את השבת: א. יושבת על המשבר; ב. הדם שותת ויורד; ג. אינה מסוגלת עוד להלך בכוחות עצמה וחברותיה נושאות אותה.⁵ הרמב"ן⁶ פוסק שמחללים את השבת עבור האישה אף לפי אחד מבין סימנים אלה, מפני שמקילים בספק פיקוח נפש. דעתו הובאה בטור ועל פיה נפסקה ההלכה בשלחן ערוך.⁷ אלא שהאחרונים נחלקו אם יש להבחין בין יולדת לעניין חילול שבת משום פיקוח נפש לבין יולדת לעניין טומאת לידה.

בעל הנחלת שבעה⁸ נשאל על אישה שהייתה סבורה שעומדת ללדת וקראה למיילדת לבדוק אותה,⁹ ובסופו של דבר לא ילדה; ופסק שעצם הישיבה על המשבר נחשבת כתחילת לידה וגורמת טומאה, אף על פי שלא ילדה אז בפועל אלא כמה שבועות לאחר מכן.

אחרונים רבים חלקו על דבריו:

החוות דעת¹⁰ כותב שהגדרת האישה כחולה לעניין פקוח נפש בשבת אינה ראייה לכך שהיא טמאה, מפני שטומאת לידה תלויה בפתיחת הקבר, ופתיחת הקבר היא רק אם אכן יצא משהו מהרחם.¹¹ לכן יש לפסוק לקולא לעניין פיקוח נפש, אבל אין להחיל את המועד המוקדם ביותר לעניין סכנה גם על הלכות טומאה וטהרה.

² עיינו להלן סי' נ, הכנסת התקן תוך-רחמי בז' נקיים, לגבי דין 'אי אפשר לפתיחת הקבר ללא דם', שהוא שייך רק כאשר גוף כל-שהוא מוכנס או יוצא מהרחם; וממילא פתיחת הקבר בתהליך הלידה אינה אוסרת. יש לציין עוד שתיאור 'פתיחה' ברפואה מתייחס לפתיחת הפה החיצוני של צוואר הרחם, ואילו בהלכה אנו עוסקים בפתיחת הפה הפנימי, ולעתים יש פער ביניהם.

³ מצב זה מצוי בעיקר אצל נשים ולדניות.

⁴ שבת קכט.

⁵ הראשונים חלוקים בדבר סדר הסימנים בתהליך הלידה. הרי"ף כותב שהסימן השני קודם לראשון, ובפועל יש לחכות עד שתהיה יושבת על המשבר, שהוא לאחר שירד הדם. הרשב"א תמה עליו מדוע לא לפסוק לפי הדעה המקילה (לפי סדר השלבים שקבע הרי"ף עצמו). ואכן הרמב"ם פסק שמחללים עליה את השבת משעה שהדם שותת ויורד (אבל בפיה"מ כתב סדר הפוך, קודם יושבת על המשבר ואח"כ שותת הדם).

⁶ תורת האדם שער הסכנה עניין המיחוש ד"ה "שבת קכט".

⁷ אור"ח סי' של סע' ג.

⁸ שו"ת נחלת שבעה ח"ב סי' ט ד"ה "ומצאתי רמז". ומובא גם בפ"ת ליו"ד סי' קצד ס"ק ח.

⁹ בשאלה נזכר שהאישה נבדקה על ידי המיילדת, ובעל הנחלת שבעה מחשיב בדיקה זו כשיבה על המשבר.

¹⁰ חוות דעת יו"ד סי' קצד בביאורים ס"ק א.

¹¹ ומוסיף שמכיוון שאמו של יוצא דופן אינה טמאת לידה אע"פ שבוודאי ישבה על המשבר, הישיבה על המשבר אינה יכולה להוות ראייה לטמאה. ראוי לציין שבמציאות מינו, אישה שעברה ניתוח קיסרי (יוצא דופן) לרוב נטמאת מפני דימום דרך הנרתיק לאחר הלידה.

הסדרי טהרה¹² כותב שעצם העובדה שלא ילדה מוכיח שהייתה טעות ולא נפתח הקבר, ופשוט שטהורה. ומוסיף שהכרתי ופלתי¹³ כתב שבזמן ישיבתה על המשבר צריך לנהוג איסור, אבל אם מתגלה שהייתה טעות – טהורה.¹⁴

בשיעורי שבט הלוי¹⁵ כותב שאף אם יש פתיחה של כמה סנטימטרים, עדיין אין לטמא את האישה אלא אם ישנם גם צירים תכופים, ולעתים אף במצב זה אין לטמאה אלא אם כן האישה כבר אינה מסוגלת להלך.¹⁶

לכן, אם האישה לא ילדה ואין דימום, אין לאסרה עד שתתפתח לידה.¹⁷

ז.ב.

¹² יו"ד סי' קצד ס"ק כה.

¹³ כרתי ופלתי תפארת ישראל סוף סע' א ומובא גם בס"ט הנ"ל.

¹⁴ ועיינו בשו"ת אגרות משה יו"ד ח"ב סי' ע"ו ד"ה "בדבר אישה", שמוצא נפק"מ בין שתי דיעות הללו לעניין בדיקה.

¹⁵ סי' קצד סע' ב ד"ה "לפתיחת הקבר" בעמ' רמד-רמה.

¹⁶ אמנם הגר"מ אליהו (דרכי טהרה, מהדורה חדשה תשס"ז, עמ' קלח) פסק שפתיחה של ארבעה סנטימטרים היא תחילת לידה ומטמאת את האישה משום פתיחת הקבר אף אם לא ילדה לאחר מכן. אך שאר אחרונים לא נקבו בשיעור זה, ולדוגמא ראו בספר טהרה כהלכה עמ' קעה. יש לתת את הדעת לכך שעל פי רוב פתיחה כזו אכן תוביל ללידה, או להתערבות רפואית שתאפשר לידה, ונראה לי שזו הסיבה לפסיקה לחומרא של הגר"ם אליהו בשאלה זו. אמנם עיינו בספר "בשעה טובה" של בני הזוג פינקלשטיין בעמ' 145 הערות 4 ו-6, שם מובא בשם הרב מרדכי אליהו שפתיחה כזו, כאשר היא אינה דינאמית ואינה מובילה ללידה, לא אוסרת את בני הזוג.

¹⁷ יש להבחין כאן בין שני מצבים שעלולים לאסור את האישה: האחד הוא 'פתיחת הקבר' ולכך התייחסנו בשאלה זו, והשני הוא איסור בשל תומאת לידה, שיתכן ויחול רק בשלב הפעיל של הלידה. התייחסות לשאלה זו ראו להלן סי' יב, האם ירידת מים אוסרת.

2. האם יציאת הפקק הרירי אוסרת?

שאלה

אני בהיריון, והתאריך המשוער ללידה הוא בעוד שבוע. אני די בטוחה שכבר יצא הפקק הרירי היות שמצאתי מראה שקוף בצבע צהבהב. האם אני בתחילת לידה ובעלי ואני נאסרנו?

תשובה

נשירת הפקק הרירי היא בדרך כלל סימן מבושר להתקרבות הלידה, אולם אינה בהכרח התחלת הלידה, ולכן אינך טמאה בטומאת לידה. כיוון שהפקק ממוקם בצוואר הרחם בצדו החיצוני, נשירתו אינה נחשבת כ'פתיחת הקבר' (הרחם).

יחד עם זאת, ישנו חשש שאולי מקורה של ההפרשה שראית אינו מהפקק הרירי אלא מהרחם, ועל כן חלים על מה שראית גם דיני כתמים (בתנאי שלא חשת הרגשה הלכתית אוסרת). לפי תיאורך, ההפרשה שראית לא הייתה בגוון אוסר, ולכן את עדיין טהורה ואינך צריכה לנהוג בדיני הרחקות עם בעלך.

יש להתייעץ ברופא בכדי לברר אם מותר לקיים יחסים לאחר יציאת הפקק הרירי.

הרחבה

הפקק הרירי¹ הוא הפרשה רירית צמיגה האוטמת את פתח צוואר הרחם במהלך ההיריון, ומשמשת כאחת ההגנות מפני זיהום.² הוא יכול לצאת כגוש שלם או כהפרשה. הפקק הרירי ביציאתו עשוי להופיע במגוון צבעים: צהוב, אדום, חום ואף שקוף, והינו אחד הסימנים המבשרים על התקרבות הלידה. אולם, הלידה עשויה להתפתח בפרק זמן שנע בין כמה שעות מיציאת הפקק ועד לשבועיים לאחר מכן, לכן אין זה סימן מובהק לתחילת הלידה.³

להלן נדון בנושא משני צדדים: א) האם יציאת הפקק הרירי מבשרת את התחלת הלידה? ב) האם יציאת הפקק הרירי נחשבת כפתיחת הרחם לאור מיקומו בפתח צוואר הרחם?

א. יציאת הפקק הרירי כהתחלת לידה:

הגמרא דנה בהגדרתה של האישה כיוולדת לעניין חילול שבת בשל פיקוח נפש,⁴ ומביאה שלושה סימנים ללידה, שבגינם מותר לחלל עליה את השבת.⁵ יציאת הפקק הרירי אינה אחד מהסימנים הללו, לכן היא אינה קובעת את האישה כיוולדת לעניין חילול שבת – ובמקביל גם לא לעניין טומאת לידה.

ב. מיקומו של הפקק הרירי:

הפוסקים חלוקים לגבי מיקומו ההלכתי של הפקק הרירי. יש מן הפוסקים הרואים בו חלק מהרחם, ולכן חוששים לפתיחת הקבר אם הפקק יצא כגוש ולא כריר נוזלי.⁶ בשיעורי שבט הלוי⁷ כותב שביציאת הפקק הרירי יש לחוש לפתיחת הקבר, "ויעשה שאלת חכם", אך אינו מכריע באילו מצבים האישה תיאסר ובאילו לא. אחרים מפרשים שאם

¹ נקרא גם 'כפתור'.

² ראו נספח רפואי ב, היריון.

³ חשוב להבדיל בין נשירת הפקק לבין דימום טרי או חזק, אשר עלול להצביע על היפרדות שליה, על שליית פתח ועל מצבים נוספים. במקרה כזה יש להגיע מיד לחדר הלידה הקרוב.

⁴ שבת קכט, וראו שו"ע או"ח שלא.

⁵ ראו עוד להלן בסי' יב, האם ירדת מים אוסרת, ולעיל סי' ט, דין פתיחת צוואר הרחם כהתחלת לידה.

⁶ בנידה כא"ב מובאת מחלוקת האם אפשר לפתיחת הקבר ללא דם, כלומר האם עצם פתיחת הרחם מטמאת אף כשלא נמצא דם. דעת רוב הראשונים שאי אפשר פתיחת קבר ללא דם. ראו ראב"ד בהשגותיו על הרמב"ם ובעלי הנפש שער הפרישה סי' א, רמב"ן הל' נדה פ"ג הל' ו ופ"ו הל' טו, רא"ש נדה פ"ג סי' א, רשב"א תוה"ב הארוך בית ז שער ו דף כו ע"ב. וכן נפסק בשו"ע יו"ד סי' קצד סע' ב וברמ"א שם. ועיינו עוד סי' נ להלן, הכנסת התקן תוך-רחמי בו' נקיים. כ"כ עיינו שם בשאלה של הגודל הנדרש כדי לטמא בפתיחת הקבר ללא דם.

⁷ נידה סי' קצד סע' ב אות ד ד"ה פקק.

הפקק הרירי יצא בחתיכה, הוא נחשב כפתיחת הקבר, ואז האישה נטמאת גם ללא ראייה של דם.⁸ בשערי אורה⁹ כותב שאם יציאת הפקק הרירי מלווה בדימום, היא מטמאת את האישה.

לעומת זאת, הר"י ורהפטיג סובר¹⁰ שמכיוון שידוע לנו היום שהפקק הרירי מונח בצוואר הרחם בצידו החיצוני, ברור שהוא אינו יוצא מתוך הרחם, ואף אינו פותח את צוואר הרחם הפנימי. לאור זאת, ליציאת הפקק הרירי יש דין של מכה שנמצאת מחוץ לרחם.¹¹ בנוסף לכך, החשש לפתיחת הקבר על ידי נשירת חתיכה עיקרו כאשר יוצא ודל, ואילו הפקק הרירי הינו הצטברות של הפרשות צמיגיות אך אינו חלק מהולד.

יחד עם זאת, כיוון שקשה להבחין בין הפרשה צמיגה רגילה לבין הפקק הרירי, נידונה יציאתו גם ככל הפרשה דמית אחרת שאישה חווה: הפרשה דמית המלווה בהרגשה מטמאה מדאורייתא,¹² ואילו הפרשה שנמצאת ללא הרגשה נידונה על פי דיני כתמים.¹³

במצב המתואר בשאלה אין כל בעייה, משום שהצבע המתואר אינו אוסר,¹⁴ לא בראייה מדאורייתא ולא בכתם מדרבנן. במצבים אחרים, יש לבחון על מה נראתה ההפרשה ומה היה גודלה, כנהוג בדיני כתמים.¹⁵

לסיכום, אמנם יציאת הפקק הרירי מברשת על התקרבות הלידה,¹⁶ אך היא אינה סימן מובהק להתחלת הלידה כמו צירים חזקים, ולכן אינה גורמת לטומאת לידה. לאור הנאמר, יציאת הפקק אינה מראה על פתיחת הקבר ולכן יש לדון בה על פי דיני כתמים.¹⁷

ש.כ., נ.ל.

⁸ חתיכה גושית מהמקור נחשבת כפתיחת את הפה החיצוני והפה הפנימי של צוואר הרחם, כפתיחת הקבר, אפילו ללא ראייה של דם: ראו נשמת אברהם שם (יו"ד סי' קצד סע' א ס"ק 2) בשם הגרי"ש אלישיב והר"י נויבירט, ובספר מראה כהן עמ' יד אות ו בשם בעל שבט הלוי (בשונה מהכתוב בשיעורי שבט הלוי שם). אולם במנחת יצחק ח"י סי' לא סע' ג, מובא בשם התפארת צבי שאין פתיחת הקבר ביציאת חתיכה קטנה כאצבע, והאישה טהורה.

⁹ עמ' 246. בדבריו הוא אינו מבחין בין ראייה אוסרת לכתם.

¹⁰ הר"י ורהפטיג מורה עוד שכאשר יצא גוש בעל גוון אדום על בגד לבן או אף אם ראתה אותו יוצא ממנה, כאשר ברור שזה הפקק הרירי, אינה נטמאת כיוון שהפקק חיצוני לרחם.

¹¹ ראו עוד סי' כא להלן, תלייה בפצע בד' נקיים.

¹² יו"ד סי' קפג. וכן הדין אם ראתה את הדם יוצא מגופה (נלמד מגיליון מהרש"א סי' קפג אות ב), כיוון שכל דבר שיוצא מהנרתיק חזקתו בא מהרחם (רמב"ם הל' איסורי ביאה פ"ט ה"א). כל שכן הדין כך אם היא מוצאת את הדם בבדיקה פנימית (פתחי תשובה סי' קפג סע' א ד"ה שתרגיש) וראו עוד להלן סי' כה, בדין הרגשה.

¹³ יו"ד סי' קצ. כך נפסק באורות הטהרה פרק יז סע' טז.

¹⁴ עיינו להלן סי' נד, צבעים בעדי בדיקה.

¹⁵ עיינו להלן סי' מד, כתם על תחתונית ובגד סינתטי.

¹⁶ לכן יש להתייעץ עם רופאת נשים בנוגע לקיום יחסים ורחצה באמבטיה לאחר נשירת הפקק הרירי.

¹⁷ אלא אם כן הייתה הרגשה הלכתית, ואז בהפרשה אדומה כלשהי האישה נעשית נידה מדאורייתא.

3. האם פעולת הפרדת קרומים ('סטריפינג') אוסרת?

שאלה

אני בשבוע ה-41 להריון, והיום הרופאה הציעה לעשות לי סטריפינג לזירוז הלידה. אמרו לי שגם יחסי אישות מזרזים את הלידה. האם אחרי הסטריפינג ניאסר אני ובעלי?
אם הסטריפינג לא עובד, האם מותר לנו לקיים יחסים?

תשובה

את מתקרבת ללידה, בשעה טובה. סטריפינג היא פרוצדורה וולנטרית שבה הרופא מפריד את קרומי השפיר העוטף את העובר מדפנות הרחם. פעולה זו משחררת פרוסטגלנדינים שאמורים לסייע בזירוז הלידה. לפני ביצוע הפרוצדורה, ראוי לדון עם הרופאה לגבי יתרונותיה וחסרונותיה. יש מקרים בהם הסטריפינג יאסור אותך גם אם הלידה עדיין לא התפתחה. על מנת שלא תאסרי ללא צורך, יש לברר את העובדות עם הרופאה שלך מיד לאחר ביצוע הסטריפינג. אם הרופאה תמסור שהסטריפינג גרם לפתיחה של צוואר הרחם מעבר ל-2 ס"מ, הפעולה תאסור אותך. בגלל שאופי הפעולה הוא שהרופא מכניס אצבעות ומסובב אותן בפעולה אקטיבית שיכולה לפצוע את האזור, אם תדווה הרופאה שהפעולה גרמה לדימום מצוואר הרחם—דימום זה לא יאסור אותך. במקרה שהרופאה לא הצליחה להרחיב את הפתיחה וגם לא ראית דימום אוסר בעקבות הסטריפינג, הפרוצדורה לא אסרה אותך.

לגבי קיום יחסים, מבחינה רפואית בהיריון רגיל שאינו בסיכון, היחסים בטוחים כל עוד לא היתה ירידת מים. אם לפי התנאים שתוארו לעיל לא נאסרת, אין בעייה הלכתית בקיום יחסים.

הרחבה

במהלך הלידה מופרשים בגוף חומרים כימיקליים בשם פרוסטגלנדינים, שתפקידם לרכך את צוואר הרחם ולאפשר את מעבר התינוק. 'סטריפינג' היא פעולה שרופא מבצע ביד, במטרה להפריד, מכנית, את קרומי השפיר בתוך הרחם. פעולה זו גורמת לשחרור פרוסטגלנדינים המביאים להבשלת צוואר הרחם. במקרים מסוימים (60-70 אחוזים) תועיל הפרוצדורה לקידום תהליך הלידה.¹ סטריפינג יכול להתבצע רק אם יש כבר פתיחה של צוואר הרחם המאפשרת לרופא להכניס אליו אצבע או שתיים, ובתנועות סיבוביות להפריד את הקרומים. פעולה זו יכולה להתבצע בחדר הלידה או במרפאת הרופא. הצירים יתחילו בדרך כלל בתוך 24 עד 72 שעות לאחר הפרוצדורה. התהליך ע"פ רוב כואב, וכתוצאה מהקילוף יכול להיות דימום קל.

יש לקבוע:

- (1) מה דין הדימום אם נראה כזה.
- (2) האם יש חשש לפתיחת הקבר.
- (3) האם בפעולה זו תחול על האישה טומאת יולדת.

רוב הפוסקים אוסרים את האישה לאחר סטריפינג. אמנם מבירור אצל גינקולוגים, עולה שבשל תנאים המשתנים מאישה לאישה, אי אפשר להכליל את הפרוצדורה אוסרת או לא, ויש לברר עם הרופא מה בדיוק נעשה בפרוצדורה ולפסוק לגופו של מקרה.²

ע"פ עדויות הרופאים, הדימום המופיע לעיתים קרובות מיד אחרי התהליך הוא קרוב לוודאי דם הנגרם מההפרדה האינטנסיבית של הקרומים מהפה הפנימי של הרחם.³ במידה והרופא קובע שהדימום נובע מפציעת צוואר הרחם ולא

¹ Cochrane Database Syst. Membrane Sweeping for Induction of Labour. Boulvain M, Stan C, Irion O, Jan 25, 2005; (1): CD000451. Rev.

² בספר אורות טהרה (פרק יט סע' כג, עמ' קלב) כתב להתיר את האישה לאחר סטריפינג אם לא ראתה דם לאחר הפרוצדורה.
³ יש מחלוקת האם דם זה נחשב דם מכה או דם התחלת לידה. לדעת הר"י ורהפטיג דם זה נחשב דם של התחלת לידה ומטמא.

מהרחם עצמו, דם זה לא מטמא.⁴ לא תמיד יכול הרופא להבחין מאיפה בא הדימום, ולכן במקרה של ספק יש לאסור את האישה בעקבות הפעולה.⁵

השאלה השנייה היא, האם בפרוצדורה זו יש לחשוש לקביעה ש'אין פתיחת הקבר ללא דם'.

הכנסת האצבעות והתנועה הסיבובית המבוצעות בפעולת הסטריפינג מתבצעת בתוך הפה הפנימי של צוואר הרחם. פתיחה של הפה החיצוני של צוואר הרחם, המכונה פתיחה פיזיולוגית, פעמים רבות מקדימה את הלידה, ונשים וולדניות אף עשויות להסתובב למשך תקופה ארוכה במצב זה. היא אינה נחשבת חלק מתהליך הלידה ואינה אוסרת את האישה.⁶

הפתיחה המינימלית הנצרכת כדי לבצע הפרדת קרומים היא כזו שתאפשר הכנסת אצבע אחת לתוך הפה הפנימי של צוואר הרחם. לפי הרופאים, ייתכן ופעולת הסטריפינג עצמה תרחיב את הפתיחה במהלך הפרוצדורה.

במקרים שבהם הפתח הפנימי (לא זה הנמדד ע"י מיילדת, אלא הצד הפנימי של צוואר הרחם) דרכו דוחק הרופא את האצבעות כדי להפריד את הקרומים) פתוח ברוחב שני סנטימטרים ויותר, אף אם האישה איננה בלידה פעילה, תוספת ההרחבה של צוואר הרחם הפנימי, למרות שהוא כבר במצב 'פתוח', מטמאת.

לשיטות שאינן חוששות לפתיחת הקבר מבחון,⁷ הכנסת האצבע איננה אוסרת. אולם מאחר שאנו חוששים גם לפתיחה מבחון,⁸ עולה לדיון רוחב הפתיחה שבעקבות הסטריפינג. אם הפעולה עצמה היא שמרנית את פתח הרחם עד מעבר ל-19 מ"מ שמזכיר הגר"מ פיינשטיין,⁹ הרי שסטריפינג כזה אוסר מדין פתיחת הקבר. במידה שהרופא קובע שהצליח להכניס אצבע אבל לא הצליח להרחיב את הפתח מעבר לשיעור האוסר, וגם אין דימום מהרחם—האישה אינה נאסרת.

לגבי טומאת יולדת, לא שונה אישה שעברה סטריפינג (ולעיתים שמסתובבת לאחר הפרוצדורה למשך כמה ימים) מיולדת אחרת הנאסרת רק כשהיא יושבת על המשבר.¹⁰

לגבי קיום יחסים כאמצעי לזירוז בלידה – נראה שבנקודה זו חז"ל והרופאים תמימי דעים. הגמרא בנדה (לא ע"א) מצטטת את המדרש: "שלשה חדשים האחרונים - תשמיש יפה לאשה ויפה לולד, שמתוך כך נמצא הולד מלובן ומזורז". בקרב הרופאים קיימת הדעה שהפרוסטגלנדינים שבזרע וחומרים המשתחררים במהלך האורגזמה הנשית עשויים לזרז את הלידה.¹¹

ר.ש.פ.

⁴ אם הוא גרם לפתיחה מעבר ל-19 מ"מ, אז אפילו אם הדמם לא מטמא, האישה תיטמא בעקבות פתיחת הקבר, ראו להלן. ⁵ אם הדימום לא יופיע בסמוך לתהליך אלא מאוחר יותר, יש מקום לחשוש שהוא מסימני הלידה המתקרבת, ונגרם ע"י הפעילות ההורמונלית ולא בגלל השפשוף שפצע את האישה במהלך הסטריפינג. לפי הרב ד"ר מרדכי הלפרין, הפעולה יכולה לגרום לדימום שנובע מהפרדת שק ההיריון מהרחם, כלומר דימום של התחלת לידה, ולכן דימום זה מטמא. ראו מאמרו "דין האשה בשלית פתח והפרדות שליה" בכתב העת "הברכה" מס' 8, טבת תשע"א, עמ' עד-עז. עם זאת, על דימום מאוחר כזה יחולו דיני כתמים, והוא יאסור רק בכפוף להם.

⁶ ראו לעיל סי' ט, דין פתיחת צוואר הרחם כהתחלת לידה.

⁷ ראו שו"ת ציץ אליעזר ח"י סי' כה פרק יא, וחזון איש יו"ד סי' פג ס"ק ב. וכן בטהרת הבית ח"ב עמ' ס.

⁸ שו"ת נודע ביהודה תנינא יו"ד סוף סי' קכ, שו"ת אגרות משה יו"ד ח"א סי' פג; וכן שו"ת הר צבי יו"ד סי' קנב.

⁹ אגרות משה חיו"ד סי' פט, שכתב בעניין השיעור שאם אינו עב מאצבע קטנה יש להקל, והוא ערך השיעור דג' רבעי אינטש [= 19.05 מ"מ].

¹⁰ ראה לעיל סי' ט דין פתיחת צוואר הרחם כהתחלת לידה.

¹¹ למחקר הרפואי בנושא ראו

, Kelly A.J., Thomas J., Sexual Intercourse for Cervical Ripening and Induction of Labour. Kavanagh J Cochrane Database Syst Rev. 2001; (2): CD003093

קיימת גם אפשרות שעיסוי משמעותי של הפטמות גורמת לשחרור אוקסיטוצין ויכול גם לקרב את הלידה כשהתנאים בשלים. ראו Kelly A.J., Thomas J., Breast Stimulation for Cervical Ripening and Induction of Labour. J Kavanagh Cochrane Database Syst Rev. 2005 July 20; (3): CD003392.

4. האם ירידת מים אוסרת?

שאלה

אני בהיריון שלישי. בשתי הלידות הקודמות, הלידה התחילה בירידת מים, ונהגנו כאסורים מירידת המים. האם באמת ירידת מים מטמאת?

תשובה

אם אין מראה דמי המעורב במים, ירידת המים אינה אוסרת אותך ואת יכולה להמשיך לנהוג כרגיל, עד לשלב הלידה שבו תיאסרי בשל מראה דמי או פתיחה משמעותית. בשעה טובה ובידיים מלאות!

הרחבה

פקיעת קרומי מי השפיר (ירידת מים) ונזילת מי השפיר דרך הנרתיק סמוך למועד הלידה הצפוי¹ היא סימן מבשר לידה.² בשעת הלידה, היולדת מוגדרת כאסורה על בעלה כנידה בשל טומאת לידה, או אף מוקדם יותר, משעה שנפתח רחמה.³ כמובן שגם אם האישה רואה דם באופן האוסר אותה, היא תיחשב כנידה.

הגמרא⁴ מביאה מספר סימנים מבשרי לידה המאפשרים לחלל את השבת לצורך היולדת.⁵ גמרא זו הינה בסיס הדיון להגדרת האישה כיוולדת גם לעניין נידה. מאחר שפקיעת מי השפיר אינה מוזכרת בין הסימנים מבשרי הלידה,⁶ לכאורה היא אינה אוסרת את האישה.

אמנם יש לדון אם יציאת מי השפיר מן הרחם מעידה על פתיחה שאוסרת את האישה מדין פתיחת הקבר. לדעת בעל תשובה מאהבה, אין חוששים לפתיחת הקבר כאשר היוצא מן הרחם אינו חתיכה או גוש אלא נוזל⁷ ולכן יציאת מי השפיר אינה אוסרת. מנגד, יש פוסקים שאסרו את היולדת לאחר ירידת המים מסיבה אחרת, שמא מעורב בהם דם, ולא בשל פתיחת הקבר.⁸ ואלה שאסרו רק אם נפקעו המים בשטף.⁹

לפי הגר"ע יוסף, כל עוד אין רואים בבירור דם המעורב במים אין מקום לחשוש,¹⁰ וכך פסק גם הגרש"ז אורבך.¹¹

לכן נראה שכאשר ירידת המים מקדימה בהרבה את המועד הצפוי ללידה, וכן כאשר הפקיעה היא חלקית והמים אינם יוצאים בשטף, אין לאסור את בני הזוג בשלב זה של הלידה.

גם כאשר המים יורדים בשטף בסמוך ללידה הצפויה, לדעת רוב הפוסקים סימן זה לבדו אינו מספיק על מנת לאסור את בני הזוג.

¹ ככעשרה אחוזים מן ההיריונות מתרחשת ירידת מים לפני תחילת תהליך הלידה. במרבית המקרים הללו, העובר נולד בתוך 24 שעות מירידת המים. עם זאת, חמישה אחוזים מן המקרים מתרחשים בשבועות היריון מוקדמים יותר, לעתים כאשר העובר אינו בשל עדיין. מצב זה נקרא "ירידת מים מוקדמת".

² מבחינה רפואית, לאחר ירידת מים יש לשקול לידה יזומה בטווח של כיממה, מפני שהעובר חשוף לזיהומים.

³ זאת מכיוון שנפסק שאי אפשר לפתיחת הקבר ללא דם, יו"ד סי' קפת. עיינו לעיל סי' ט, דין פתיחת צוואר הרחם כהתחלת לידה.

⁴ שבת קכט, ועיינו שו"ע או"ח סי' של סע' ג.

⁵ להרחבה בעניין מאימתי מוגדרת האישה כיוולדת עיינו סי' ט, דין פתיחת צוואר הרחם כהתחלת לידה.

⁶ בספר שמירת שבת כהלכתה מתייחס לירידת המים כסימן לכך שניתן לחלל על היולדת את השבת וכורך יחד עם הסימן המוזכר בגמרא "הדם שותת ויורד" את ירידת מי השפיר. עיינו שש"כ ח"א פרק לו סע' ט (עמ' תצ).

אמנם במהדורה השלישית החדשה (עמ' תקצג), כתב אחרת "אסור לעשותם עד לפתיחה מתקדמת של הרחם, או כשהדם מתחיל לשתות, או כשהאישה כבר אינה יכולה ללכת" ולא מזכיר ירידת מים. אמנם בהערה כב שם הוא דן בירידת מים ופוסק שמחללין את השבת כדי להביא אותה לבית חולים, ועושים צעדים אחרים הנחוצים למניעת זיהום, "אבל ... בהעדר אחד מג' הסימנים הידועים אין לעשות דברים הסובלים דיחוי".

⁷ שו"ת תשובה מאהבה חלק א סי' קטז, כדברי החוות דעת, ומוכיח את דבריו ממציאיות של דם טוהר שאף הוא יצא מן הרחם.

⁸ כדי השלחן סי' קצד ביאורים ד"ה "מפני שא"א לפתיחת הקבר בלא דם".

⁹ חוט השני עמ' שלב וכן בשיעורי טהרה עמ' תרעח, ובשיעורי שבט הלוי סי' קצד ס"ב אות ד' בעמ' רמה.

¹⁰ טהרת הבית חלק ב' סי' יא עמ' נג-נד.

¹¹ ספר מחשבת הטהרה עמ' קכא. ומ"מ עדיף לברר, כאשר הדבר אפשרי, אם לא נתערב דם במים.

יש מפוסקי דורנו¹² שכתבו שאין האישה נאסרת בעקבות ירידת מי השפיר אבל הם אסורים כבעונת פרישה, כלומר אסור לקיים יחסים אבל שאר הקריבות מותרות, ובמקרה שהלידה לא מתקדמת היא חייבת לעשות בדיקה פנימית. למעשה, אישה לא תעשה בדיקה פנימית וגם לא תקיים יחסים לאחר ירידת מים מחשש של חשיפת העובר לזיהומים.

ז.ב.

¹² דרכי טהרה מהדורה שנייה עמ' קלח ושיעורי טהרה עמ' תרעח-ט.

5. סיוע הבעל בחדר לידה

שאלה

אני מצפה ללדת בשבועות הקרובים בעז"ה. ברצוני לדעת כמה אוכל להיעזר בבעלי בשעת הלידה: האם יש בעייה בנוכחותו בעת הלידה? האם מותרת עזרה פיזית בהתמודדות עם הצירים כמו עיסוי, תמיכה בתנוחות שונות וכדומה?

תשובה

בן הזוג שלך יכול לתמוך בך פיזית במהלך הצירים המוקדמים, עד שאת רואה דם או שהלידה מגיעה לשלביה הפעילים¹ בהם מגע פיזי אסור מפני שאז את מוגדרת כבר כנידה. משלב זה יכול בעלך יכול להיות תומך פעיל ומעודד, אך לא לגעת בך. נוכחות בעלך בחדר הלידה אינה אסורה ובלבד שימנע מלגעת בך ומהסתכלות במקומות מוצנעים שבגופך.

יש יולדות המעסיקות תומכת לידה (דולה) ללוותן ולתווך בינן לבין הצוות הרפואי, וזהו פיתרון מצויין לשלב הלידה בו נאסר המגע בין בני הזוג. תומכות לידה בד"כ מתחילות את הקשר עם האישה ההרה עוד במהלך ההריון, אך זאת הוצאה כספית גדולה וכן פיתרון שאינו מתאים לכל יולדת. אין חובה הלכתית להעסיק דולה.

יש לדעת שלמרות שתהליך הלידה הוא טבעי, היולדת נחשבת לחולה שיש בה סכנה, ואף שייך בה גדר הלכתי של יישוב הדעת. לכן, אם את זקוקה לתמיכה בשעת הצירים המתקדמים ולא נוכחת אשה שיכולה לתמוך בך דוגמת תומכת לידה, מלווה או מילדת, בעלך חייב למלא את בקשותיך כדי שתהיי מיושבת בדעתך, גם אם מדובר במגע פיזי. מגע זה מותר רק אם את דורשת אותו.

הרחבה

הלידה מורכבת משלשה שלבים: בשלב הראשון פועלים הצירים להביא את צוואר הרחם לפתיחה מלאה של 10 ס"מ. השלב השני הוא מפתחה מלאה ועד ליציאת התינוק. השלב השלישי הוא שלב יציאת השלייה. למרות ההתקדמות ברפואה, לרוב היולדות זוהי חוויה המלווה בלחץ נפשי, כאב ופחד. רוב נשים חוות צירים בכאב רב. גם דחיפת התינוק דורשת מאמץ פיזי רב מצד האם, וגם פחד מהכאב ומסיבוכים אפשריים בלידה יכולים להוסיף ללחץ.

קיימות התערבויות שונות כדי לסייע ליולדות בתהליך הלידה. ראשית, הכנה ללידה יכולה לתרום להורדת המתח והפחד מפני הלידה. שנית, אמצעי טשטוש והרדמה, כמו אפידורל, מסייעים לנשים רבות (אך לא לכולן) עם כאבי הלידה. בנוסף, תמיכה ביולדת יכולה לתרום גם היא להורדת הכאב וסיבוכי לידה.

הצרכים של יולדות שונות הם שונים, ותלויים באופן התפתחות הלידה, במתן אלחוש אפידורלי, בנוכחות תומכת לידה, וגם באופיה ובתגובותיה של היולדת עצמה.

שיתוף הפעולה של היולדת חשוב להתקדמות הלידה ואף להיותה לידה פשוטה ובריאה. עליה לקדם ולא לעכב את מהלך הלידה, ולכן יולדות רבות זקוקות לתמיכה נפשית ורגשית, שזקוקה לעזרה פיזית: להרטיב את שפתייה או את מצחה, להפעיל לחץ נגדי בגב התחתון בזמן צירים, לסייע לה לשנות תנוחה, לבצע עיסוי גב להקלה בכאב, לאפשר לה לחיצת יד בשעה שמתמודדת עם כאב חזק במיוחד, וכדומה. יש מי שחשה ביטחון מירבי כאשר הבעל הוא המלווה והתומך. גם במקרה של אלחוש אפידורלי זקוקה היולדת לתמיכה כדי לדחוף החוצה את התינוק.

בעבר בתי חולים רבים לא איפשרו כניסת גברים לחדרי הלידה. כיום בתי חולים בדרך כלל מעודדים את ליווי היולדת, ונוכחות הבעל בעת הלידה הפכה לדבר שבשגרה.

¹ ראו לעיל סי' ט, דין פתיחת צוואר הרחם כהתחלת לידה וסי' יב, האם ירדת מים אוסרת, העוסקות בתחילת לידה.

אמנם בעל מנחת יצחק אסר את כניסת הבעל לחדר הלידה אף אם יימנע מלהסתכל ביציאת התינוק, מחשש למכשול.² על כך הגיב הגר"ע יוסף³ שמצד ההלכה אין מניעה שישהה האיש עם אשתו היולדת ויחזק את רוחה, ובלבד שיהיה שלא להסתכל ביציאת התינוק.

בשו"ע נפסק⁴ שאין האיש יכול לסייע לאשתו החולה בזמן שהם אסורים, וכך אפילו בעל שהוא רופא אסור לו למשש את דופק אשתו הנידה. על דברי השלחן ערוך אלו כתב הרמ"א שכאשר אין אחר שישימשה, מותר לאיש לשמש את אשתו החולה.⁵

הבית יוסף כתב שאם האישה חולה מסוכנת, גם אם אין בסמוך מי שישימשה, ייתכן שהרמב"ם יאסור שימוש על ידי הבעל מטעם אביזריהו דעירות, שלפיו איסור "לא תקרבו לגלות ערווה" הוא מדאורייתא.⁶ ולעומת זאת, ייתכן שיתיר זאת הרמב"ן מפני שסובר שנגיעת נידה אסורה רק מדרבנן.⁷ על כך חולק הש"ך, ומסביר שגם לרמב"ם אין איסור דאורייתא אלא כשעושה כך דרך תאוה וחיבת ביאה.⁸

היתר הרמ"א הוא כאשר אין בנמצא אדם אחר שסייע לאישה. כאשר הלידה מתרחשת בבית החולים, האישה אינה לבדה והיא יכולה להסתייע בצוות חדר הלידה, ולכן אף לפוסקים כרמ"א, האישה לכאורה לא תזדקק לסיוע הבעל. אולם, במציאות המוכרת לנו כיום, לא תמיד הצוות הרפואי זמין לכל צרכיה של היולדת. לרוב, המיילדת נמצאת עם היולדת רק לסירוגין, והקלה על כאבי הלידה באמצעות תמיכה בתנוחות לידה, או עיסוי,⁹ מתבצעת על ידי המלווה של היולדת ולא על ידי הצוות הרפואי.

כבר כתב הרי"ה הנקין שאם היולדת חוששת בלעדי הבעל, הוא חייב להיות נוכח,¹⁰ וציין שלעומת שאר חולים שיש בהם סכנה, אשר לרוב הראשונים אין מחללים שבת ליישוב דעתם ורק מבצעים עבורם אותן פעולות אסורות אשר נצרכות לרפואתם—לעומת זאת, מחללים את השבת ליולדת אפילו לשם יישוב דעתה. כך, אם יולדת עיוורת מבקשת להדליק נר ביום השבת עבור המטפלים בה, גם כאשר הנר מיותר עבורה וגם עבור המיילדת כגון בשעות היום, בכל זאת חובה להדליקו. והסביר הרי"ה הנקין שההבדל בין יולדת לבין שאר חולים שיש בהם סכנה הוא שהיולדת חייבת להשתתף בלידה לרחוף החוצה את היילוד ולשלוט בעצמה תוך כדי צירים כדי לבצע את הוראות המיילדת ללחוץ או ולהרפות. לכן יש צורך ביישוב דעתה בזמן הלידה, וכל תמיכה הנדרשת להביא ליישוב דעתה הוא בגדר פיקוח נפש.¹¹

בנוסף, הרי"ה הנקין פקפק בחומרת האיסור מצד הבעל בשעת הלידה, כיוון שאז "אין היולדת מסורה לביאה כלל".¹² והר"ש דייכובסקי הציע שהבעל יעטה על ידיו כפפות רפואיות.¹³ ראוי שהבעל יזכיר לאשתו בעדינות שהיא נידה, אך אם היא ממשיכה לדרוש עזרתו, עליו לסייע לה.

ז.ב. והצוות

² ח"ח סי' ל שאלה ב. ובעקבותיו, שיעורי טהרה פרק לג עמ' תרפב, הבחין בין שלב הצירים בו מותר לבעל לשהות לצד אשתו, לבין השלב הפעיל של הלידה, בו לדעתו אינטנסיביות הסיטואציה עלולה לפגוע ביישוב הדעת הנדרש לשמור על ההרחקות.

³ טהרת הבית ח"ב עמ' קסו.

⁴ שם סע' טו-יז.

⁵ יש לתת את הדעת על כך שמימוש הדופק אינו פעולת ריפוי אלא כלי אבחנה. בדרכי משה הקצור יו"ד סי' קצה כתב הרמ"א "ואני מצאתי הגהה במדרכי פ"ק דשבת (שלטי הגיבורים סט: אות ה) שכתב וזה לשונו: כתב הר"ם אותן שנוהרין מליגע בנשותיהן נדות כשהן חולות וזהו חסידות של שטות, מפי הר"ר טוביה מבראנה ע"כ לשון ההגהה שם".

⁶ ה' איסור"ב פרק כא ה' א.

⁷ השגת הרמב"ן לס' המצוות מצווה שנג.

⁸ ש"ך יו"ד סי' קצה ס"ק כ. הבית שמואל באה"ע סי' כ ס"ק א חלק על הש"ך. לפי ניסוח בדברי הרמב"ם, ה' איסור"ב פ' כא ה' א, האיסור מהתורה הוא רק כאשר הנגיעה יכול להביא לידי ביאה.

⁹ תמיכה כזו מקובלת כאשר היולדת אינה מאולחשת, ובפרט כאשר מתאפשרת לה תנועתיות בעת הלידה.

¹⁰ שו"ת בני בנימין ח"א סי' לג.

¹¹ שם ד"ה ולע"ד ברוך שנתן מחמתו ליראיו.

¹² שו"ת בני בנימין ח"ד סוף סי' טז.

¹³ "הרגעת יולדת ומעוברת" תחומין כרך כג עמ' 237.

6. מוך דחוק ובדיקות ז' נקיים לאחר לידה

שאלה

ילדתי לפני שלושה שבועות בלידה לא קלה במסגרתה נצרכו עשרה תפרים. הדימום כבר הפסיק והתחלתי לחשוב על ספירת שבעה נקיים, אך המקום עדיין רגיש ואני חוששת מהבדיקות. מה לעשות?

תשובה

הדימום בעקבות הלידה נמשך במוצע כ-4 שבועות, ועד לשמונה שבועות הדימום אינו נחשב חריג. לקראת הסוף, הדימומים הופכים קלים ואף מצוי שנפסקים ומתחדשים שוב לפני שפוסקים כליל, ובשל כך עלולים להקשות על הטהרה. לכן ליולדת נדרשת סבלנות עד לטבילתה.

עברת לידה לא קלה, והאיזור כנראה עודנו רגיש. מעיקר הדין, על האישה המיטהרת לבצע בדיקת הפסק טהרה, מוך דחוק, ושתי בדיקות בכל יום משבעת הנקיים. בתור יולדת המתקשה לבדוק, תוכלי לוותר על המוך הדחוק ולהפחית במספר הבדיקות. עליך לבצע לפחות בדיקה אחת ביום הראשון ובדיקה אחת ביום השביעי, וכן ראוי לבדוק באחד מהימים האמצעיים ('בדיקת אמצע'). תוכלי להרטיב את עד הבדיקה במעט מים או ג'ל על בסיס מים כדי להקל על הבדיקה.

הקלות אלה תקפות רק במצב אותו תיארת, ויש לבחון אותן מחדש לפני ספירת שבעה נקיים בפעם הבאה.

הרחבה:

אחרי לידה, במיוחד כאשר ישנם תפרים רבים כתוצאה מחיתוך לידה או מקרעים פנימיים, איזור הנרתיק רגיש ונדרש זמן עד שיחזור לקדמותו. בדיקת הפסק טהרה היא הכרחית, ובלעדיה לא ניתן להתחיל לספור שבעה נקיים.¹⁴ לעומתה, בדיקת המוך הדחוק מוגדרת מנהג טוב,¹⁵ או כחומרה לכתחילה,¹⁶ ולכן ניתן לוותר עליה לאחר לידה.¹⁷

לאור רגישות האיזור לאחר הלידה, ניתן גם להפחית במספר הבדיקות לפי הצורך. המינימום הנדרש הוא בדיקה אחת ביום הראשון ובדיקה אחת בשביעי.¹⁸ אם ניתן לבצע בדיקה נוספת בלי לגרום לדימום באזור, יש לבצע באחד מימי האמצע.¹⁹ במקרה של יובש בנרתיק, שהיא תופעה מוכרת לאחר לידה, ניתן להרטיב את עד הבדיקה במעט מים כדי להקל על הבדיקה.²⁰

ש.ב.

¹⁴ יו"ד סי' קצו סע' א.

¹⁵ יו"ד שם בשם הרשב"א.

¹⁶ רמ"א שם.

¹⁷ פוסקים רבים הקלו לוותר על מוך דחוק בשעת הצורך, ובמיוחד ביולדת. וראו להלן סי' יח, הפסק טהרה ביולדת לאחר שקיעה.

¹⁸ יו"ד שם סע' ד בשם י"א.

¹⁹ בדיקת האמצע חשובה למקרה בו תשכח האישה לבצע בדיקה ביום השביעי, ויווצר מצב שיעברו יותר מחמישה ימים ללא בדיקה. זאת ע"פ הסמ"ג שהובא בדגמ"ר סי' קצו סק"ו, וכן על פי נודע ביהודה תנינא יו"ד סי' קכח.

²⁰ ראו גם להלן סי' כד, הפחתת בדיקות באישה שהפילה.

7. ספירת ז' נקיים לאחר ניתוח קיסרי

שאלה

כ"ה ילדתי השבוע בת בניתוח קיסרי מתוכנן, וכמעט ולא היה דימום. האם נאסרתי? ואם כן, האם אני יכולה כבר לספור ולטבול?

תשובה

אחרי לידה חלים שני סוגי טומאה – טומאת יולדת וטומאת נידה. יולדת בניתוח קיסרי אינה נטמאת בטומאת לידה אך נטמאת בטומאת נידה, מפאת הדימום הנרתיקי המלווה את הניתוח. בימינו ההיטהרות משני סוגי הטומאה זהה למעט פרט אחד: מפאת טומאת לידה, יולדת בת בלידה רגילה אינה יכולה לטבול לפני ליל ה-15 ללידה, כיוון שמן התורה היא טמאה ארבעה עשר יום ללא קשר לראיית דם. יולדת זכר טמאה מן התורה רק שבעה ימים ויכולה לטבול החל מליל השמיני. כיוון שילדת בניתוח קיסרי ולא נטמאת בטומאת לידה, תוכלי לבצע הפסק טהרה לאחר ארבעה או חמשה ימים, לפי מנהגך, ולהתחיל לספור שבעה נקיים למחרת, גם אם עדיין לא יעברו ארבעה עשר יום.

הרחבה

בתורה מוזכרת טומאת המיוחדת ליולדת. טומאה זו אינה קשורה לראיית דם, והיא נמשכת ארבעה עשר יום ליולדת נקבה ושבעה ימים ליולדת זכר.¹ בגמרא מכונה לידה ללא דם² 'לידה יבשה', כלומר לידה יבשה. יולדת טמאה בטומאת לידה אפילו בלידה יבשה.³

בגמרא נחלקו אם אפשר לפתיחת הקבר ללא דם.⁴ 'פתיחת הקבר' היא הביטוי התלמודי לפתיחת צוואר הרחם, ונחלקו חכמים אם פתיחת צוואר הרחם עצמה מטמאת, אפילו ללא דימום. לדעת רבי יהודה אי אפשר לפתיחת הקבר ללא דם ולכן פתיחת הקבר, אפילו אם לא מצאה דם, מטמאה. רוב הראשונים פסקו כרבי יהודה, ואחריהם השלחן ערוך.⁵ לכן, יולדת בלידה יבשה טמאה יולדת וגם טומאת נידה, כיוון שבלידה ודאי היתה פתיחת הקבר.⁶ אמנם, בניתוח קיסרי בדרך כלל אין פתיחת צוואר הרחם, ולכן אם אין דימום האישה אינה טמאה כפי שנראה להלן.

במשנה מכונה לידה בניתוח קיסרי 'יוצא דופן'. לדעת תנא קמא יוצא דופן, אין יושבין עליו ימי טומאה וימי טהרה⁷ דכתיב "אישה כי תזריע וילדה" – עד שתלד ממקום שמזרעת.⁸ כלומר, שרק לידה דרך הנרתיק מטמאת את היולדת בטומאת לידה. לכן, אישה שילדה בניתוח קיסרי אינה נטמאת בטומאת לידה. ואילו לדעת ר' שמעון, יוצא דופן הוא כילוד. כלומר, שהוא מטמא את אימו בטומאת לידה למרות שהוא יצא דרך החתך בבטן ולא דרך הנרתיק.

באשר לטומאת נידה, אישה שילדה בניתוח קיסרי טמאה בטומאת נידה רק אם תראה דם שיצא דרך הנרתיק. אם הדם יצא רק דרך הדופן, היא אינה נטמאת בטומאת נידה. כך דברי ר' יוחנן משום ר' שמעון,⁹ אין אישה טמאה עד שיצא מדוה דרך ערותה כפי שכתוב בפסוק "את מקורה הערה".¹⁰ כלומר, דם מהרחם שלא יוצא דרך הנרתיק אלא בצורה אחרת אינו מטמא. לכן בניתוח קיסרי, אם הדם מהרחם יוצא דרך חתך הניתוח בלבד ולא דרך הנרתיק, הוא אינו מטמא את האישה.

¹ ויקרא פר' יב פס' ב-ה.

² מבחינה רפואית תאורטית תיתכן לידה ללא דם, אך במציאות התופעה אינה מוכרת.

³ נדה מב ע"ב.

⁴ נדה כא ע"א.

⁵ יו"ד קפח סע' ג.

⁶ בנושא ההיטהרות אחרי לידה רגילה, ראו לעיל סי' יד, מוך דחוק ובדיקות ז' נקיים לאחר לידה.

⁷ נידה מ ע"א.

⁸ ויקרא פר' יב פס' ב.

⁹ נידה מא ע"ב.

¹⁰ ויקרא פר' כ פס' יח.

כל הראשונים פסקו כתנא קמא, שיוצא דופן אינו גורם טומאת לידה, וכרבי יוחנן, שיוצא דופן שרק יצא דם דרך דופן אימו, אימו טהורה.¹¹ כך נפסק גם בשו"ע, שבלידת יוצא דופן, אם לא יצא דם אלא דרך דופן אמו, היולדת טהורה מלידה ומנידה ומזבה.¹²

באחרונים, בעל נחלת שבעה כתב שאישה שישבה על המשבר צריכה ז' נקיים, דאי אפשר לפה"ק בלא דם.¹³ הביטוי 'ישיבה על המשבר' מתייחס ללידה פעילה עם צירים חזקים ופתיחה משמעותית. לדעתו, אישה שהיתה בלידה פעילה קודם הניתוח צריכה ז' נקיים גם אם לא ראתה דם,¹⁴ וכבר נדחו דבריו ע"י רבים.¹⁵

בעל נשמת אברהם כותב שהיום אין מציאות שאישה תעבור ניתוח קיסרי ולא תראה אפילו טיפת דם כחרדל דרך הנרתיק, כאשר מקור הדם הינו מהרחם במקום של חיבור השלייה¹⁶ ולא רק בעקבות הניתוח. לכן אם יופיעו רק דימום מועט, הם יידונו לפי דיני כתמים.¹⁷

לכן, אישה היולדת בנייתוח קסרי ללא דימום נרתיקי מטמא¹⁸, היא טהורה.¹⁹

ג.כ.ס.

¹¹ הראשונים פסקו במשנה כתנא קמא ובדין הגמרא, פסקו כר' יוחנן משום ר' שמעון.

¹² יו"ד סי' קצד סע' יד.

¹³ פתחי תשובה יו"ד סי' קצ"ד ס"ק ח. ראו לעיל סי' ט, דין פתיחת צוואר הרחם כהתחלת לידה. ראו גם בדי השלחן ס"ק ק (שפסק לפי דעתו של הנחלת שבעה).

¹⁴ במקרה בו אנו דנים כאשר האישה עברה ניתוח קיסרי מתוכנן, כל עוד היא לא היתה בלידה פעילה קודם לכן, היא לא הגיעה למצב של ישיבה על המשבר ולכן אין צורך לדון בפתיחת הקבר לפני הלידה.

¹⁵ וראו לעיל סי' ט בהרחבה.

¹⁶ ולכן לא נחשב אותו הדם כדם מכה.

¹⁷ נשמת אברהם יו"ד סי' קצד ס"ק יג ע קצו. להרחבה בנושא דם שלייה ראו לעיל סי' ו, דימומים בהריון בסיכון בעקבות שליית פתח.

¹⁸ שאין זה נקרא 'פתיחת הקבר' אם אין יציאת דבר מהרחם דרך צוואר הרחם, וראו חו"ד יו"ד קצד באורים ס"ק א.

¹⁹ ראו חוט השני סי' קפג סע' ב ס"ק ד. לגבי השאלה הרפואית אם מותר להיכנס למקוה ואם מותר לקיים יחסי אישות לפני הבדיקה הרפואית אשר מתרחשת בתום ששה שבועות מהלידה, מומלץ שהאישה תתייעץ ברופא/ת נשים.

8. ראיית דם על ידי רופא בבדיקה לאחר הלידה

שאלה

הייתי בביקורת רפואית שישה שבועות אחרי שילדתי, תוך כדי ספירת שבעה נקיים. הבדיקה בוצעה באמצעות ספקולום, והרופא העיר שהוא רואה מעט דם. איך אני אמורה לנהוג?

תשובה

התהליך הטהרה אחרי לידה עשוי להיות ממושך ודורש סבלנות. כדאי לדעת שאחרי לידה יש לעתים קרובות דימומים חוזרים, ולהיות מוכנים לאפשרות שיהיה צורך להתחיל מחדש. ישנן גם הקלות מסוימות שניתן לנהוג לפיהן אם התהליך מתמשך, בפרט לגבי מספר הבדיקות.¹

הרופא הבודק נאמן לומר שראה דם יוצא מן הרחם או נמצא בנרתיק, ודם זה מטמא את האישה. אם יש לך אפשרות, שאלו את הרופא מניין לדעתו יצא הדם. במקרה שהרופא אינו מוצא פצע הגורם לדימום, קביעתו שראה דם סותרת את ספירת שבעת הנקיים. עליך לבצע הפסק טהרה מחדש ולהתחיל שוב בספירת שבעה נקיים.

אמנם, אינך חייבת לשאול את הרופא מה ראה, וכן אינו חייב לדווח לך.

הרחבה

לפירוט על בדיקת הרופא לאחר לידה ראו להלן נספח רפואי ג, לידה.

בדרך כלל אין אישה נאסרת אלא אם כן יש לה עדות חיצונית שיצא דם, למשל בבדיקה פנימית שיצאה ועליה סימן לדימום. במקרה הזה הרופא ראה דם בנרתיק או בצוואר הרחם, שלא נראה לאישה בבדיקות שביצעה בשבעת הנקיים. הספרא,² המשנה³ והגמרא⁴ קובעים שדם מטמא כבר כשיצא מן הרחם לנרתיק ('פרוזדור') גם אם עוד לא נראה מבחוץ.

לגבי נאמנות הרופא להעיד על ראית דם זו, נחלקו ראשונים ואחרונים בהבנת פניית חכמים לרופאים המתוארת במסכת נדה,⁵ ונראה שבמקום שהרופא הסתכל באמצעות כלי המאפשר לכל אדם לראות,⁶ הוא אינו אלא מגלה לנו על מציאות קיימת,⁷ ולכן הוא נאמן.⁸

לעומת זאת אם הרופא לא דיווח, אין צורך לתחקר אותו אודות מה שראה, או לבדוק את המכשירים שהיו בתוך הגוף, ואין הבדל בין ימי הטהרה לבין ז' נקיים.⁹ אם, למרות שאין חובה לבדוק, האישה תראה דם על מכשיר או כפפה שהיו

¹ לפרטים ראי לעיל סי' יד, מוך דחוק ובדיקות ז' נקיים לאחר לידה.

² ספרא מצורע פרשת זבים פרשה ד.

³ נדה פ"ב משנה ה.

⁴ נדה כא ע"ב ורש"י שם.

⁵ דף כב, שם מובא מעשה באישה שהייתה מפלת כמין קליפות. שאלו לרופאים ואלו קבעו שמדובר במכה, אך חכמים ביצעו ניסוי להוכחת העניין. הדיון בפוסקים נסוב על תפקידו של הניסוי מול נאמנותם של הרופאים, אם הם נאמנים למה לנסות וכו'. ראו שו"ת הרא"ש כלל ב תשובה יח, והדיון באחרונים.

⁶ שו"ת מהרש"ם ח"א סי' כד וח"ב סי' ע"ב וק"א.

⁷ שו"ת משפטי עוזיאל כרך ב יו"ד סי' כו.

⁸ וראו דיון נרחב בשיעורי שבט הלוי סי' קפז סע' ג' עמ' ע"ח ואילך, וטהרת הבית הקצר סי' ה סע' לב.

⁹ ראו חוט השני סי' קפג סע' ג' ס"ק ה.

בתוך גופה, תהיה עליה חובה לברר עם הרופא מהו ההסבר לדם שעל המכשיר והאם הוא פצע¹⁰ אותה במהלך הבדיקה.¹¹

ר.ש.פ.

¹⁰ ראו להלן סי' כא תלייה בפצע בז' נקיים, וסי' סא מציאת דם בדיאפרגמה.
¹¹ מנגד יש לדון מצד 'לפני עוור לא תתן מכשול' אם יש חיוב לרופא ירא שמיים לדווח מיוזמתו על הפרשות שהוא רואה בתוך הגוף, ורמז לדבר "לא תעמוד על דם רעך", וצ"ע. ונ"ל שאינו מחויב מפני שבבדיקה פנימית באמצעות ספקולום אין לו תנאי תאורה בתוך הגוף וגם לא המומחיות ההלכתית להבחין בין האדמומיות הכללית של הגוף לגוונים שבהפרשה. אפשר להנחות את האישה לבקש מן הרופא שלא ידווח לה מה הוא רואה. בניגוד לכך, כתב הרב וזנר בשיעורי שבט הלוי (סי' קפח סע' ד עמ' ק) שטוב לעשות בדיקת חו"ס אחר בדיקת הרופא. נראה שבבדיקה שגרתית שבה אין חשש לפתיחת קבר, ואולי קיים חשש הפוך של גירוי רקמות הנרתיק ע"י הספקולום ויצירת מכה, אין עניין לבדוק או לחפש דימום כזה.

9. תלייה בטחורים בז' נקיים לאחר לידה

שאלה

מאז הלידה, אני סובלת מטחורים 1 המדממים בזמן ניגוב. האם ניתן לתלות את הדם על העדים בבדיקות הפנימיות בטחורים? כיצד ניתן להבחין בין דם מהרחם לדם מהטחורים?

תשובה

אם ייתכן שבשעת הבדיקה נגעת גם באזור פי הטבעת, יש מקום להקל ולתלות את המראה שעל העד בטחורים. עליך להשתדל להימנע ממגע באזור הטחורים בשעת הבדיקה.

קשה מאוד להבחין בין דם מהרחם לדם הטחורים, משום שאין לו מראה אופייני והוא מופיע בגוונים שונים, כולל כאלה התואמים מראות דם נידה.

הרחבה

חזקתו של מראה דמי שנראה על עד בדיקה היא שבא מן הרחם. הגמרא דנה באפשרות להתיר מראה דמי שנראה על עד, על סמך ההנחה שהעד נתלכלך בדם ממקום אחר לאחר הבדיקה.² מסקנת הגמרא היא להתיר כאשר צורת הכתם שנראה על העד מעידה על כך שמקורו אינו בבדיקה,³ או כשיש סיבה אחרת שלפיה נראה שאין זה דם מהרחם.

השו"ע פוסק⁴ שהיתר מראה דמי, על יסוד ההנחה שמקור הדם שנמצא עליו אינו מהרחם, אפשרי גם בבדיקת עד כאשר מצטרפים שני תנאים המעידים על כך שהמראה הדמי אינו מן הרחם: צורת הכתם וגודלו; והשהייתו בטרם בדיקתו במקום שאינו בדוק מדם.

בבית יוסף⁵ כתב שהשימוש בעד לבדיקה לא צריך לעכב מלתלות, גם כתם גדול מגריס, כאשר יש יסוד סביר להניח שמקור הדם על העד אינו מגוף האישה, כגון כאשר נתעסקו בקרבתו במיני דמים. זאת בתנאי שלא הרגישה ביציאת הדם מגופה⁶ ושאינן מדובר בכתם שצורתו מעידה שנוצר בעת הבדיקה.

האפשרות לתלות את הדם על העד במקור חיצוני קשורה ברמת הסבירות לכך ובכללי התלייה במכה.⁷ כדוגמא לסבירות גבוהה, הט"ז⁸ מציין מצב שבו אישה סובלת לעתים מדימום רקטאלי, וכותב שיכולה לתלות דם שנמצא בבדיקה במקור זה, אם בשעת הבדיקה נגעה גם בפי הטבעת. דברים אלו הם פירוש לדברי הבית יוסף, אלא שהט"ז מוסיף שהיות הכתם משוך אינה גורעת, כי ההנחה היא שההכתמה אכן התרחשה בזמן הבדיקה אך מקורה בדם מפי הטבעת.⁹

בעוד הט"ז הניח כיסוד להיתר שהעד עלול לבוא במגע עם פי הטבעת במהלך הבדיקה ולהתלכלך מדם המצוי שם, החתם סופר¹⁰ דן במציאות שבה, מסיבה רפואית כל שהיא,¹¹ מצוי בנרתיקה של האישה דם שאינו מרחם האישה אלא

¹ טחורים הם ורידים מורחבים באיזור פי הטבעת. בתור כלי דם בעלי דפנות דקות, הם נוטים לדמם אחרי פעולת מעיים קשה.

² נדה נח ע"ב.

³ כגון כאשר צורתו עגולה, נדה נח ע"ב, יו"ד סי' קצ סע' לד.

⁴ שם.

⁵ יו"ד סי' קצ סע' לד-לה: "ונראה לי דהיכא דאיכא למיחש שמא בא הדם בעד זה מחמת שנתעסקו סמוך למקום שהעד שם במיני דמים, תולים בהם אפילו יותר מכגריס ועוד, דמפני שקנחה בו לא נניח מלתלות במה שאפשר לתלות, כיוון שלא הרגישה ביציאת הדם מגופה".

⁶ דברי הבית יוסף מתבססים על ההנחה שהאישה לא הרגישה ביציאת הדם מגופה, אלא שיש להקשות על הנחה זו מכיוון שמדובר בבדיקת עד, וייתכן שהיא הרגישה ויחסה את הרגשתה כ'הרגשת עד' (נדה נו ע"ב). ועיינו בחוות דעת בביאורים ס"ק כו, שחילק בין מצב שבו קיים ספק אם הדם בא מהרחם, שאז אין תולים וחוששים להרגשת עד, לבין מצב שבו ודאי שהדם בא מהרחם, ובמצב זה חוששים להרגשת העד. וכן כתב הגר"ע יוסף, להלן הערה 16.

⁷ ראו להלן סי' כא, תלייה בפצע בז' נקיים.

⁸ ט"ז יו"ד סי' קצ סע' לד ס"ק כג.

⁹ ראו גם ערוך השולחן יו"ד סי' קצ ס"ק צו.

¹⁰ שו"ת חתם סופר יו"ד סוף סי' קפה.

¹¹ החתם סופר מכנה מציאות זו בכינוי "עורק הזהב" או "גילדעני אדר".

מקורו ברקטום, ושיבוש בסדרי הגוף הרגילים מוליכו בדרך פנימית לנרתיק. יש לציין שמצב זה נדיר מאוד מבחינה רפואית.¹² החת"ס פוסק שמכיוון שמקור הדם נותר בספק, אין להקל אלא בכתמים, ולא בדם הנמצא בעד, אך ניתן להקל שתבדוק את עצמה בדיקה ראשונה על מנת שתתנקה מדם חיצוני, ולא תעיין בעד אלא תזרוק אותו ולאחר מכן תבדוק עצמה.

הגר"ע יוסף מביא את דברי המהרי"ף¹³ שכתב בנוגע לאישה שמצאה מראה דמי על העד שלה לאחר יחסי אישות ורצתה לתלות את המראה בדם טחורים, שאכן ניתן לתלות. זאת לאור מסקנת הסוגיא בד"ק רמ"ת, שכאשר יש מכה – תולים בה, ואין צורך לדמות דם המכה לדם מן הרחם. עוד הוסיף המהרי"ף שלדם טחורים אין מראה אופייני והוא עשוי להימצא בגוונים שונים. זאת בניגוד לדברי אחרונים אחרים¹⁴ שלדעתם על האישה מוטלת החובה להביא ראיה כלשהי לכך שדם זה אינו מן הרחם אלא מפי הטבעת.

אמנם, נראה כי העד שאליו מתכוון המהרי"ף הוא עד שבו האישה קינחה את עצמה קינוח בעלמא לאחר קיום יחסים, ולא העד שבו האישה בדקה עצמה בבדיקה פנימית. לכן כותב בעל שו"ת רב פעלים¹⁵ שאין להתיר עד בדיקה על סמך היתר זה.

הגר"ע יוסף¹⁶ דוחה את דברי הרב פעלים בעקבות שיטתו כי הרגשת עד אינה אלא ספק הרגשה. בנידון דנן, שבו אין לאישה הרגשה בפועל, אין להחמיר בשל הרגשת העד כנגד ההנחה שישנה אפשרות סבירה שמקור הדם שלפנינו הוא בדם הטחורים. אם ייתכן, לדברי האישה, שבשעת הבדיקה נגע העד בפי הטבעת והוכתם שם מדם, יש להתיר לדבריו את העד.

יצוין כי ניתן לתלות בטחורים גם בשלושת הימים הראשונים לז"נ.¹⁷

בכל זאת יש לעודד את האישה לטפל בטחורים, גם מבחינה רפואית וגם על מנת למנוע הסתבכות במחלוקת.

ז.ב.

¹² וכבר העיר על כך הנוב"י במהדורא קמא בסי' מט ובסי' ס, וכתב שם שמצב של דימום נרתיקי מחמת גלדני אדער לא ייתכן. למעשה ייתכן מצב נדיר יחסית של התהוות נקב (פיסטולה) בין הנרתיק לרקטום.

¹³ שו"ת מהרי"ף סי' פו.

¹⁴ דבר שמואל יו"ד סי' עא.

¹⁵ שו"ת רב פעלים ח"ג יו"ד סי' יג, ולמעשה גם בקינוח הוא חושש להתיר ומסקנתו להתיר רק בכתם.

¹⁶ שו"ת יביע אומר חלק י' יו"ד סי' נח.

¹⁷ טהרה כהלכה עמ' צג.

10. הפסק טהרה ביולדת לאחר שקיעה

שאלה

ילדתי לפני חודשיים. כבר כמה שבועות שאני נקייה אבל עדיין לא חזרו לי הכוחות, ולכן לא התחלתי לספור שבעה נקיים. אתמול התכוונתי לעשות הפסק טהרה ושכחתי. היום רציתי לעשות הפסק אבל נזכרתי בכך באיחור, ועשיתי אותו חמש דקות לאחר שקיעה. האם ההפסק של היום תקף?

תשובה

שישה שבועות אחרי לידה חוזר הרחם לגודלו ולמצבו הטבעי שמלפני ההיריון. בצד השמחה על התינוק שהצטרף לאחרונה למשפחה, על היולדת להתמודד בתקופה זו עם מחסור מתמשך בשעות שינה, עם עומס ההנקה והטיפול בתינוק הקטן, ועם הניהול השוטף של הבית. באם אפשר, מומלץ לדאוג לעזרה בבית על מנת לשמור על כוחותיך. אם חודשיים אחרי לידה עדיין אינך מרגישה טוב, כדאי להיבדק אצל רופא ולוודא שהכל כשורה.

מעיקר הדין יש לבצע את בדיקת הפסק הטהרה לפני השקיעה ובסמוך לה.

במצב המתואר בשאלה, יש צורך קודם כל לבדוק את שעת השקיעה המדויקת במקום המגורים שלך, וכן לוודא שהשעון בו הבטת היה מדויק. לעיתים דיוק בנתונים אלו מוכיח שהבדיקה נעשתה בזמן.

במידה ואכן היה איחור, עליך לבצע הפסק חדש למחרת היום. כדי לא לשכוח שוב כדאי לעשות תזכורות (כגון תזכורת בטלפון הנייד, פתק במקום בולט, רישום ביומן וכד'). כמו כן, מומלץ לעשות בדיקת הפסק ניסיונית במהלך היום, בשעה שנוחה לך (אפילו בבוקר), כדי שתוכל לשמש כהפסק טהרה בדיעבד, במידה ותשכחי ותאחרי שוב.

הרחבה

בדיקת הפסק טהרה מעבירה את האישה ממצבה כטמאה למצב של "בחזקת טהרה". במשנה ובגמרא¹ נחלקו חכמים לגבי הזמן בו ניתן לבצע הפסק טהרה בנידה דאורייתא. מכאן נלמד הדין גם לגבי זבה, הפוסקת בטהרה לפני שבעה נקיים.² רוב הראשונים³ פסקו לפי דעת חכמים במשנה, שניתן לעשות הפסק טהרה גם בבוקר, חוץ ממקרה בו אישה רואה דם יום אחד בלבד, שבו יש חיוב לעשות את הבדיקה דווקא בבין השמשות, סמוך לסוף היום.⁴ הטור מצטט את דברי הרא"ש⁵ שבדיקה זו צריכה להיות "בין השמשות ביום שתפסוק בו". והב"י שם מסביר שאין כוונתו בתוך זמן בין השמשות שהוא כבר ספק יום, אלא סמוך לבין השמשות ככל הניתן, ולא לפני זמן מנחה קטנה, כשעתיים וחצי לפני השקיעה.

על בסיס זה פסק השו"ע⁶ שיש לבצע את הפסק הטהרה סמוך לבין השמשות.⁷ בעל תורת השלמים⁸ מסביר עוד שאם נעשה הפסק בספק לילה או בלילה ממש הוא אינו עולה, כי צריך ששבעת הימים הנקיים יהיו ימים שלמים, של עשרים וארבע שעות. מכאן עולה שבמידה והבדיקה נעשתה לאחר שקיעה, בזמן בין השמשות, היא אינה מועילה יותר להפסיק בטהרה באותו יום.

¹ נידה סח ע"א – ע"ב.

² ע"פ המשנה בנידה לא ע"ב והגמרא שם לג ע"ב, כדי ששבעה הנקיים יהיו ימים שלמים, יש להפסיק בטהרה יום לפני הספירה, ויום שפסקה בו אינו נחשב לספירה, להוציא ממנהגן של בנות כותים. בכל דיני נידה, חישוב הימים הוא משקיעה עד שקיעה, ולא מצאת הכוכבים. (כשהלילה הוא משקיעה עד זריחה).

³ רשב"א, תורת הבית בית ז, שער ה, רמב"ן, הלכות נדה ב: א, ועוד.

⁴ באישה שראתה יום אחד בלבד יש חשש שעדיין מעיינה פתוח ולכן החמירו בה שהפסק טהרה עולה לה רק אם נעשה סמוך לבין השמשות. הראשונים הוסיפו שיש גם חיוב להניח מוך דחוק במצב כזה, וכך פסק השו"ע (יו"ד קצו ב). לדעת הרמ"א גם ללא מוך דחוק, הפסק הטהרה עולה לה בדיעבד בתנאי שנעשה סמוך לבין השמשות.

⁵ טור יו"ד סי' קצו סע' א (ג).

⁶ יו"ד סי' ק צו סעיפים א – ב.

⁷ בשערי אורה עמ' 133 מסביר הר"ש לוי מדוע פסק השו"ע כך, למרות שאין דעה כזו במשנה.

⁸ שם, סק"ב.

הרמ"א על אתר מוסיף שדין זה הוא לכתחילה, אבל בדיעבד גם אם עשתה את הפסק הטהרה בבוקר הוא עלה לה,⁹ ובלבד שאין זה היום הראשון או היחיד לראייתה. לכן, אם יש חשש שהאישה תשכח לבצע הפסק טהרה בזמן, ניתן להמליץ לה לבדוק את עצמה בבוקר, ליתר בטחון, כדי שאם תשכח שוב לעשות הפסק טהרה בזמן, תוכל בדיקת הבוקר לשמש בדיעבד כהפסק טהרה, וכך לא תפסיד עוד יום.

אמנם, בפסיקת האחרונים התעורר דיון לגבי איחור קל בזמן הבדיקה, כשהיא נעשית כמה דקות אחרי השקיעה, בזמן בין השמשות שהוא ספק יום ספק לילה.

חלק מהפוסקים נוקטים בגישה שאין מקום להקל בשום מצב של איחור, כפי שנכתב לעיל. כך פסקו הרב פייוול כהן¹⁰ והר"ש וואזנר¹¹ וכן כתב בעל שו"ת קנה בושם,¹² והחמיר עוד, שאפילו אם מסופקת אם בדקה לפני השקיעה או לאחריה, אינה יכולה להתחיל בספירת השבעה נקיים ממחרת, ועליה לחכות עוד יום.¹³

לעומתם, פוסקים אחרים נטו להקל במצבים של שעת הדחק. בעל זכרון יוסף¹⁴ כתב שיש מקום להקל בדיעבד, משום שיש כאן שלושה ספקות. ספק אחד שמא פסקה מלראות לפני זמן בין השמשות, ספק שני שמא בין השמשות יום הוא, וספק שלישי שמא אין האישה נידה אלא זבה. הגר"ע יוסף¹⁵ מסתפק בתקפותם של חלק מהספקות שהזכרון יוסף מעלה, אולם מביא שלושה ספקות משלו: שמא לא ראתה כלל בין השמשות; ואם ראתה טיפת דם אחר שקיעה ואבדה, שמא בין השמשות יום הוא; ושמא יש לחשב את זמן בין השמשות על פי שיטת רבינו תם ולא על פי שיטת הגאונים. לאחר דיון ארוך בדיני ספיקות, מכריע הגר"ע יוסף להקל רק בדיעבד או בשעת הדחק וצורך מרובה על פי פסיקת חכם, עד שלוש עשרה וחצי דקות אחרי השקיעה (שהן ספק יום ספק לילה).¹⁶

הגר"מ פיינשטיין¹⁷ דן ארוכות בחישובי הזמנים, ופוסק שבמקום שנהגו על פי שיטת רבינו תם, ניתן בדיעבד להקל בבדיקת הפסק טהרה עד תשע דקות אחרי השקיעה.¹⁸ אמנם בתשובה מאוחרת יותר¹⁹ הוא מדגיש שקולא זו היא רק לנוהגים כרבינו תם, ולא לנוהגים על פי שיטת הגאונים.

לאור זאת, במצבים מיוחדים בהם איחור של יום בטבילה עשוי להיות משמעותי מאד לזוג (כגון נסיעה של אחד מבני הזוג לפני שהאישה תספיק להיטהר, או נסיון להיכנס להריון) ניתן להקל ולהחשיב את הפסק הטהרה שנעשה באיחור של מספר דקות.²⁰

ג.ל.

⁹ כדעת תנא קמא וחכמים במשנה שם, וכפי שמובא בראשונים.

¹⁰ בדי השלחן סי' קצו סע' ו, ס"ק יג. המחבר מדגיש שכל שלבי הבדיקה צריכים להסתיים לפני השקיעה, כי מרגע ששקעה החמה, נוצר מצב של 'ספק לילה', ובדיקת הפסק טהרה צריכה להעשות דוקא ביום. עם זאת הוא מוסיף שאם שכחה או נאנסה ולא בדקה לפני השקיעה, תשאל שאלת חכם.

¹¹ שו"ת שבט הלוי ח"י סי' קמד.

¹² שו"ת קנה בושם חלק א סי' צט.

¹³ חומרה זו לא התקבלה ע"י רוב הפוסקים.

¹⁴ שו"ת זכרון יוסף סי' נח.

¹⁵ טהרת הבית ח"ב סי' יג ס"ק א, עמ' רס"ה ואילך.

¹⁶ בטהרת הבית הקצר סי' יג הל' ה מצמצם הרב דוד יוסף את פסיקת אביו, וכותב שבשעת הדחק ניתן להקל "כחמש או עשר דקות אחר השקיעה".

¹⁷ שו"ת אגרות משה או"ח חלק ד סי' סב.

¹⁸ חישוב זה נעשה על סמך אופק ניו יורק. שיטת ר"ת התקבלה להלכה ע"י השו"ע, הרמ"א והמשנה ברורה, כנראה בגלל התאמתה לזמן השקיעה במקומות מסוימים בחו"ל. מולם עומדת שיטת הגר"א, הפוסק ע"פ הגאונים. המנהג הנפוץ ביותר כיום הוא שזמן בין השמשות הוא 13.5 דקות, כשיטת הגאונים (ולפי הרמב"ם 18 דקות). עם זאת, מיעוט הציבור בארץ ובחו"ל נוהגים להמתין 72 דקות בין שקיעה לצה"כ, כרבינו תם. למחלוקת זו יש משמעויות לקולא ולחומרא, ואכמ"ל.

¹⁹ שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ד סי' יז, אות כו. הר"י פרקש (טהרה כהלכה פרק טז הל' לב, עמ' רפח) פוסק לאור תשובה זו שאין להקל כלל בהסתמך על שיטת רבינו תם במקום שלא נוהגים לפי שיטה זו. לדעתו בדיקת הפסק טהרה אחרי שקיעה אינה עולה לאישה אפילו בדיעבד.

²⁰ יש להדגיש שההכרעה מה נחשב מצב מיוחד המאפשר הקלה צריכה להיעשות על ידי מורה הוראה.

11. עונות פרישה וקביעת וסת בכ"ד חודש לאחר לידה

שאלה

לפני שבוע טבלתי פעם ראשונה אחרי לידה. האם אני צריכה לפרוש בעונות הווסת, וכיצד עלי לחשב את עונות הפרישה?

תשובה

לפי חז"ל, אישה אחרי לידה מוגדרת במשך כ"ד חודש כמינקת, שהיא בחזקת מסולקת דמים. אמנם בימינו, אצל רוב הנשים חוזר המחזור קודם כ"ד חודש. לכן, יולדת לא תחשוש לווסתות עד לאחר המחזור הראשון שאחרי היטהרותה מהלידה. לאחר המחזור הראשון עליה לחשוש לשתי עונות פרישה: עונה בינונית (שלושים יום), ועונת החודש (התאריך העברי); ולאחר המחזור השני תחשוש גם לעונת ההפלגה (שמצריכה שתי ראיות). האישה חוששת לנ"ל בתור וסת שאינו קבוע, ואינה קובעת וסת חדש תוך כ"ד חודש מהלידה. מנגד, בעלת וסת קבוע מלפני ההיריון תחשוש לווסתה הקבוע גם בתוך כ"ד חודש, משיתחדש המחזור.

אם המחזור אינו חוזר תוך כ"ד חודש, מיד לאחר סיום כ"ד החודש יש לחשוש לווסת הקבוע שהיה לפני ההיריון. אם הווסת הקבוע היה בהפלגת ימים, תחזור האישה לחשוש לו רק לאחר המחזור הראשון שלאחר הלידה.

לכן, כרגע אינך צריכה לחשוש כלל, עד שיגיע המחזור בפעם הראשונה.

הרחבה

שנינו במשנה²¹ שארבע נשים נחשבות 'מסולקות דמים', אחת מהן אישה מניקה. לדעת ר' מאיר,²² כל עוד היולדת מניקה, היא נחשבת מסולקת דמים משום שהדם 'נעצר ונעשה חלב', אך אם נגמל התינוק תוך כ"ד חודש, דינה ככל הנשים. לעומת זאת, לרבי יהודה, רבי יוסי ורבי שמעון, כל יולדת דינה כמסולקת דמים למשך כ"ד חודש, בין אם מניקה בפועל בין אם אינה מניקה, משום שאיבריה של היולדת 'מתפרקים' בשעת הלידה.

השלחן ערוך²³ פוסק כדעת חכמים, שלעולם אין גופה של יולדת חוזרת לעצמה עד עשרים וארבעה חודש. לפיכך אפילו אם מת הוולד או גמלה אותו, אינה חוששת לווסתה שהיה קודם ההיריון כל כ"ד חודש.²⁴

ואולם, בימינו רוב הנשים שבות לראות דם תוך כ"ד חודש, גם אם ממשיכות להניק.²⁵ לדעת פוסקים רבים²⁶ נשתנו הטבעים, ולכן נשים בימינו כבר אינן מוחזקות כמסולקות דמים כ"ד חודש,²⁷ כדברי האגרות משה²⁸ בזמננו, כשאישה

²¹ נדה ז ע"א.

²² שם ט ע"א.

²³ יו"ד סי' קפד סע' ז. יו"ד סי' קפט סע' לד.

²⁴ עיינו פתחי תשובה ס"ק יג לעניין המחלוקת בין הש"ך (שם ס"ק יח) לבין הכרתי ופילתי אם חודש העיבור (אדר ב') עולה למניין כ"ד של מינקת שאינה חוששת לווסתה.

²⁵ אפשר שהדבר תלוי בשיעור תוספת המזון לתינוק הנהוג בימינו. נשים המיניקות הנקה מלאה ללא מתן תוספות בכלל עשויות להישאר ללא ביוץ במשך כמה חודשים. נשים שאינן מיניקות, או נשים שנטלו כדורים להפסקת הנקה, עשויות לבייץ 2-4 שבועות אחרי הלידה. ראו:

"The World Health Organization multinational study of breast-feeding and lactational amenorrhea. IV. Postpartum bleeding and lochia in breast-feeding women. World Health Organization Task Force on Methods for the Natural Regulation of Fertility". *Fertil Steril*. 1999 Sep; 72(3): 441-7.

²⁶ לחם ושמלה סי' קפט שמלה ס"ק נד. שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ד סי' יד (קפד:ז), יו"ד ח"ג סי' נב א, יו"ד ח"ד סי' יז. שו"ת שבט הלוי חלק ד סי' קא. שו"ת משנה הלכות ח"ה סי' קלט.

²⁷ לעומת שיטת נשתנו הטבעים, יש מי שסובר שהחזרה המוקדמת של הווסת קשורה לשיפור הבריאות והתזונה של האם בימינו. כך כתב בעל קונטרס פרדס רימונים (מובא בשו"ת בני בנינים חלק א סי' לא): "בימינו, עכ"פ, אפילו אצל אמהות מניקות מתחיל וסת סדור תוך ו' חודשים מהלידה. רמות התזונה והבריאות המשופרות של דורנו הקטינו את הקשיים הגופניים שבהיריון, בלידה ובהנקה. האם המינקת, כמו האמא שאינה מניקת, חייבת איפוא לשמור על כל הלכות נדה". העיר לו הרי"ה הנקין בעל שו"ת בני בנינים: "נשים המניקות באופן בלעדי במשך ו' חודשים ראשונים, וע"כ מייצרים גופיהן חלב בשפע, ורק אחרי ו' חודשים מוסיפות מאכלים אחרים בצד ההנקה, אבל ממשיכות

אינה מניקה, כמעט תמיד היא חוזרת לראות דם, ואפילו בין הנשים המניקות, רבות רואות דם, ויש להן וסת. לכן כאשר נשים חוזרות לראות דם,²⁹ אפילו תוך כ"ד חודש, הן כבר לא מוחזקות כמסולקות דמים, וחוזר דינן להיות ככל הנשים.³⁰

בעקבות השינוי במציאות שבימינו, יש לדון אם אישה מניקה שראתה דם צריכה לחשוש גם לעונה בינונית, ועל כך חולקים הסדרי טהרה³¹ ושלחן ערוך הרב.³² בדרכי טהרה פסק כדעת הסדרי טהרה, שאישה מניקה הרואה דם תוך כ"ד חודש חוששת לעונת החודש ולהפלגה, אך אינה צריכה לחשוש לעונה בינונית כדין מעוברת.³³ כך סובר גם הר"י ורהפטיג.³⁴ אך הגר"מ אליהו העיר שיש שמחמירים לחוש גם לעונה בינונית ויש לחוש לדבריהם. וכן פסק באגרות משה,³⁵ בשיעורי שבט הלוי,³⁶ ובטהרה כהלכה³⁷ שיש לחשוש לעונה בינונית בראיות שבימי הנקה.³⁸

עד כאן עסקנו בנושא החשש לעונות פרישה.

הראשונים חלוקים בדבר קביעת וסת במניקת במשך כ"ד חודש לאחר לידה:

1. לפי דעת הרמב"ן,³⁹ מקרה שבו אישה רואה דם תוך כ"ד חודש ללידה מוכיח שאיננה מסולקת דמים, ולכן קובעת וסת בימי ההנקה. כך פסק גם הש"ך⁴⁰ בעקבות הב"ח, וגם מובא להלכה בשו"ת משנה הלכות.⁴¹
2. לפי דעת הרשב"א,⁴² מעוברות ומניקות מוחזקות כמסולקות דמים באופן מוחלט, אפילו אם רואות ג"פ בזמנים קבועים,⁴³ ולכן הראיות נידונות כאירועים חריגים ואינן קובעות וסת.⁴⁴
3. לפי הראב"ד,⁴⁵ מסולקות דמים אינן קובעות וסת בימי הנקה ועיבור אך חוששות לראיות כווסת שאינו קבוע. כך נפסק בשלחן ערוך,⁴⁶ וכן נפסק בטהרה כהלכה.⁴⁷ בהמשך לשיטה זו, בדרכ"ט⁴⁸ כתב ש"אישה שקבעה וסת בזמן

להניק כרצון התינוק – לרוב אין נשים אלו חוזרות לוסתן עד לשנה או שנתיים כבימי הגמרא, ולא נשתנו הזמנים והדברים אינם קשורים לרמת התזונה אלא להורמונים שבגוף האשה. מציאות זו מפורסמת. המחלוקת הנ"ל נאמרה לעניין מניעת היריון ע"י הנקה, ולא לעניין קביעת וסתות.

²⁸ יו"ד ח"ג סי' נב א.

²⁹ גם כאשר ראייה זו היא בימים המוגדרים מעיקר הדין כדם טוהר (בלידת זכר מהיום השמיני שלאחר הלידה ועד ליום הארבעים, ובלידת נקבה מהיום החמישה עשר מהלידה ועד ליום השמונים). כך עולה מסתימת לשון הרמ"א סי' קצד סוף סע' א' ודינו כשאר דם לכל דבר.

³⁰ דרכי טהרה פרק ז' עמ' פד, טהרת הבית ח"א עמ' פה. בבדי השלחן סי' קפט סע' לג בביאורים ד"ה "חוששת לראיה שתראה" מביא את החת"ס (סי' קמג) שחוששת לראיות אף בתוך ימי טוהר שהם מ' לזכר ופ' לנקבה. כ"כ בחזו"א סימן פז ס"ק ב, לא לחלק בין ימי טוהר לשאר הימים, כלומר דם טוהר דינו כשאר דם לכל דבר. ראו

Zimmerman DR. Lactational amenorrhea and mesuleket damim – a medical and halachic review. *B'Or Hatorah* 2002; 13E: 173-182.

³¹ סי' קפט סע' לו ד"ה "ועוד", מובא גם בפתחי תשובה סי' קפט ס"ק לא, שאינן צריכות לחשוש לעונה בינונית. בעלת וסת קבוע שרואה שלא בזמנה חוששת לראייתה ולא לעונה בינונית, כיוון שעונה בינונית היא לבעלות וסת שאינו קבוע, כ"ש כשמדובר במסולקות דמים, מעוברות ומניקות, אינן צריכות לחשוש לעונה בינונית, הווסת של רוב נשים.

³² יו"ד סי' קפט ס"ק קיד, שפסק להחמיר שצריכה לחשוש לעו"ב בשם המהר"ם פדואה (סי' כה).

³³ דרכ"ט פ"ז עמ' פד. ראו הרחבה בסימן א, "עונה בתחילת היריון". כך גם פסק חלקת יעקב יו"ד סי' צו.

³⁴ ראו הר"י ורהפטיג, "עונה בינונית", תחומין כרך כד עמ' 235.

³⁵ יו"ד ח"ג סי' נב א.

³⁶ סי' קפט סע' לג אות ה. כדעת המהר"ם פדואה (ס"ה).

³⁷ טהרה כהלכה, פרק 24 סעיף ק. וכותב שגם הסבורים שבעונה בינונית יש לפרוש גם ביום השלושים ואחד, מ"מ ב"מסולקת מדמים" גם הם מסכימים שניתן להסתפק ביום השלושים בלבד.

³⁸ בדי השלחן (בביאורים סי' קפט סע' לג ד"ה "חוששת לראיה שתראה וכו'") מביא את הדעת המהר"ם פדואה המחמירה, שחוששים ג"כ לעו"ב מראייה שראתה בימי עיבור והנקה. אך תוהה בדה"ש "אם אינה חוששת לוסת שקבעה היא עצמה למה תחוש לעו"ב שהיא וסתן של סתם נשים". הדיון נשאר בצ"ע. כותב בטהרת הבית ח"א סי' ב סע' ח ראוי להחמיר לעו"ב, מ"מ המקל לגמרי בזה יש לו על מה שיסמוך.

³⁹ נדה יא ע"ב ד"ה "מדאמרינן".

⁴⁰ יו"ד סי' קפט ס"ק עג.

⁴¹ חלק ה סי' קלט.

⁴² תוה"ב בית ז' שער ג' יב ע"א.

⁴³ בסוף דבריו הרשב"א כותב שיש לחוש לדברי הראב"ד, כלומר שיש לחוש לראיות בימי הנקה כווסת שאינו קבוע.

⁴⁴ שו"ת משנה הלכות (ח"ה סי' קלט) מסביר את טעמם של הרשב"א והשו"ע שאמנם אין פוסקים כגמרא לעניין סילוק דמים, אך לעניין קביעת וסת בימי הנקה הדין לא השתנה משום חולשת הלידה ופירוק איבריה, כ"ש בזמן הזה שירדה חולשה לעולם.

⁴⁵ בעלי הנפש, שער תיקון הוסתות עמוד נה.

הנקה, צריכה לחשוש בתוך כ"ד חודש אלה רק לוסת שקבעה. ואין דין וסת זה כוסת לכל דבר, וכשיעברו ימי הנקתה, תצטרך לחזור ולחשוש לוסת שקודם עיבורה, אם היה לה".⁴⁹ וכן נפסק בשעורי שבט הלוי⁵⁰ ובכדי השלחן.⁵¹

מתי חוזרת האישה לחשוש לוסת הקבוע שנקבע לפני ההיריון? דעת הרשב"א⁵² היא שאישה חוזרת לחשוש לו מיד לאחר כ"ד חודש, אפילו בטרם ראתה דם, וכך נפסק בשלחן ערוך.⁵³ לעומת זאת סברו הראב"ד והרמב"ן,⁵⁴ ובעקבותיהם הש"ך,⁵⁵ שאישה נחשבת מסולקת דמים תוך כ"ד חודש כל עוד לא ראתה דם. רק מהראייה הראשונה של דם חוזרת האישה לחשוש לוסתה הקבוע הקודם.

לפי הגר"מ אליהו,⁵⁶ לאחר ימי ההנקה, דהיינו כ"ד חודש, חוזרת האישה לחשוש לוסת הקבוע שהיה לפני עיבורה, שאם תראה בו תחשב כבעלת וסת קבוע, ואם לא תראה – דינה כבעלת וסת שאינו קבוע. כך, אם היה לה לפני היריונה וסת ליום מסוים בחודש, וחזרה לאחר כ"ד חודש לראות באותו יום, היא תיחשב כבעלת וסת קבוע. מנגד, אינה צריכה לחשוש לוסת הגוף עד שתחזור לחוש אותו מחדש. אם יחזור וסת הגוף אפילו פעם אחת, דינו כווסת קבוע ונעקר בג' פעמים.⁵⁷ אישה שהייתה בעלת וסת לא קבוע קודם היריונה אינה צריכה לחשוש לתאריכים הישנים לאחר כ"ד חודש.⁵⁸ לעומת זאת, סובר האגרות משה⁵⁹ שיש לחשוש לוסת קבוע מיד כאשר חוזרת לראות, ואפילו בתוך כ"ד חודש.

לסיכום, בימינו נשים חוזרות לראות דם תוך כ"ד חודש של ימי הנקה, בתקופה שבה היא מוחזקת לדעת חז"ל כמסולקת דמים. על כן אישה שמקבלת מחזור, אפילו תוך כ"ד חודש, חייבת לחשוש לוסת שאינו קבוע.

ש.כ.

⁴⁶ יו"ד סי' קפט סע' לג.

⁴⁷ פרק אחד עשר סע' י.

⁴⁸ פרק ז' עמ' פה.

⁴⁹ נלמד מפתחי תשובה יו"ד קפד ס"ק יד.

⁵⁰ סי' קפט לד, ס"ק ג.

⁵¹ סי' קפט לג בביאורים ד"ה "לראיה שתראה".

⁵² תוה"ב בית ז' שער ג יג ע"א.

⁵³ יו"ד סי' קפט סע' לד.

⁵⁴ הלכות נדה ו ז.

⁵⁵ יו"ד סי' קפט ס"ק עה.

⁵⁶ פרק ז' עמ' פה.

⁵⁷ יו"ד סי' קפט סע' לד.

⁵⁸ נודע ביהודה בפ"ת סי' קפט ס"ק לב, וכ"פ דרכ"ט פרק ז עמ' פה.

⁵⁹ יו"ד ח"ג סי' נב א.

12. בדיקות ז' נקיים במצב צניחת רחם

שאלה

בעקבות הלידה האחרונה, אני סובלת מצניחת רחם מאוד רצינית, והרופא שם לי טבעת (pessary). באופן עקרוני אני יכולה להוציאה בעצמי, אבל לא נעים ולא פשוט לעשות כן. בנוסף, אני חוששת מדימום בגלל צניחת הרחם. איך אני אמורה לעשות הפסק טהרה ובדיקות בשבועה נקיים?

תשובה

אם את יכולה להוציא את הטבעת בקלות, עליך להוציאה בזמן הבדיקות, לפחות בהפסק הטהרה ובבדיקה אחת תוך שבועה הנקיים. אולם, אם יש לך קושי להוציאה, או שהיא קבועה ואינה ניתנת להסרה אלא על ידי רופא, ניתן להקל ולבצע את הבדיקות כאשר הטבעת נשארת בגוף, כיוון שהיא פנימית, בעומק צוואר הרחם.

בעת ביצוע הבדיקות עליך להשתדל להגיע פנימה ככל שתוכלי, מבלי להכאיב או להזיק לעצמך.

אם יש דימום או שמופיעים כתמים, עליך לברר בבדיקה רפואית אם מקורם בפצע הנגרם מצניחת הרחם, או לא. במידה שהדימום נובע מצניחת הרחם, הוא מוגדר דם פצע. במצב זה, עליך להגיע בבדיקת הפסק הטהרה לעד נקי מדם. אפשר לבצע בדיקות חוזרות (בעדינות, ועם הפסקות של כמה דקות ביניהן כדי שלא לגרום להחמרת הפצע) עד שתצא בבדיקה אחת נקייה. כמו כן עליך להשתדל שבדיקה אחת ביום הראשון ואחת ביום השביעי תהיינה נקיות מדם. אם קשה, לפחות בבדיקה אחת בראשון או בשביעי צריכה להיות נקייה. ואם גם זה בלתי אפשרי, לפחות בבדיקה אחת בתוך שבועה נקיים.

בשאר הבדיקות, אם אינן יוצאות נקיות, ניתן לתלות את הדם בפצע. ניתן גם להפחית בבדיקות (אחת ביום, או פעם ביומיים או רק בימים ראשון ושביעי, לפי מצבך ולפי הצורך).

אם הדימום אינו קשור לצניחת הרחם, לא ניתן להקל בבדיקות שאינן נקיות, אך אפשר להפחית במספר הבדיקות ככל אישה המתקשה להיטהר.

אם יש דימום או שמופיעים כתמים, עליך לברר בבדיקה רפואית אם מקורם בפצע הנגרם מצניחת הרחם, או לא. במידה שהדימום נובע מצניחת הרחם, הוא מוגדר דם פצע. במצב זה, עליך להגיע בבדיקת הפסק הטהרה לעד נקי מדם. אפשר לבצע בדיקות חוזרות עד שתצא בבדיקה אחת נקייה.

הרחבה

צניחת רחם היא מצב רפואי בו הרחם 'מחליק' ממקומו באגן לכיוון הנרתיק. גורמי הסיכון לכך הם אלה שמחלישים את השרירים והגידים המחזיקים את הרחם, כגון היסטוריה של לידות קשות, ניתוחים גניקולוגיים קודמים, השמנה, עצירות מתמשכת, שיעול כרוני, גורמים תורשתיים ועוד. צניחת הרחם יכולה להתרחש בדרגות חומרה שונות, כאשר בחמורה שבהן הרחם והצוואר יוצאים כמעט החוצה.

התסמינים משתנים מאישה לאישה לפי דרגת החומרה של הצניחה. לרוב אין כאן בעייה רפואית אלא פגיעה באיכות החיים של האישה, כגון קושי בהליכה, כאבים בזמן יחסי אישות, דימומים לא סדירים ודליפת שתן.

הטיפול המקובל כיום בשלב ראשון הוא שינוי בהרגלי החיים כדיאטה, פעילות גופנית והפסקת עישון. בנוסף, טיפול פיזיותרפי של חיזוק שרירי רצפת האגן הוכח כיעיל במקרים רבים. באם צעדים אלו אינם מועילים, ניתן לנתח, או חלופית להכניס התקן נרתיקי התומך בנרתיק ו'מרים' את הרחם בחזרה למקומו. טיפול זה ניתן בדרך כלל כטיפול זמני או לנשים שאינן אפשרות לנתחן. אצל נשים לאחר גיל הפריורן, הטיפול הסופי לבעייה לאחר מיצוי כל האפשרויות הקודמות, יהיה כריתת רחם.

הוצאת הטבעת בזמן בדיקות:

הטבעת הנרתיקית התומכת ברחם בזמן צניחה ידועה לנו רק במאות השנים האחרונות. מספר פוסקים עסקו בשאלת ביצוע הפסק טהרה ובדיקות לאישה עם טבעת נרתיק. בעל זכרון יוסף¹ התיר להשאיר את ההתקן הנרתיקי בזמן בדיקות הטהרה "שכשם שאין הטבעת מעכבת את בעלה מלבוא עליה ולשמש עמה, כך אינה מעכבת על המוך להכניסה לשם", אולם בסדרי טהרה² דחה דבריו וחייב להוציא את ההתקן לפחות להפסק הטהרה. פוסקים אחרים מחייבים להוציא את ההתקן אף לבדיקת היום הראשון לשבעה הנקיים.³ בערוך השלחן⁴ תלה את הדבר ביכולתה של האישה להוציא את הטבעת בעצמה. אם היא יכולה להוציאה – תוציא, ואם לא (מחמת סכנה או שהטבעת קבועה במקום ורק רופא יכול להוציאה) – תעשה בדיקת הפסק טהרה יסודית עם מוך דחוק כל בין השמשות, ועוד בדיקה יסודית אחת כזו בתוך שבעה נקיים, ובשאר הימים תסתפק בבדיקה קלה יותר, ואין הטבעת מעכבת.

בעל נשמת אברהם⁵ הביא שכך פסקו גם הר"י נויבירט והגרש"ז אויערבאך, על סמך חשב האפוד⁶, אך לדעתו, כיוון שעל פי רוב, ההתקן ניתן להוצאה בקלות, לכתחילה יש להוציאו. במקרה שלפנינו הטבעת ניתנת להוצאה אך לא בקלות, לכן נראה שניתן להקל בשעת הצורך.

דימום נרתיקי כתוצאה מצניחת רחם:

הטור והשלחן ערוך דנו בצניחת רחם.⁷ מקור הדין בהוראה של ר' שמשון מקוצי אשר, על סמך דברי הגמרא⁸ העוסקת במפלת חתיכה מלאה דם, טיהר אישה "שנעקר מקור שלה וכמין חתיכות הבשר היה נופל לה בבית החיצון...כיון שאין דרך אישה לראות כך".⁹ הרמ"א מוסיף:¹⁰ "ואפילו ראתה דם, כל זמן שהחתיכות בבית החיצון שלה, טהורה, דתלינן הדם בחתיכה זו, הואיל וידעה ודאי שנעקר מקורה, ומחמת מכה היא. וכן משמע בטור ורבינו ירוחם והרא"ש".

מנגד, הב"ח¹¹ פוסק שהאישה טהורה רק אם לא ראתה דם בשעת נפילת החתיכות ורק אחר כך ראתה דם בבית החיצון, שאז אין דרכה לראות כך, והש"ך הלך בעקבותיו.¹² להלכה דחה הב"ח את פסיקת הר"ש מקוצי (בהסתמכו על שיטת רש"י ותוספות). הט"ז,¹³ לעומת זאת, סובר כרמ"א, אך לא מטעמו שניתן לתלות כאן במכה, כי אם מהנימוק שאין דרך אישה לראות כך, ונפקא מינא מדבריו שגם אם יש בחתיכה דם נידות, טהורה, משום שרק דם היוצא מהמקור כשהוא במקומו מטמא.

בעל פתחי תשובה¹⁴ הביא פוסקים רבים שעסקו בנושא זה, וציין שמפאת מורכבות הנושא, רק גדולי הדור יכולים להכריע בו. אמנם בימינו, ברור לחלוטין מממצאי הרפואה שבמקרה של צניחת רחם, הדימום שלא בעת נידתה אינו בא מהרחם עצמו אלא הוא חיצוני, ולכן פשוט להקל. כך כותב ערוך השלחן,¹⁵ המביא את דעות הראשונים והאחרונים בסוגיא, ומעיר:¹⁶ "ואדרבא מצד הסברא אמר אחד מהגדולים שהפארפאל [= צניחת רחם] קילא מדברינו שמשון לפי פרוש הקדמונים, דהא בזה לא ראתה דם כלל עד שנפל המקור לבית החיצון, ובנפילת המקור היה בשר ולא דם, ומבית החיצון התחיל הדם לירד, ושם אינו מקום טומאה כלל [פר"ר בט"ז סק"ה]".

¹ יו"ד סי' י.

² סדרי טהרה יו"ד סי' קצו ס"ק כג.

³ שו"ת בנין ציון חלק א סי' עא.

⁴ ערוך השלחן יו"ד סי' קצו סע' כט.

⁵ נשמת אברהם יו"ד סי' קצו ס"ק ד.

⁶ שו"ת חשב האפוד חלק ב' סימן קיח. בעל חשב האפוד שם מתייחס לענין חציצה, אך הפוסקים השוו את הדינים גם לענין הבדיקות בז"נ. לגבי פסיקת ההלכה בשאלה האם הטבעת חוצצת, ראו סימן מט, טבילה עם נובה רינג.

⁷ טוש"ע יו"ד סי' קפח סע' ג.

⁸ נדה כא ע"ב.

⁹ לשון הרא"ש, הובא בב"י שם.

¹⁰ יו"ד סי' קפח סע' ג.

¹¹ ב"ח טו"ד סי' קפח ס"ק ג.

¹² ש"ך יו"ד סי' קפח סע' ג ס"ק ט.

¹³ ט"ז יו"ד סי' קפח סע' ג ס"ק ה.

¹⁴ פתחי תשובה יו"ד סי' קפח סק"ז.

¹⁵ ערוך השלחן יו"ד סי' קפח סע' כג ואילך.

¹⁶ שם סע' נח.

דימום פנימי מחלל הרחם:

אם הדימום הוא מתוך חלל הרחם עצמו, כתבו רוב הפוסקים להחמיר ולטמא את האישה, כדעת הש"ך.¹⁷

הנודע ביהודה עסק בעניין זה בשני מקומות עיקריים. במהדורה קמא¹⁸ הוא דן באישה צעירה, בגיל הפוריות, שצנח מקורה, ויצא בחריפות נגד הפוסקים המתירים, על סמך הר"ש מקוצי, דימום מרחם שצנח. לטענתו, הר"ש מקוצי התיר רק ביציאת חתיכות מהרחם ולא בדימום, שהוא דם נידה לכל דבר ולא דם מכה. עוד טען שם שגם אם המקור נפל, כשיוצא ממנו דם נידה הרי זה "כדרכה", למרות שאינו מונח במקומו. וגם אם נאמר שיש כאן מכה, הרי זו מכה שאין ידוע אם מוציאה דם או לא, ולכן יש להחמיר בה.

לעומת זאת, במהדורה תנינא¹⁹ דן באישה בת ששים שכבר פסקו דמיה, הסובלת מצניחת רחם, ושם פסק שבזקנה תולים גם במכה שלא ידוע לגביה שמוציאה דם, ובמיוחד נכון הדבר כשהאישה חשה כאב, ולכן היא טהורה. עם זאת, הוא מתנה זאת בכך שלא הייתה לה הרגשה, ומפאת חומרת הדין כתב שיש לפסוק כך רק אם עוד חכם מבין גדולי הדור יסכים עמו.

הנודע ביהודה²⁰ ופוסקים רבים נוספים דנו בדברי המעיל צדקה²¹ שפירש אחרת את דברי הר"ש מקוצי. לדבריו, יש להגיה "חתיכות" ולא "חתיכות", וכוונתו לפילת הרחם עצמו כחתיכה אחת. הדימום שהאישה רואה במקרה זה אינו נחשב ראייה כדרכה, ולכן אינו מטמא. הנודע ביהודה דחה את דבריו, אך פוסקים אחרים נטו לקבל אותם.²²

החת"ם סופר²³ דן גם הוא באישה שסבלה מצניחת רחם, ולא הצליחה להיטהר כיוון שהיא רואה מראות ירוקים ולבנים שהופכים אחרי התייבשותם לאדומים. החת"ם סופר נטה לקבל את דברי המעיל צדקה ודחה סברת הנודע ביהודה, אך חשש להקל בגלל הרמב"ם שלא פסק כ"ש מקוצי. לכן הוא התנה את פסיקתו בפסיקת חכם נוסף, ומצא פתח להקל בגלל צירוף הנסיבות המיוחד: אין הרגשה (פרט להרגשת זיבת דבר לח, שאינה נחשבת להרגשה לדעתו); המראות טהורים בתחילה ורק אחר כך הופכים לאדומים; ויש לאישה מכה של נפילת המקור, שלפי חלק מן הפוסקים אין דרכה לראות כך וטהורה. בהמשך נתן הנחיות מדויקות לאישה כיצד לנהוג בז"נ (ראו להלן).

על סמך פוסקים אלו ואחרים הקל גם בעל שו"ת יהודה יעלה²⁴ באישה מבוגרת בת שבעים ושלוש, וכן בערוך השלחן,²⁵ שהראה שאין מחלוקת בין הר"ש מקוצי לרש"י ותוספות, ולכן ניתן להקל.

כך כתב גם הגר"ש וואזנר:²⁶ "אישה הסובלת מצניחת רחם... ובבדיקה נגעה שם ויצא דם, והרופא אומר שיש שם פצע שמוציא דם, פשוט שיכולה לתלות...".

לאור זאת נראה שבעקבות התפתחות אמצעי המעקב הרפואיים בימינו, ניתן לחלק ולומר שאם ברור שמקור הדם הוא חיצוני לרחם, ניתן להקל בכל מצב. אם הדימום הוא מתוך חלל הרחם, ניתן להקל באישה מבוגרת שפסקו דמיה. באישה שלא פסקו דמיה יש לברר היטב את מקור הדם אם הוא דם נידה או דם מכה, ולפי זה להכריע.

מספר הבדיקות הנדרש

אם קיים דימום או שמופיעים כתמים, יש לברר בבדיקה רפואית אם מדובר בפצע הנגרם מצניחת הרחם או לא. דימום הנובע מצניחת הרחם נחשב דם פצע. על כן, בבדיקת הפסק טהרה יש להגיע לעד נקי מדם (אפשר לאחר כמה נסיונות) וכן ניתן להפחית בבדיקות: אחת ביום, או פעם ביומיים או רק יום ראשון ושביעי, לפי המצב ולפי הצורך.²⁷

¹⁷ ש"ך יו"ד סי' קפח ס"ק ח.

¹⁸ סי' נח.

¹⁹ סי' קיד.

²⁰ מהדורה קמא סי' נח.

²¹ שו"ת מעיל צדקה סי' לד.

²² ראו למשל בסד"ט סי' קפח סוף סק"ד, שנטה להסכים אתו אך חשש לפסוק כך נגד דעת רוב הפוסקים, וכן החת"ם סופר להלן.

²³ חת"ם סופר ח"ב יו"ד סי' קמה.

²⁴ שו"ת יהודה יעלה יו"ד ח"א סי' ריט ד"ה היום פניתי.

²⁵ ערוך השלחן יו"ד סי' קפח ס"ק כג-סד.

²⁶ שש"ה הוספות עמ' שעח.

יש להשתדל שלכל הפחות, בדיקה אחת ביום הראשון ואחת ביום השביעי תהיינה נקיות. אם קשה, לפחות בדיקה אחת בראשון או בשביעי, צריכה להיות נקייה, ואם גם זה בלתי אפשרי, לפחות בדיקה אחת בתוך שבעה נקיים. אם לאחר בדיקת הפסק טהרה ובדיקת יום ראשון נקיות מוצאת האישה דם בבדיקות, ניתן לתלות דם זה במכה.

לענייננו נוסיף את דברי בעל ערוך השלחן: ²⁸ "שאם לפי ראות עיני המורה החכם בתורה וירא אלהים ומבין בהענין שיש לאשה זו קלקול במקור או בסביבות המקור מקלקול הבשר וכיוצא בזה ואינה יכולה להטהר לבעלה ויש לה וסת קבוע לטהרה שלא בשעת וסתה, ורק בדיקה נקייה של הפסק טהרה מוכרחת להיות לה וגם בדיקה אחת נקייה בתוך ז' ימי ספירתה, ותטבול ותטהר לבעלה ולא תביט אחרי הבדיקות אינן נקיות ואחרי כתמיהה..."

אם הדימום אינו קשור לצניחת הרחם, לא ניתן להקל בבדיקות שאינן נקיות, אך אפשר להפחית בבדיקות ככל אישה המתקשה להיטהר.

נ.ל.

²⁷ עניין זה נידון בהרחבה בסי' יד לעיל, מוך דחוק ובדיקות ז' נקיים לאחר לידה. ע"פ יו"ד סי' קצו סע' ד וסע' ג. וכן נוב"י מהדורה תנינא יו"ד סי' קכט, שש"ה שם, דרכ"ת עמ' קלד, שערי אורה עמ' 137. באג"מ פסק שבמקרה שיש מכה כואבת ניתן להסתפק גם בבדיקה אחת בלבד בתוך ז"נ (אג"מ, יו"ד ח"ב סי' סט, ועיין גם בח"ג סי' נו אות ג). בשו"ת הר צבי (יו"ד סי' קמו) הפנה למהר"ש אנגל (חלק ג סימן פג) שכתב בדיקה ביום א' או ז'. עיינו בסמוך סי' כא, תלייה בפצע בז"נ.

²⁸ ערוך השלחן יו"ד סי' קפח ס"ק ח. כך פסק גם בשש"ה עמ' שעח בהוספות.

13. תלייה בפצע בז' נקיים

שאלה

אני בת 32, שנה לאחר לידה. אני מניקה וחזרתי לקבל מחזור סדיר לפני ארבעה חודשים. מאז הלידה, אני מתקשה בבדיקות של שבעה נקיים. הפסק הטהרה והבדיקות הראשונות יוצאים נקיים, אבל לאחר כמה ימים אני מוצאת דם על העד, ואז עוברים כמה ימים עד שאני מצליחה שוב לעשות הפסק טהרה.

אינני מוצאת הפרשות על התחתון וכן לא כואבות לי הבדיקות. פניתי לרופא אשר הסביר שהדימום כנראה נובע מיובש בנרתיק, ולפי דבריו אינו דורש טיפול רפואי. אני אסורה כבר חודש וחצי בגלל מצב זה, ובנתיים הספקתי לקבל שוב את המחזור, וטרם טבלתי. מה ניתן לעשות?

תשובה

הפרשות טבעיות מופרשות בנרתיק כדי לסוך את האזור ולכן בדרך כלל בדיקות לא פוצעות את האזור. בעקבות שינויים הורמונליים כגון שינויים ברמת האסטרוגן בתקופת ההנקה, יש אפשרות לרגישות כתוצאה מיובש בנרתיק. בעקבות היעדרות חומרים סכים, בדיקות פנימיות חוזרות יכולות לפצוע את האזור ולגרום להופעת דם על עד הבדיקה. מריחת חומרי סיכה באזור יכולה לסייע למניעת תופעה זו. אם המצב אינו משתפר, מומלץ לפנות לרופא לבחון אפשרות של טיפול במשחה שניתנת עם מרשם רופא.

לאור האבחון של הרופא בדבר קיומו של יובש בנרתיק אשר עשוי לדמם, ניתן להניח כי המראה הדמי שראית מקורו בדם פצע. לכן תוכלי לספור שבעה נקיים, ולתלות בפצע את המראות הדמיים שתראי במהלך שבעה הנקיים, ואין צורך להתחיל את הספירה מחדש בכל פעם.

היות שאת רואה דם לאחר כמה ימי בדיקות, נראה שהבדיקות הן גורמות לדימום. כדי לא לגרום להחמרה במצבך, לאחר הפסק הטהרה תוכלי לבדוק רק בדיקה אחת ביום הראשון ובדיקה אחת ביום השביעי. כדאי גם להרטיב את העד או לשים ג'ל על בסיס מים על העד לפני ביצוע הבדיקה.

גם במצב בו תולים במכה, יש להשתדל שלכל הפחות, בדיקה אחת ביום הראשון ואחת ביום השביעי תהיינה נקיות. אם מצבך אינו מאפשר זאת, לפחות בדיקה אחת בראשון או בשביעי צריכה להיות נקייה, ואם גם זה בלתי אפשרי, לפחות בדיקה אחת בתוך שבעה נקיים. ואם לאחר בדיקת הפסק טהרה ובדיקת יום ראשון נקיות את מוצאת דם בבדיקות, ניתן לתלות דם זה במכה.

יש להשתדל להגיע לפחות לבדיקה אחת נקייה מכל דם. בהפסק הטהרה לא ניתן להקל, ואם הבדיקה אינה יוצאת נקייה ניתן להעזר באחות בודקת טהרה או ברופאה על מנת לבצע אותה.

הרחבה

כאשר רופא רואה בנרתיק רקמה מדממת,¹ האישה מוגדרת כבעלת מכה ידועה העשויה להוציא דם.² על כך נאמר בגמרא "ואם יש לה מכה תולה במכתה".³

¹ לאפשרות תלייה במכה על סמך מיקום הדם על העד או כאב בעת הבדיקה ראו להלן סי' מה, חשש לפצע ומיקום הדם על העד. בפוסקים מובאת מחלוקת לגבי מידת האמינות והידע של רופאים. החתם סופר כתב כי ידיעת הרופא מוחזקת כידיעה כללית ולכן אי אפשר להחיר אישה על סמך דבריו, אולם רוב פוסקי זמננו חולקים. עיינו פתחי תשובה סי' קפז אות לח, טהרת הבית ח"א סי' ה עמ' רמג, ושש"ה סי' קפז סע' ח. ראו גם לעיל סי' טז, ראיית דם בבדיקת רופא לאחר לידה.

² היתר התלייה במכה נידון בגמרא בעניין אישה הרואה מחמת תשמיש (נדה סו א). פסק הראשונים בסוגיא כדעת רבי. ³ שם בנדה.

הראשונים נחלקו מתי יש להתיר אשה מנידתה על סמך ההנחה שהדם בא ממכה. לדעת הרשב"א ניתן להקל לתלות במכה אפילו אם אין ידוע בוודאות שהיא מוציאה דם,⁴ ואילו לדעת ספר התרומה, אמנם לא נדרשת ודאות גמורה שהדם שראתה כעת זב מהמכה, אך צריך שתהיה ידיעה ברורה שמכתה היא כזו שמוציאה דם.⁵

בשו"ע⁶ כתב שאם יש מכה באותו מקום, תולין במכתה, ולא התייחס לרמת הסבירות הנדרשת לשם תלייה במכה. הרמ"א חילק בין שלושה מצבים: בעלת וסת קבוע תולה במכתה שלא בשעת וסתה אף אם אינה יודעת שמכתה מוציאה דם. בעלת וסת שאינו קבוע המסתפקת אם הדם הוא מן המקור או מן הצדדים—גם היא תולה במכתה מכח ספק ספקא, שמא הדם הוא נרתיקי ולא רחמי, ואם הוא רחמי—שמא מקורו במכה. אך אם ברור שמדובר בדם מהרחם, יש צורך בידיעה ברורה שמכתה מוציאה דם.

בשאלה שלפנינו ניתן לסמוך על אבחנת הרופא שרקמת הנרתיק יכולה לדמם לעתים בעקבות מגע, ואם כך ניתן לתלות את הדם שראתה בדם מכה. הדימום בעקבות היובש אינו מטמא היות שמקור הדימום ידוע, והוא מחוץ לרחם. אומנם, על האשה לבצע בדיקות נקיות בכדי לקבוע חזקת טהרה, ולכן הדימום הזה מקשה על כך.

אמנם, תלייה במכה בימי ליבונה של האישה היא מורכבת יותר. הרמ"א כותב שאין לתלות כתמים בג' ימים ראשונים של ז"נ, אלא אם כן מדובר במכה שיודעת שמוציאה דם.⁷ והש"ך⁸ מחמיר שאף כאשר ידוע שהמכה מוציאה דם, אין לתלות בג' ימים ראשונים. למעשה, לנוהגים בשו"ע, ניתן לתלות בפצע בכל ימי הספירה, ולנוהגים כרמ"א ניתן לתלות כאשר ידוע שהמכה אכן עשויה לדמם. יש לשים לב שדין ג' ימים ראשונים נוהג באשה שנאסרה מחמת וסתה,⁹ אך אם סתרה ספירתה וספרה בשנית, יכולה לתלות בכל אחד מהימים.

בשאלה שלפנינו, לו פנתה האשה בימי ליבונה, ניתן היה לתלות בפצע ולהמשיך בספירת הימים הנקיים. אמנם מכיוון שהאישה כבר נאסרה בשנית,¹⁰ יש להדריכה כיצד אישה הסובלת מפצע בנרתיק צריכה לנהוג בבדיקת הפסק הטהרה ובדיקות הימים הנקיים.

בדיקת הפסק הטהרה נועדה להוציא את האישה מחזקת איסורה הראשון, ולכן תלייה בפצע אינה מועילה כי בסופו של דבר יש צורך בבדיקה שאין עליה כל מראה דמי על מנת לברר שאכן הדימום הרחמי פסק. לכן כתבו אחרונים רבים שגם כאשר אישה סובלת מפצע בנרתיק יש צורך בבדיקה הנקיה ממראה דמי על מנת להפסיק בטהרה, ובבדיקה זו אין לתלות בפצע.¹¹

יש אחרונים שכתבו שניתן להקל ולתלות במכה אף בבדיקת הפסק הטהרה, מתוך הנחה לפיה לא הבדיקה היא המוציאה את האישה מחזקתה הראשונה אלא שדרך העולם שלאחר ימי ראייתה שוב אינה רואה דם, ואם חלף הזמן בו על פי רוב מפסיק הדימום, ניתן לתלות בפצע.¹² הגר"ע יוסף פסק לתלות בפצע אף בהפסק טהרה.¹³

הגר"מ אליהו¹⁴ פסק שכאשר ודאי לאישה שהדם שראתה מקורו בפצע—וכגון שהדם מופיע תמיד בצד אחד של העד—תוכל לתלות אף בבדיקת הפסק טהרה, אך מוסיף שעל מנת לעשות כן יש לחזור על הבדיקה שלוש פעמים ערב בוקר וערב, כאשר הדם ממשיך להופיע באותו צד, על מנת שתחזק בטהרה.¹⁵

⁴ תורת הבית, בית ז, שער ד' כ"ג.

⁵ יו"ד סי' צב.

⁶ יו"ד סי' קפז סע' ה.

⁷ יו"ד סי' קצו' בהגהה.

⁸ יו"ד סי' קצו סק"ג.

⁹ שאז יש חזקה שמעיינה פתוח ועיין בדגמ"ר קצ"ו' ד"ה י"א.

¹⁰ ויש לדון האם, לולי שנאסרה שוב היה מקום להתיר למפרע או שכבר נאסרה מדין 'שוויא אנפשיה' מפני שאסרה עצמה וכן האם יש לאסור כאשר

אישה סברה בטעות שהיא נאסרה. ועיינו להלן סי' נט, נקודה על טמפון.

¹¹ חתם סופר יו"ד קע"ז, חוות דעת קצ"ו סק"ג, עזרת יהודה יו"ד סכ"ט, סדרי טהרה קצ"ו סוף ס"ק כ"ג.

¹² שו"ת זכרון יוסף יו"ד סי' י.

¹³ טהרת הבית ח"א סימן ה סע' יעמ' רנ"ב-ג.

¹⁴ דרכי טהרה עמ' ל"ד-ל"ה מהדורה שניה, תשס"ז.

בעייה דומה עולה גם ביחס לבדיקות הימים הנקיים. במצב בו אישה סובלת מפצע, אין להורות לאישה שתבדוק את כל הבדיקות שמתבצעות לכתחילה בימי הספירה, אלא תבדוק מלבד בדיקת הפסק הטהרה בדיקה אחת ביום הראשון ובדיקה אחת ביום השביעי בלבד. אם בבדיקות אלו תראה דם, תוכל לתלות אותו בפצע. אך עדיין נשארת שאלה אם בדיקה כזו תוכל להוציאה ידי חובת הבדיקה, ובכך נחלקו האחרונים באופן דומה למחלוקתם בבדיקת ההפסק.

החוות דעת¹⁶ כותב שעליה להגיע לבדיקה נקיה לפחות בבדיקת היום הראשון בנוסף לבדיקת ההפסק, ואילו בשו"ת חתם סופר¹⁷ חלק עליו וכתב שבבדיקות כל שבעת הנקיים ניתן לתלות בפצע. זאת מכיוון שבניגוד לסברתו ביחס להפסק שהוסברה לעיל,¹⁸ תפקיד הבדיקות אינו להוציא את האישה מחזקתה כאסורה אלא לברר את טהרתה.

הגר"ש וואזנר מביא דברים אלו וכותב להחמיר ולהצריך בדיקה נקיה אף ביום הראשון לנקיים, בנוסף לבדיקת ההפסק כדברי החוות דעת, ורק במצב בו לא ניתן לעשות כך, לסמוך על דברי החתם סופר.

בשו"ת הר צבי¹⁹ מובאת תשובה המתייחסת לשאלת התלייה בפצע ובדיקות שבעה נקיים, ומצריך שלוש בדיקות נקיות - הפסק הטהרה, בדיקת היום הראשון ובדיקת היום השביעי.²⁰

יישום ההלכה בפועל בדין זה תלוי במצבה של האישה.

עתים שבדיקה חוזרת, לאחר שנמצא דם בבדיקה הקודמת, תאפשר לאישה להגיע לבדיקה נקייה, לאחר שאת קודמתה תלתה בדם הפצע. במצב כזה יש להשתדל רבות על מנת שלוש הבדיקות שהוזכרו בשו"ת הר צבי, תהיינה נקיות מדם ולא יהיה צורך לדון בעניין תלייה בפצע בבדיקות אלו.

ישנם מצבים בהם טיב המכה הוא כזה שאינו מאפשר בדיקה נקייה, אם משום שמיקומו של הפצע ורגישותו למגע אינם מאפשרים זאת, ואם מפני שהבדיקה מסבה לאישה כאב. במצבים אלו ניתן יהיה להקל - אם כשו"ת שבט הלוי על פי החוות דעת, שצריכה בדיקת הפסק ובדיקת יום א', אם כחתם סופר, שניתן להסתפק בבדיקת ההפסק לבדה, ואם כדעות האחרונים שניתן לתלות בפצע בכל הבדיקות, וכפסק הגר"ע יוסף.

משך הזמן בו תוכל אישה לתלות מראות דמיים במכה זו עשוי להשתנות לפי המקרה הפרטי ועיינו להלן סי' נב, דימום מפצע הנגרם ע"י התקן תוך-רחמי, בו עסקנו בשאלה זו.

ז.ב.

¹⁵ על פי האחרונים המובאים בפתחי תשובה קפ"ז ס"ק כ"ד.

¹⁶ חוות דעת סי' קצו סק"ג.

¹⁷ שו"ת חתם סופר יו"ד סיק קעז.

¹⁸ שם.

¹⁹ שו"ת הר צבי, יו"ד, סימן קמ"ו

²⁰ בשו"ת מהר"ש אנגל ח"ג סימן פ"ג הנוכר בדברי ההר צבי, נכתב שמספיקה בדיקה ביום הראשון או השביעי ולא בשניהם.

14. בדין הרגשה

שאלה

אני נוטלת מיקרולוט, גלולה למניעת היריון המיועדת לנשים מניקות. לאחרונה אני מוצאת כמות רבה של כתמים. לפעמים אני מרגישה את רטיבות התחתונים, ולפעמים אף את יציאת ההפרשה מהגוף. אני לובשת תחתון צבעוני וכן מניחה תחתונית. האם אני רשאית להתייחס לדימומים הללו כאל כתמים שאינם מטמאים אותי?

תשובה

גלולת המיקרולוט אכן גורמת לדימומים וכתמים מרובים אצל חלק מהמשתמשות, כניסיוןך. נשים רבות סובלות מהם בחודשי השימוש הראשונים כאשר הגוף מסתגל להורמון החדש, או לחילופין כאשר ישנה ירידה בתדירות ההנקה, לפעמים עם תחילת האכלת התינוק בתוספות. אצל חלק מהנשים, יבוא שיפור משמעותי בחודש השני או בשלישי לשימוש. מומלץ להקפיד ליטול את הגלולה באותה שעה מידי יום, עם כוס מים, על מנת לצמצם את הדימומים למינימום. ייתכן שמצבך יתאזן עם הזמן, אך ייתכן גם שבשל ריבוי הכתמים תיאלצי להפסיק את המיקרולוט ולעבור לאמצעי אחר שאינו גורם לדימומים כגון דיאפרגמה או התקן לא-הורמונלי. יש לציין שהדיאפרגמה היא פתרון שאינו פוגע בייצור החלב או גורם לדימומים, ומומלץ לשקול את המעבר אליו.

פוסקים רבים סוברים שרק שלוש הרגשות אוסרות את האישה, והן פתיחת המקור, זעזוע הגוף, וזיבת דבר לח בגוף. לדעתם, במקרה שאינך מרגישה אחת משלוש הרגשות אלה בשעת יציאת ההפרשה הדמית מהגוף שלך, או לחילופין הרגשה גופנית כגון כאב גב או בטן שתמיד מלווה אצלך בדימום וסתי, ההפרשה שלך נידונה לפי דיני כתמים.

לכן, כל עוד הפרשות אלו הן על תחתונית, או על גבי בגד תחתון צבעוני, לא נאסרת, אף אם התופעה מתמשכת. רטיבות על תחתונים צבעוניים, ללא הרגשה, אינה אוסרת. עם זאת, למרות שמן הדין יחסים מותרים גם כשיש כתמים, בכל זאת מומלץ להימנע מהם, שמא תמצאו דם מיד לאחר יחסים, ותתעורר שאלה חמורה של רואה מחמת תשמיש. הימנעות זו גם תאפשר לכם לבחון אם יתפתחו הכתמים לדימום וסתי של ממש.

אם תמשיכי בגלולת המיקרולוט ובכל זאת תיאסרי מסיבה כלשהי, תיתכן תקופה ארוכה בה לא תצליחי להיטהר בשל הכתמים שיטמאו בבדיקות. במקרה כזה, תצטרכי לעבור לאמצעי שאינו גורם לכתמים.

במידה והכתמים ממשיכים להופיע, מומלץ לבצע קינוח חיצוני בנייר טואלט לפני קיום יחסים על מנת לוודא שאת נקייה. קינוח זה אין לבצעו תוך חמש עשרה שניות ממתן שתן. גם אם תמצאי כתם בצורה זו, לא תיאסרי. כ"כ מומלץ שתשתמשו בסדינים כהים ותנקו את עצמכם לאחר יחסים במגבות צבעוניות ושלא תסתכלו בהן, שכן כאשר האישה טהורה ושלא בעונה הסמוכה לווסת, היא אינה חייבת להתחקות אחר כתמים.

במקרה שהכתמים נמשכים, ראוי לשקול מעבר לאמצעי אחר. ניתן גם לעבור לסוג אחר של 'מיני פיל', אך גם עם הגלולה החדשה עלולה להיות תקופת הסתגלות של חודש עד חודשיים. במצבך ניתן גם לשקול גלולות משולבות, היות ולאחר מספר חודשי הנקה ייתכן שהירידה בתפוקת החלב לא תהיה משמעותית עבור התינוק. במקרה וההפרשות מתגברות ומגיעות לכדי כמות דם הדומה למחזור החודשי, הנך נאסרת.

הרחבה

גלולת המיקרולוט¹ היא 'מיני-פיל' הפועלת על בסיס ההורמון פרוגסטרון באופן בלעדי. גלולות מסוג זה ניתנות לנשים מניקות, שכן בניגוד לגלולות המכילות אסטרוגן, פרוגסטרון משפיע פחות על איכות או כמות החלב בזמן ההנקה.

¹ להרחבה בנושא סוגי הגלולות והשפעתן, ראו להלן נספח רפואי ה, אמצעי מניעה. ישנן גלולות המבוססות על סוג אחר של פרוגסטרון.

דא עקא, לפי נתונים רפואיים עכשוויים, בין 40% ל-70% מהמתמשות בתכשירי הפרוגסטרוגן השונים סובלות מכתמים בתקופת ההסתגלות.² אצל חלק מהנשים, יחול שיפור בחודש השני או השלישי לשימוש, אמנם ישנן נשים שאצלן ממשיכים להופיע כתמים גם לאחר מכן, ואילו אחרות תראינה כתמים עם ירידת תדירות ההנקה. מנגד, ישנן נשים שאינן סובלות מכתמים כלל, ואמצעים על בסיס פרוגסטרוגן אף עשויים להשאיר אותן ללא דימום למשך מספר חודשים.³

במצב של הכתמה מרובה, הפתרון הרצוי ביותר מבחינה הלכתית הוא מעבר לאמצעי חילופי שאינו גורם לכתמים, כגון דיאפראגמה או התקן לא-הורמונלי.⁴ ניתן לשקול גם גלולות משולבות, אך כאמור אלה עלולות לפגוע בייצור החלב.⁵

באם, למרות הניסיונות להיזהר,⁶ נאסרה אישה הנוטלת מיקרולוט כתוצאה מכתם מטמא על בשרה או על בשרו או בכל תנאי האוסר—ייתכן שידרשו קולות מפליגות בז"נ כדי לטהרה.⁷

דין הרגשה

בנדה נז' עמ' ב דרש שמואל מן הכתוב שרק דם המלווה בהרגשה מטמא מדאורייתא.⁸ דם שאינו מלווה בהרגשה נידון לפי דיני כתמים, וכל שאפשר לתלותו בגורם כל שהוא, אף אם הסתברותו רחוקה—תולה.⁹ יש בדבר ארבע שיטות בראשונים:

1. לדעת הרמב"ם, הרמב"ן הרשב"א, ושורה ארוכה של ראשונים (ס' האשכול, סמ"ק, מאירי, מהר"ח אור זרוע, הגהות מיימוניות בשם מהר"ם, אורחות חיים, כלבו, תשב"ץ, רבינו ירוחם, ר"ן, תרומת הדשן, ס' החינוך, ועוד)¹⁰ אם האישה לא הרגישה ביציאת הדם, אינה טמאה מדאורייתא, ודם זה נידון על פי דיני כתמים. וכן נפסק בטור ובשלחן ערוך.¹¹ אולם הרמב"ם הוסיף שדמים מן הרחם חזקה שבאים בהרגשה, ולכן אם אישה מצאה דם בבדיקה בפרוזדור לפניו, אף אם היא סוברת שלא הרגישה, יש להניח בוודאות שהיתה הרגשה, והיא טמאה מדאורייתא.¹² יוצא מדבריו שדם הווסת, אף אם האישה לא הרגישה, מטמא מדאורייתא; שהרי בידוע שדם הווסת הוא דם שבא מן המקור; ודם הבא מן המקור, חזקה שבא בהרגשה, וכולו טמא.¹³

2. לדעת רש"י¹⁴ ייתכן שהיתה הרגשה ולא שמה לב לכך או ששכחה מפאת הזמן שחלף, שכן האישה "יודעת בעצמה כשיוצא דם ממנה",¹⁵ ולכן המוצאת כתם טמאה מספק.¹⁶ ובס' ראב"ן כתב שאישה אינה רואה אלא

² תופעות הלוואי עשויות לכלול הכתמה, דימום מחזורי ממושך, ומחזוריים תכופים. וראו נפסח רפואי שם.

³ שם.

⁴ שם. וראו להלן סי' לה, שימוש בדיאפראגמה, וכן שו"ת שיח נחום סי' צה.

⁵ דבר שהוא משמעותי ביותר בחודשי החיים הראשונים של התינוק, לפני מתן תוספות.

⁶ כל עוד אישה מנתימה ללא הרגשה האוסרת, יש להדריכה לא להתחקות אחר כתמים, וראו שו"ת מהר"ח אור זרוע סי' קיב והגהות מיימוניות (הל' איסורי פקד' ד' הל' טז) בשם מהר"ם רוטנברג, והוסיפו בשם מהר"ם שהבדיקות לפני ואחרי תשמיש לא הוזכרו אלא לענין טהרות ולא ע"מ לטהרה לבעלה, ומהר"ם גער באישה שהיתה בודקת עצמה לאחר תשמיש, ש"למה תחמיר לקלקל עצמה בדבר שאסרו חכמים, ש"הם אמרו היכא דמשכחה דם [דהיינו בכתם] אסורה והם אמרו שלא לבדוק" (שו"ת מהר"ח אור"ז שם ובדומה בהג"מ), וכן בשו"ת מהר"ם מלובלין סי' ב.

⁷ כגון הסתפקות בבדיקה אחת למשך ז"נ, ראו יו"ד סי' קצו סע' ד וש"ך שם ס"ק ח.

⁸ רב אשי ורב ירמיה חולקים לגבי דינו של דם שיצא מהרחם ללא הרגשה, אם הרגשה היא סימן או גורם ותנאי לטמאה דאורייתא. רוב הראשונים פוסקים שהרגשה היא הגורמת לטמאה, וראו להלן. ראו גם שעורי שבט הלוי סי' קצ סע' א ס"ק יד, עמ' קנט. אמנם הצמח צדק (לובאוויטש) סי' צה פירש אחרת, שגזרת הכתוב הוא, דם ולא כתם.

⁹ נדה נח ב, וראו ס"ט סי' קצ ס"ק סז ד"ה נחזור, ועוד מקומות.

¹⁰ דמב"ם איסורי ביאה פ"ט ה"א, רמב"ן הל' נדה פ"ד ה"א ובחידושו לנדה נב ב, רשב"א תורת הבית השער הרביעי, ס' האשכול הל' נדה סי' מב, חידושי הר"ן נדה פרק חד"ה תרתי ש"מ, סמ"ק מצווה רצג, כלבו סי' פה, אורחות חיים הל' נדה אות ב, שו"ת תשב"ץ ח"ג סי' נח אות טו, מאירי בה"ב נדה נז ב ד"ה כתם, שו"ת מהר"ח אור"ז סי' קיב, הגהות מיימוניות הל' איסורי ביאה פ"ד אות כ, תרומת הדשן שאלה רמו, וס' החינוך מצוה רז. וראו עוד בטהרת הבית ח"א סי' א משמרת הטהרה ס"ק ג שציין לרשימת ראשונים ואחרונים.

¹¹ יו"ד סי' קפג.

¹² הל' איסורי ביאה פ"ט הל' א. והשיג עליו בשו"ת צמח צדק (לובאוויטש) יו"ד סי' צח אות א. שיטה זו של הרמב"ם בכוחה לענות על השאלה למה לא תוכל אישה ללבוש בגדים צבעוניים ע"מ להינצל מנידות דאורייתא גם בשעת המחזור. ושלא כערוה"ש סי' קפג סע' נד שאף השותתת דם ולא הרגישה אינה טמאה מדאורייתא.

¹³ הל' אסור"ב פ"ה הל' ה. פרט לדם מכה, ולדמים שלא אסרה תורה, עיי"ש.

¹⁴ נדה נח א ד"ה מדרבנן.

בהרגשה, ולכן אם מצאה כתם שאינה יכולה לתלותו, יש להניח שהרגישה ולא שמה לב לכך, או שסברה בטעות שזו הרגשת מי רגלים; ולכן טמאזה חכמים מספק.¹⁷

3. הרי"ף,¹⁸ הראב"ד,¹⁹ ס' יראים,²⁰ ס' התרומה,²¹ הסמ"ג,²² הרא"ש²³ וס' האגור²⁴ השמיטו דין הרגשה. הסמ"ג הביא דין שמואל שבדקה קרקע עולם וישבה עליה ומצאה דם עליה טהורה אליבא דר' נחמיה, שכל דבר שאינו מקבל טומאה אינו מקבל כתמים,²⁵ ואילו הראב"ד כתב שכל דם שאינה יכולה לתלות מטמאה. הרשב"א כתב בשם רבינו יונה²⁶ שכל עוד היא ראתה דם כדרך הנשים האישה נטמאת מדאורייתא, ולא תלה דין זה בהרגשה. במהר"ח אור זרוע כתב בשם רבו ר' עובדיה ש"ע שתרגיש בבשרה" פירושו שמוצאת דם על בשרה כגון דם הנמצא בפרוזדור, דהיינו לאו דווקא הרגשה גופנית.²⁷ נראה שכל הנ"ל לא סברו שטומאה מדאורייתא תלויה בהרגשה גופנית.²⁸

4. שיטה רביעית היא של רש"י ותוספות לדעת בעל סדרי טהרה²⁹ וכן של תוספות רי"ד.³⁰ הם מפרשים שהרגשה אינה גזירת הכתוב לטמא את האישה כי אם הוכחה שהדם בא מהרחם. ולכן אישה נטמאת מדאורייתא גם ללא הרגשה באם מוכח שהדם בא מרחמה.³¹

מה נחשב הרגשה האוסרת?

א. פתיחת המקור ועזווע הגוף:

שמואל לא פירש מה טיבה של אותה הרגשה המטמאת.³² שני מיני הרגשות צוינו בראשונים כמטמאות: הרמב"ם הזכיר זעזוע הגוף³³ ובשו"ת תרומת הדשן הזכיר פתיחת המקור.³⁴ ואילו באחרונים, הנודע ביהודה סבר שההרגשה העיקרית היא זיבת דבר לח.³⁵

¹⁵ נדה ג א ד"ה מרגשת.
¹⁶ הגר"מ פיינשטיין (אג"מ יו"ד ח"ד ס' יז אות יב) פירש שאין כוונת רש"י שהמסופקת אם הרגישה היא טמאה מדרבנן, שהרי ספק דאורייתא לחומרא; אלא שחכמים גזרו לטמא גם את היודעת בבירור שלא הרגישה, שמא תרגיש האישה הרגשה קלה ולא תשים לב לכך. וע"ע ערוה"ש יו"ד סי' קפג סע' מח.
¹⁷ מס' נדה סוף סי' שכא.
¹⁸ שבועות ג א בדפי הרי"ף, והביא מלשון "בבשרה" רק שטמאה מבפנים כבחורן, ולא את דין הרגשה.
¹⁹ בעלי הנפש, שער הכתמים.
²⁰ מצוה קצב.
²¹ סי' צב.
²² לאוין קיא.
²³ נידה פרק ט.
²⁴ הלכות נדה סי' שסז.
²⁵ וראו תוספות נדה נח ע"א ד"ה כרבי נחמיה דאמר כל דבר שאינו מקבל טומאה כו', שהיות שהכתם בו טהור, לכן גם על האישה לא גזרו טומאה.
²⁶ מובא בחידושי הרשב"א נידה נו ד"ה תרתי שמעת מינה בשם רבו.
²⁷ שו"ת מהר"ח אור זרוע סוף סי' קיב. גם ערוה"ש יו"ד סי' קפג סע' נו פירש שהרגשה אינה בדווקא תחושה פיזית כי אם ידיעה, וראו להלן.
²⁸ ולא כערוה"ש אשר כתב ש"כל רבותינו הראשונים והאחרונים הסיכמו דמן התורה אין אשה טמאה כיצא ממנה דם א"כ יצא הדם בהרגשה". נראה שכוונתו שלא חלקו בפירוש על דין הרגשה, ואף אם השמיטו דין הרגשה, לא חולקים עליו, וצע"ג.
²⁹ סי' קצ ס"ק צג ד"ה וטרם אכלה, ובסיכום ד"ה נחזור על הראשונות.
³⁰ נו ב ד"ה אמר שמואל.
³¹ אפשרות זו הועלתה ונדחתה ע"י מהר"ם לובלין קרוב ל-200 שנה לפני הסדרי טהרה. ראו שו"ת מהר"ם לובלין סי' ב. אחרונים רבים דחו דברי הסדרי טהרה, וראו ט"ז סי' קצב ס"ק א בשם הרב המגיד, ערוה"ש סי' קפג סע' מח. וראו עוד טהרת הבית סי' א משמרת הטהרה עמ' ח-ט-י.
³² וכך הביין רש"י נדה ג א ד"ה מרגשת, שהאישה יודעת בעצמה כשיצא ממנה דם נידה—ולא ציין הרגשה ספציפית.
³³ הל' איסורי ביאה פרק ה הל' יז.
³⁴ סי' רמ"ו. וכן במהר"ח אור זרוע סי' קיב. וראו הלאה לגבי הרגשות הוות ("חוששת פי כריסה ושיפולי מעיה וכו'") המוזכרות ברמב"ם.
³⁵ שו"ת נודע ביהודה מ"ק, יו"ד סי' נה. והעיר עיני הרב י"צ רימון ששיטה זו מוזכרת כבר בראשונים, בשו"ת מהר"ק חדשים סי' מט ש"בעינין שתרגיש כשנפלט מן המקור לבית החיצון". וכן כתב בחו"ד, וראו להלן.

בפתחי תשובה³⁶ מובאות שלוש ההרגשות הנ"ל, ובעקבותיו הרגשות אלה הובאו ע"י אחרונים רבים, שאלה הן ההרגשות האוסרות.³⁷

מנגד, רוב נשים מעידות שבכד 'כאבי מחזור' המשתנים מאישה לאישה ואף ממחזור למחזור,³⁸ בשעת יציאת הדם הן מרגישות רק זיבה מהפתח החיצון של הנרתיק ולחוץ, או זיבה בתוך הנרתיק, ואילו אינן מזהות הרגשה של פתיחת המקור או זעזוע הגוף.³⁹ תחושה זו של זיבה הינה מצוייה ביותר. כיצד ייתכן שהפוסקים והנשים חלוקים במציאות ההרגשה ובתיאורו? שאלה זו עומדת ברומו של עולם, היות שרוב הקולות של כתמים תלויות בהעדר הרגשה.

שלושה הסברים ישנם לכך:

(1) נשתנו הטבעים, והיום אין הרגשות פתיחת המקור וזעזוע הגוף מצויות אצל רוב נשים.⁴⁰ כך מתאר במנחת אשר:⁴¹ "והנה בזמן הזה לא שכיחי כלל כל ההרגשות הנ"ל ולא שמענו בנשי דידן שתרגשנה פתיחת פי המקור או זעזוע הגוף וגם לא זיבה מתוך הרחם."⁴²

(2) נשתנה המינוח.⁴³ כך לדעת בעל ציץ אליעזר⁴⁴ הרגשות הווסת אותן מונה הרמב"ם ("מפקת, או מתעטשת, או חוששת פי כריסה ושיפולי מעיה, או אחזה צמרורית [=צמרמורת] או ראשה כבד עליה או איבריה כבדין וכיוצא באלו")⁴⁵ דינם כהרגשות לטמא מדאורייתא,⁴⁶ והן כלולות במונח 'זעזוע הגוף'. נראה שלדעתו, זעזוע הגוף אין פירושו רעידה⁴⁷ כי אם שינוי או 'טלטול' הורמונלי אשר מלווה לעתים בכאבי בטן או גב "וכיוצא באלו". ובדומה לכך כתב מהר"ם שיק לטמא מדאורייתא ב"שאר מקרי הגוף הרגילין בעת הווסת" כולל ראשה ואבריה כבדין עליה, שכולם נקראים הרגשה, וע"י הרגשות אלה יודעת האישה בכירור שהדם זב בבשרה.⁴⁸

³⁶ פתחי תשובה סי' קפג סע' א.

³⁷ וראו ערוה"ש סי' קפג סע' נד-נדח, חוט שני הל' נדה עמ' כט ועמ' שמב, ועוד רבים.

³⁸ כאבי בטן תחתונה או אגן, במידת חומרה משתנה, מופיעים אצל נשים רבות מספר ימים לפני המחזור ודועכים עם תחילת המחזור, ואצל חלקן נמשכים או מופיעים דווקא בימי המחזור הראשונים. וראו נספח רפואי א, מערכת הרבייה הנשית.

³⁹ בעל שב יעקב כבר כתב לפני שנת תק"א בשאלה מ' ש"קשה עלי להבין אותה הרגשה שזכר בש"ס ופוסקים שהרגישה שנפתח מקורה ושאלתי להנשים ואין פותר לי רק שמרגישים שזב מהם דבר לח" וממשיך שדבריהן לא מתיישבים עם קושיית הגמרא על דברי שמואל מאישה שעושה צרכיה בראש פרק הרואה. וכן בעל תשורת שי (הודפס בתרס"ה) שאל נשים "שאננות" [דהיינו, מבוגרות] שמסרו שאינן מרגישות פתיחת פי המקור כלל, רק זיבת דבר לח.

⁴⁰ קובץ תשובות סי' פד.

⁴¹ הל' נדה סי' א ד.

⁴² וממשיך שכך מובא בשם הרמב"ן בחידושיו ששאל מנשים זקנות והעידו שאינן מרגישות בזמן הזה. וכבר הראה בשו"ת ציץ אליעזר שאלה אינם דברי הרמב"ן אלא "שגיאה גסה" של בעל דרכי תשובה שייחס לרמב"ן את דברי בעל תשורת שי. גם אחרים ציטטו מדרכי תשובה בשם הרמב"ן.

⁴³ והר"ה הנקין מעיר שיתרון גישה זו אשר מפרשת את ההרגשות המוזכרות בפוסקים במונחים שמתאימים למציאות של היום הוא שהיא ממעיטה את הצורך להכתיב לאישה היא מרגישה.

⁴⁴ חלק ו סי' כא. השו"ת חוט השני הל' נדה סי' קפג סע' א ס"ק ד, שאם רגילה לראות בהרגשות אלו, חיישין שזה וסת הגוף וצריכה בדיקה.

⁴⁵ הל' מטמאי מו"מ פ"ג הל' ו. ונלמד מן המשנה, נדה פ"ט משנה ח.

⁴⁶ בערוה"ש (סי' קפג סע' נט) דחה אפשרות שהרגשות הווסת שהזכיר הרמב"ם (מעטשת, חוששת פי כרסה וכו') דינם כהרגשה לטמא מדאורייתא, שהרי לא שייך שהרגשת מי רגלים וכו' יסו הרגשות שהן במקום אחר בגוף. וצ"ע, שגם בזעזוע הגוף לא שייכת הסוואת הרגשת יציאת הדם, שאינם באותו מקום בגוף; והרי לכו"ע זעזוע הגוף מקרי הרגשה; ובעל כרחינו נצטרך לפרש שמי רגליים וכו' יכולים להסוות רק חלק מההרגשות אבל לא כולן.

⁴⁷ ובדומה פירש בציץ אליעזר ח"ו סי' כא אות ב, ושלא כפירושם של רבים שמדובר ברעידה ממש של הגוף, וראו לדוגמא צמח צדק לובאוויטש יו"ד סי' קמב, וערוה"ש יו"ד סי' קפג סע' נח-נט, סי' קצ סע' ט וסי' קצא סע' ג. אמנם בהל' איסורי ביאה פ"ה הל' יז מזכיר הרמב"ם אישה שהשתנה "ואפילו הרגיש גופה ונודעצה" ושם מדובר ברעידה ממש.

⁴⁸ שו"ת מהר"ם שיק חיו"ד סי' קפ"ד, "דנהי שפתיחת פי המקור הרבה אין מרגישין אבל שאר מקרה מרגישין...וצריך לפרש לשון חכו"ל שתרגיש כשיבוא הדם לבשרה".

הסבר זה של שינוי במינוח יש בכוחו לפתור גם את הקושי שהרגיש בו בעל שערי אורה לגבי פתיחת המקור, ש"כיום ידוע שהרחם כלל אינו נפתח כאשר זב ממנו דם נידה".⁴⁹ הציור של פתיחת המקור מבוסס על תיאור גוף האישה כאילו יש מעין שפתום בגוף אשר נפתח להוציא דם. כן כתבו התוספות,⁵⁰ וכן הסביר בעל פרדס רימונים:⁵¹ "הנה זה מבואר במ"ר ספר ויקרא פי"ד שהמקור לעולם מלא דם יעו"ש, וזה שאמרו בש"ס ופוסקים בכ"ד על עת ראייתה שנפתח המקור, כי המקור לעולם מלא דם רק שלא בעת ראייתה הוא סתום וכשמגיע עת ראייתה נפתח המקור והדם יוצא".

(3) נחלשו החושים, ההרגשות הינן כפי שהיו בעבר כמתואר בפוסקים, רק הנשים של היום אינן מזהות אותן.⁵² או לחילופין, הנשים טועות, הן מרגישות אבל אינן יודעות לזהות את ההרגשה. כך כתב בעל ערוך השלחן על הנשים שמסרו למהרשש"ך משאטין שחלקן אינן מרגישות בפתיחת המקור ורק מרגישות בזיבת הדם "והבל יפצה פי הנשים האלה ולא ידעי מאי קאמרי".⁵³ והגר"מ פיינשטיין סמך ידיו על ערוה"ש.⁵⁴ וגם בפרדס רימונים הלך בדרך זו.⁵⁵

לפי גישת נשתנו הטבעים, נוכל לסמוך על אישה המדווחת שלא חשה פתיחת המקור או זעזוע הגוף ע"מ לטהר כתם שבא שלא בהרגשה. לפי גישת נחלשו החושים, נצטרך לחשוש שמא הרגישה פתיחת המקור ולא זיהתה אותה. לפי גישת נשתנה המינוח, נצטרך לחקור אם חשה הרגשת מחזור כל-שהיא; וכאם כן—נאמר שאלה הן ההרגשות אשר בעבר נקראו 'פתיחת המקור' או 'זעזוע הגוף', והכתם טמא מדאורייתא.

הגרי"ש אלישיב כתב⁵⁶ שהיות ונשי זמנינו אינן מרגישות כלל, לכן אין צורך בהרגשה לטמא כתם מדאורייתא; והביא ראייה לדבריו מתינוקת בת יומה שמטמאת בנידה, והרי לגבי תינוקת לא שייכת הרגשה. אבל צ"ע, כי לא תיתכן בשום אופן הרגשה אצל תינוקת, מה שאין כן בנשים, שהן בנות הרגשה גם אם בפועל לא חוו הרגשה.⁵⁷

ב. זיבת דבר לח

כאמור, זיבת דבר לח היא התחושה השכיחה ביותר בין נשים, ואף על פי כן אחרונים רבים אינם דנים אותה כהרגשה האוסרת.

הראשון שהזכירה היה המהרשש"ך משאטין, אשר פנה לבעל שב יעקב להתיר אישה שסבלה מכיני ערווה, והיתה מרגישה באופן תדיר הפרשת "לחה לבנה", ועקב ההרגשה בודקת, ומוצאת טיפות דם בליחה.⁵⁸ המהרשש"ך שאל לנשים לתאר את הרגשתן, והיו שתיארו "הרגשה גדולה כאלו נופלת דבר מפי מקורה" לעומת אחרות שהרגישו רק "שזב מהן דבר לח". לכן, אילמלא היה יכול לתלות את אותן טיפות קטנות של דם בכיני הערווה, היה מטמאה משום טיפת דם הבאה בהרגשה. בעל שב יעקב דחה דבריו והתירה משום שזיבת דבר לח אינה נחשבת הרגשה, שהרי בשונה מהרגשת פתיחת המקור, זד"ל אינה מעידה באופן מובהק על יציאת דם; והוכיח דבריו מכך שכבר טיהר הרמב"ם את המוצאת דם במי רגלים, אשר ודאי הרגישה

⁴⁹ עמ' 70.

⁵⁰ תוס' נדה ד א ד"ה והא אשה מכוסה היא.

⁵¹ פתחי נידה חקירה ה', ומוסיף שאפשר לדם מכה במקור לצאת גם ללא פתיחה. אפשר שמסיבה זו עיקר חששם של חכמים היה לתחילת הווסת, שאז לדעתם נפתח הפתח, עד ששוב נסתם המעיין בסוף הווסת.

⁵² ולדוגמא, ראו שו"ת תשורת שי סי' רנז: "ונ"ל משום דנחלשו החושים והדעת", חוט שני קיצור ה' נדה עמ' כט, שו"ת שבט הלוי ח"י סי' קמב, ושיעורי שבט הלוי ריש וסוף סי' ק"צ.

⁵³ ערוה"ש יו"ד סי' קפג סע' סא. ציור אברי הרבייה הפנימיים של האישה המצוי אצלו נגזר מהתוספות הנ"ל.

⁵⁴ שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ד סי' יז. וכתב "חזינן דיודעות בדיוק מתי נעשו נדות" אך נשים רבות העירו שלא כן חוייתן.

⁵⁵ שם, דף כו "והרגשה זו דפהמ"ק אפשר לומר דאין הנשים בקיין בזה".

⁵⁶ קובץ תשובות ח"א סי' פד. וכתב עוד שהקולא של כתמים שייך רק במצאה דם על הבגד לעומת תחבושת, דאיכא למימר מעלמא קאתי.

⁵⁷ כך העיר לי אישי הרי"ה הנקין על דברי הגרי"ש אלישיב.

⁵⁸ שו"ת שב יעקב ח"א סי' לט.

זיבת דבר לח. ואף העומדת ומטילה מי רגלים⁵⁹ ומוצאת דם בשתן, טהורה אם ברור לה שלא הרגישה שנפתח מקורה, ואנו תולים את הרגשת הזיבה בהטלת מי הרגלים.⁶⁰ והאריך בעל סדרי טהרה להוכיח דבריו.⁶¹

מנגד הנודע ביהודה⁶² כתב שזיבת דבר לח היא ההרגשה לה כיוון שמואל בדרשה "בבשרה—עד שתרגיש בבשרה", שהרי מלשון בבשרה למדו חז"ל דין נוסף, שמתמאה בפנים כבחוף, והוא שאינה מטמאה אלא מן השניים (בסמוך לצוואר הרחם)⁶³ ולחוף (הנרתיק); ואם כן אותו בשר עליו צריכה להרגיש את הדם ממילא הוא מחוף לפי הרחם, והוא דופן הנרתיק. לכך אי אפשר לפרש שהצריך שמואל שתרגיש את פתיחת המקור, ולכן בפסוק מוזכר הבשר ולא המקור. והוסיף לדבריו תלמידו בעל חכמת אדם⁶⁴ שהרמב"ן והרשב"א כתבו שהאישה נטמאת רק בהרגשה בשעה שהדם יוצא בבשרה, וכן העתיק הלבוש, ולא הזכירו הרגשת פתיחת המקור, ומדברי כולם נלמד שצריך "איזו הרגשה שיהיה".

ואילו בחוות דעת⁶⁵ כתב לאסור רק בהרגשת זיבה מהמקור (הרחם) אל הפרוזדור (הנרתיק), ולא בפרוזדור בלבד.⁶⁶ ובפרדס רימונים⁶⁷ הסביר שהיה קשה לחוות דעת היכן תחול הטומאה לשיטת הנודע ביהודה, שהרי אם לא הרגישה ביציאת הדם מפי המקור, הדם הינו טהור, ולמה תחול טומאה בפרוזדור על דם טהור?⁶⁸

את דבריו של הנודע ביהודה דחה החתם סופר⁶⁹ כ"המצאה חדשה" שאינה מבוססת על דברי קדמונים, ולכן די לאסור בפתיחת המקור ללא חומרות חדשות, ואין זיבת דבר לח נחשבת הרגשה שמתמאה מדאורייתא. דבריו אלה של החת"ס שימשו יסוד לכל מי שאחריו פסק לטהר מדאורייתא בהרגשת זיבת דבר לח. כך בערוך השלחן⁷⁰ סתר ראיות קודמיו המטמאים בזיבת דבר לח, וכן בשו"ת שבט הלוי⁷¹ שבזיבת דבר לח בלי הרגשת פתיחת המקור או זעזוע וכיו"ב, לא נקראת הרגשה. ובטהרת הבית מנה שורה ארוכה של אחרונים שנתלו בדברי החת"ס.⁷²

כיצד דחה החת"ס את ההרגשה המצויה ביותר בין הנשים? הרגשת זיבה לא הוזכרה לא בגמרא ולא בראשונים. הנודע ביהודה פירש את דברי שמואל מכוח הסברה, כדלעיל. לעומת זאת, החת"ס הביא דברי בעל שב יעקב, שחז"ל לכל הדעות טיהרו את היושבת ומטילה מי רגלים ומוצאת דם,⁷³ ובוודאי הרגישה זיבת דבר לח שהרי השלפוחית סמוכה לרחם. והוסיף מדיליה שורה ארוכה של ראיות מהגמרא לדחות סברת הנודע ביהודה, וכדברי תלמידו הגדול מהר"ם שיק, "ראיות שממש אין עליהן תשובה".⁷⁴ כך, לדעת שמאי, אישה שישנה תתעורר בשעת קבלת המחזור אגב צער,⁷⁵ ודוחק גדול לומר שמתעוררת אגב זיבת

⁵⁹ אשר לדעת ר' מאיר בגמרא טמאה. ר' מאיר סובר שהיות שדרכה של אישה להטיל מים בישיבה, באם יצאו לה מי רגלים בעמידה כתוצאה מכך שלא הצליחה להתאפק ולעצור בעדם עד שתשב—כנראה שהיה אצלה לחץ רב, ואותו לחץ גרם למי הרגלים לחזור למקור ולהוציא משם דם. לעומת זאת, אישה המספיקה להתיישב לפני מתן מי רגליים, אין אצלה לחץ מיוחד, ולכן איננו אומרים לגביה "הדרור מי רגלים למקור ואייתי דם".

⁶⁰ שו"ת שב יעקב, שם ד"ה ועוד קשה עלי מאוד, כדעת ר' יוסי בנידה יד ע"ב.

⁶¹ ריש סי' קצ.

⁶² מהדורא קמא, חלק יו"ד סימן נה.

⁶³ אלה קיפולי הבשר שבצדדי הנרתיק בסמוך לרחם, עיינו רש"י ומאירי נידה מא עמ' ב. ושלא כדעת מהר"ם שיק חיו"ד סי' קפד שמדובר בצוואר הרחם עצמו.

⁶⁴ בינת אדם שער בית הנשים סי' ז. והמשיך שבין ווסת לווסת וכל שכן בזמן ההיריון, אישה שרגילה להרגיש זיבת הפרשה "לבנה", ומרוב הפרשות אינה מצליחה לברוק עצמה, טהורה אם הרגישה רק זיבת דבר לח.

⁶⁵ סי' קצ סע' א.

⁶⁶ ובהגהות ברוך טעם על נודע ביהודה (מהדו"ק חיו"ד סי' נה ד"ה ע"ד שורה א) כתב שידוע ופשוט שאין הרגשת זיבת דבר לח בתוך הגוף, ורק מורגשת הזיבה "במקום שיש שליטת האויר"—ובזה נדחו גם דברי החו"ד.

⁶⁷ פרדס רימונים, פתחי נידה, החקירה הה' דף כד ע"ב.

⁶⁸ מהר"ם שיק (חיו"ד תשובה קפד) ביטל קושיית החו"ד, ותיירץ שלדעת הנודע ביהודה הדם היוצא מהמקור תלוי ועומד ואינו נטהר עד שיעבור את כל הפרוזדור ללא שתרגיש בבשרה.

⁶⁹ שו"ת חת"ס יו"ד סי' קס"ז.

⁷⁰ ערוה"ש סי' קפג סע' סג-סו.

⁷¹ חלק ה סי' קיג.

⁷² חלק א סי' א סע' ד, עמ' יד והלאה במשמרת הטהרה. וכן מנה שורה של אחרונים שסוברים כחו"ד.

⁷³ נדה נו ב, וראו הערה 86 לעיל.

⁷⁴ שו"ת מהר"ם שיק חיו"ד קפ"ד.

⁷⁵ נדה ג א.

דבר לח.⁷⁶ ועוד מוכיח מאישה שסבלה מצניחת רחם, וחתיכות בשר נופלות לה בבית החיצון (דהיינו הנרתיק), ויחד עם החתיכות היא רואה דם; וטיהרה רבינו שמשון, שאין דרך האישה לראות בכך, וכך נפסק בטור ובשו"ע;⁷⁷ ואף אם הדם הזה נוגע בדפנות הנרתיק בסמוך ליציאה מהגוף, טהורה. ומוכח מכך ש"בבשרה" - היכן שהדם מטמא - הוא לפני יותר מה'בית החיצון' והיינו ב'פרוזדור', אשר הוא, לדעת החת"ס צוואר הרחם.⁷⁸ בנוסף, הרגשת זיבת דבר לח בנרתיק אינה מעידה באופן מובהק על יציאת דם,⁷⁹ שהרי הפרשות טהורות רבות ישנן בנרתיק ולדוגמא סיכת הנרתיק בעקבות התעוררות החשק.⁸⁰

באשר לזיבת דבר לח מהפתח החיצון של הנרתיק וחוצה, הגר"מ פיינשטיין כתב⁸¹ שהיות ובימינו נשים אינן מבחינות בין זיבה מהרחם לבין זיבה מהנרתיק, לכן כל הרגשת זיבת דם מהנרתיק וחוצה תיחשב הרגשה. אמנם לרוב דעות, אין זו הרגשה האוסרת. לכולי עלמא הרגשת רטיבות ולחות מחוץ לגוף אינה בכלל הרגשה.⁸²

ג. הרגשות גופניות אחרות

לדעת בעל ציץ אליעזר דם המלווה בהרגשות הווסת כולל כאבי בטן וגב מטמא מדאורייתא, ולא לה כיוון הרמב"ם בכיטוי 'זעזוע הגוף'. לדעתו, גם החתם סופר סובר שזעזוע הגוף וצער "כעין עקיצת מי רגלים"⁸³ הם הם הרגשת פתיחת פי המקור, ומטמאים מדאורייתא. גם מהר"ם שיק לא היה שלם עם צמצום הרגשות האישה לשתיים בלבד, וכתב וכן כתב בשו"ת מהר"ם שיק⁸⁴ שדרשת שמואל "עד שתרגיש בבשרה" מכוונת לבשר כל הגוף ולא לבשר הפרוזדור בלבד, וכך "שאר מקרי הגוף הרגילין בעת הווסת" מטמאים מדאורייתא, ולכך כיוון הרמב"ם בראש פרק ט' מאיסורי ביאה, שחזקת דם שבא בהרגשה.⁸⁵ על כן, לדעתו אישה שמוצאת כתם בליווי הרגשות גופניות המסמנות באופן מובהק את תחילת המחזור נאסרת מדאורייתא.⁸⁶ ובערוך השלחן כתב שאין הכוונה בדרישה שתרגיש שנפתח פי המקור להרגשה ספציפית זו או אחרת, כי אם לידיעה, שיודעת שנפתח המקור, וזוהי לדעתו דעת רש"י, שהאישה יודעת בעצמה כשיוצא דם ממנה.⁸⁷ כך שלפוסקים הנ"ל, אישה נטמאת מדאורייתא מכתם המלווה בכאב בטן, כאב גב, וכדו' באם כך דרכה לראות.

⁷⁶ דהיינו, אף שאפשר לפרש בדוחק את דברי שמאי שהוא מדבר "על הרוב", דהיינו שהאישה מתעוררת כאשר היא שופעת דמים מרובים, אך גם זיבה מועטת מוגדרת הרגשה מטעמי לא פלוג—בכל זאת, אין פירושו כזה לדברי שמאי בראשונים, ואדרבה נראה להפך ברמב"ם ובשב יעקב, ולכן לדברי החת"ס אין לחדש פירוש זה. וצע"ג מהו אותו צער לו כיוון שמאי, שהרי מעשים שבכל יום שנשים מתעוררות בכוקר ומוצאות שהתחיל המחזור תוך שנת לילה, ולא התעוררו.

⁷⁷ טור ושו"ע יו"ד קפח.

⁷⁸ שו"ת חת"ס יו"ד קסז. וזהו זה של ה'פרוזדור' שהוא צוואר הרחם ולא הנרתיק הוא לפי דברי הרמב"ם בהל' איסור"ב פ"ה ה"ג, ולא כתוספות.

⁷⁹ בדומה לדברי בעל שב יעקב. אמנם נשים רבות ששאלתי ידעו כולן להבחין בין הרגשת זיבת דם להרגשת מתן שתן. האחרון הוא פעולה רצונית, ואפשר בד"כ לשלוט בו ואף לעצור את הזרם בעזרת כיווץ שרירי האגן, מה שאי אפשר בהפרשה האוטונומית של דם נידה. ויש מי שמבחינות בין מתן שתן לזיבת דם גם בכך שבא ממקום אחר בגוף ולפעמים מלווה בהקלה בלחץ שבשלפוחית. ונצטרך לומר שאין כוונת הגמרא ש'הרגשת מי רגלים הואי' לומר ששתי ההרגשות זהות, אלא שהרגשת מי רגלים עלולה להקשות את הרגשת זיבת הדם, בדומה לשני המצבים הנוספים העשויים להקשות או להסוות את הרגשת זיבת הדם, ולא שהאישה תוכל להחליף בין הרגשת מי רגלים לבין הרגשת עד או איבר.

⁸⁰ חת"ס שם: "לפי מה שידוע ברפואה שרוב הזיבת האלו באו להנשים מחמדה ותאוה". ובדומה גם כתב בחכמת אדם לטהר מעוברת שהרגישה בפתיחת המקור ולא מצאה הפרשה טהורה דתלינן מה שנפתח מקורה היה להוציא לחה לבנה או ירוקה (חכמת אדם שבה"ג כלל קיג סע' ב) וכן בערוה"ש שידוע שנשים הרות סובלות מהפרשות מרובות.

⁸¹ אג"מ יו"ד ח"ד סי' יז אות ז.

⁸² וראו שש"ה סי' ק"צ ס"ק ב עמ' קנו, וכן באג"מ שם.

⁸³ הגמרא נדה ג א מזכירה שאישה מתעוררת בלילה מצער כשפורסת נידה, והחת"ס פירש שצער זה דומה לעקיצת מי רגלים, ואולי התכוון לתחושת הצריכה שלפעמים מלווה הטלת שתן. אחרים פירשו שמדובר בהקלת הלחץ שבשלפוחית לאחר מתן שתן (ערוה"ש סי' קפג סע' ט) או לצער שבעיכוב מתן שתן (יביע אומר ח"ה יו"ד סי' טו), ומסתבר שבגללו אדם מתעורר משנתו.

⁸⁴ שו"ת מהר"ם שיק סי' קפד, א. יוצא שלשיטת מהר"ם שיק, וז"ל בנרתיק אינה מטמאת, אבל הרגשות הווסת בכל מקום אחר בגוף מטמאות. וראו עוד בפרדס רימונים, בפתחי נדה דף כ"ד עמ' א.

⁸⁵ וכן כתב בפרדס רימונים פתחי נידה חקירה ה עמ' כד.

⁸⁶ יוצא מדברי מהר"ם שיק שאישה לא תיטמא בהרגשת זיבה בפרוזדור, אך תיטמא בהרגשה בכל מקום אחר בגוף, וצע"ג.

⁸⁷ ערוה"ש יו"ד סי' קפג סע' נז. ומוכיח דבריו מלשון חכמים באגדה, ולדוגמא בדרשה במגילה טו ב "אולי ירגיש המקום ויעשה לנו נס", שאין הכוונה להרגשה גופנית.

ד. דימום הורמונלי שלא בשעת וסתה: האם ניתן לתלות במאכולת או שמעלמא קאתי?

דין תלייה מבוסס על אפשרות שהכתם מקורו בגורם חיצוני כל-שהוא, ואף אם הסתברותה נמוכה ביותר, שחכמים אסרו כתמים רק במקרה שלא קיימת אפשרות תלייה כלל.⁸⁸ אי לכך, יש שהסתפקו ביכולתם של מורי הוראה להתיר כתמים מגלולות פרוגסטרון, לגביהם לא רק שידוע לנו בוודאות שהדם בא מגוף האישה אלא שאף המנגנון ההורמונלי אשר מביא לידי כתמים ידוע ומוכר לנו.⁸⁹ אמנם מהר"ם לובלין כתב במפורש⁹⁰ שטעם רבותינו שאין האישה מטמאה עד שתרגיש אינו ע"מ להוכיח מעבר לכל ספק שהדם הוא ממנה בצורה שאין אפשרות לתלות את הדם בשום גורם אחר, כי אם גזירת הכתוב שרק כך טמאה מדאורייתא. שאם הרגשה באה רק להוכיח שהדם ממנה, למה הצריכה התורה הרגשה ולא הוכחה, שהרגשה היא דרך אחת של הוכחה, אבל ייתכנו דרכים נוספות.

גם הגר"ע יוסף כתב נגד שיטת הס"ט, והורה להתיר כתם אף על פי שברור למורה הוראה שהוא דם היוצא מגופה, כל עוד לא הרגישה, היות ואין טומאתו אלא מדברי סופרים, וכלשון מהר"ם לובלין "הם אמרו והם אמרו."⁹¹

ה. סיכום השיטות בדבר זיבת דבר לח

המטמאים: לשיטת הנודע ביהודה, חכמת אדם, סדרי טהרה, מהרש"ק,⁹² ובימנו הגר"מ פייטשטיין והגרא"י ולדינברג — כתם המלווה בהרגשת זיבת ד"ל נידון כדם הבא בהרגשה ומטמא בכל-דהוא. החו"ד מטמא רק אם הרגישה זיבה מהמקור אל הפרוזדור — הרגשה שאינה שכיחה, ואולי אף אינה מצויה; ואילו הגר"מ פ מטמא גם אם הרגישה רק זיבה מהנתיק אל מחוץ לגוף, ולא רק בתוך הפרוזדור. מהר"ם שיק לא מטמא בזד"ל, אך מטמא בכל הרגשת וסת במקום אחר בגוף, שכך "יודעת" האישה שיצא דם ממקורה.

המטהרים: מהר"ם לובלין, שב יעקב, חתם סופר, ערוך השלחן, ובימנו הגר"ש וואזנר והגר"ע יוסף ואחרים כולם דנים כגון זה לפי דיני כתמים.

ו. בנידון דידן

היות שמדובר במחלוקת הפוסקים לאורך מאות בשנים ממהר"ם לובלין ועד ימינו, ובעובדה שמדובר לא רק בכתם בודד כי אם בצפייה להכתמה ממושכת, ראוי להמליץ לשואלת לעבור לאמצעי אשר אינו גורם לכתמים כדי להינצל משאלות מורכבות.⁹³ בכל אופן, בנידון שלנו אפשר שגם החושש לדעת הציץ אליעזר ואחרים יודה שיש לדון את דימומה של השואלת על פי דיני כתמים היות שהיא מניקה ומסולקת דמים, ועיקר חששות הפוסקים הוא לראיית דם בשעת המחזור.⁹⁴ ורבים נוהגים להקל גם באישה שאינה מסולקת דמים.⁹⁵

ח.ה.

⁸⁸ וראו סד"ט סי' קצ"ט צב באריכות.

⁸⁹ ולדוגמא, דברים כאלה כתב הגר"י אריאל בדברי ברכה לבעל שערי אורה, עמ' 11.

⁹⁰ שו"ת מהר"ם מלובלין סי' ב.

⁹¹ טהרת הבית א סי' ח סע' ו.

⁹² מי נדה דף קל, סוף.

⁹³ כן מורה אישי הרי"ה הנקין.

⁹⁴ וכדברי ר"ע דם ולא כתם, נדה נח ב. וכן הוא בבית אדם שער בית הנשים סי' ז סוף, ובציץ אליעזר ח"ו סי' כא "דעכ"פ אחת מכל ההרגשות האלה ישנן גם לנשי דידן לפני או עם קבלת וסתן". וראו עוד וכן חת"ס יו"ד סי' קמה, סוף, ועוד. ובשו"ת דברי חיים (יו"ד א, ל"ז) כותב שהרגשת יציאת הדם צריכה להיות ברורה, ושהאישה בוודאי תזהה הרגשה זו אם אכן התרחשה, ולכן לדעתו, במקרה שהאישה מסתפקת אם היתה לה הרגשה, אינו נחשב כהרגשה כדי לטמאה מדאורייתא.

⁹⁵ כן מורה הרי"ו והפטיג ע"פ הגר"ע יוסף.

15. כאב וחוסר עניין ביחסים

שאלה

ילדתי לפני שישה חודשים. מאז הלידה כואב לי מאד להיות יחד עם בעלי. התפרים של הלידה נתרפאו מזמן ואינם כואבים, ואין לי מושג ממה נובע הכאב. בעקבות הכאב. בעקבות הכאבים אין לי רצון או כוח ליחסים. אני מניקה ולא מקבלת מחזור, כך שאפילו אין לי הפסקות שבהן עלינו בהכרח לא להיות ביחד. הכאבים מקשים עלי, ובנוסף אני תשושה מהעומס של הטיפול בתינוק ובבית, ומהעבודה שאליה חזרתי לפני חודש. בעלי מתוסכל מהסירוב הקבוע שלי. אינני יודעת מה לעשות.

תשובה

כל עוד כואב לך, אינך מחויבת לצער עצמך לטובת יחסים עם בעלך. אך חשוב לטפל במצב לטובתך ולטובת בריאות הקשר הזוגי.

הריפוי מהלידה אורך בדרך כלל עד שישה שבועות, ואחריו יחסים אינם אמורים לכאוב. אם הכאב נמשך מעבר לתקופה זו, ייתכנו סיבות רבות לכך, ולכן מומלץ לפנות לרופאה לשם איבחון וטיפול מתאים. בין השאר, התמורות ההורמונוליות המלוות את ההנקה עשויות להביא לירידה בחשק המיני וכן ליובש נרתיקי אשר הופך את היחסים לכואבים. לחילופין, הכאב יכול להצביע על קיומם של דלקת או של פצע באזור הנרתיק, או על מצב אחר אשר דורש טיפול. רוב גורמי הכאב בשעת יחסים ניתנים לטיפול רפואי.

חוסר העניין ביחסים יכול לנבוע גם מגורמים נוספים, ביניהם מחסור מתמשך בשעות שינה, דיכאון לאחר לידה, ושימוש באמצעי מניעה הורמונליים. כדי להתמודד עם תשישות, ראוי לארגן עזרה בבית ולהקפיד על שעות מנוחה. במקרה שאין שיפור יש להתייעץ עם רופאה לשם אבחון והצעת טיפול. אפשר גם לקבוע 'זמן איכות' עם בן זוגך כגון לצאת יחד למסעדה או להליכה, או להתנסות במגע פיזי ללא יחסי אישות. צעדים אלה עשויים לעורר רצון להתקרב לבן זוגך.

מעבר לכאב, שאלתך מעלה את נושא מחויבותה של אישה ליחסים, וגבולות מחויבות זו. הנישואים מבוססים על המחויבות ההדדיות של בני הזוג, ואחת מחובות היסוד היא יחסי אישות. מצווה על האיש לפקוד את אשתו בשעת עונתה וגם כאשר היא מגלה רצון לקשר, והאישה אף היא מחויבת לחיות חיי אישות עם בעלה. ההיקף המעשי של מחויבות זו מתנה בתנאים המשתנים מזוג לזוג, בהתאם לתעסוקה, לרצון ולכוחות. על מנת למלא את תפקידכם ההדדי, כדאי להשקיע ביצירת תקשורת פתוחה סביב הקשר שלכם. כך, עם הזמן, לומדים בני זוג להיות קשובים ולהכיל את צרכי בן או בת הזוג. במקרה שאין שיפור אפשר לפנות לייעוץ מקצועי לסיוע.

גם בהעדר כאב, אינך חייבת להיות עם בעלך כאשר מצבך הרגשי אינו מאפשר זאת. יחד עם זאת, עליך לזכור כי אַת שותפתו הבלעדית בכל הנוגע לתחום האישות, ואף אם בעלך קשוב לקשייך, אין הדבר מספק מענה לצרכים שלו. פירוד ממושך ודאי מקשה עליו ואף עלול להכשילו.

תיאום ציפיות נחוץ במיוחד בתקופת ההנקה, שבה לרוב אינכם נאסרים למשך תקופה ארוכה. במצב זה לפעמים נדרשות הפסקות לאישה על מנת לחדש כוחות פיזיים או נפשיים.

הרחבה

חובת בני הזוג לקשר הגופני נגזרת מעצם הקידושין. לאחר קיום פרייה ורבייה,¹ לבעל מותר להימנע מיחסי אישות שלא ברשות אשתו² רק במקרה שהוא חולה או שאין לו את היכולת הפיזית הנדרשת,³ ואף אז, לכל היותר למשך שישה חודשים.⁴

¹ רמב"ם הל' אישות פרק טו הל' א. וגם ראו שו"ע אה"ע סי' עו סע' ו.

² ואם שניהם מוחלים, מותר, וראו אג"מ אה"ע ח"א סי' קב.

³ רמב"ם הל' אישות פרק יד הל' ז.

פירוד ממושך יותר הינו עילה לגירושין, והאישה רשאית לתבוע כתובתה. מנגד, כשם שאסור לאיש למנוע יחסים מאשתו כדי לצערה,⁵ כך אין לאישה להימנע מאישות כדי לנקום בבעלה ולצער.⁶ סירוב עקרוני לאישות מגדיר את האישה כמורדת והוא עילה לגירושין.⁷ עם זאת, ההלכה מכירה בכך שהאישה אינה מוכנה תמיד לחיי אישות, ולכן אינה חייבת להיענות בכל עת שבעלה חפץ בכך. כל עוד איננה מסרבת באופן מוחלט, זכותה לסרב כאשר הדבר קשה לה⁸ ובוודאי כאשר היחסים גורמים לה כאב וצער.⁹

חיי אישות אמורים להביא סיפוק והנאה לשני בני הזוג. כך מתארים חז"ל את חובת האישות בתור "לשמח את אשתו בדבר מצווה".¹⁰ האיש מצווה לפקוד את אשתו במועדים קבועים, ועליו להיות קשוב גם לגילויי רצונה לקשר.¹¹ האישה מחויבת גם היא לבעל, שיוכל לפקדה בעונה שקבעו לו חכמים, ואף בזמן שמצטער,¹² דהיינו כשהוא רוצה בקשר. התדירות שקבעו חכמים לקשר היא בהתאם לתעסוקתו ומקצועו של האיש, שמשליכים על יכולותיו וצרכיו.¹³

הגר"מ פיינשטיין¹⁴ העלה שחובת מצוות עונה מוגדרת לפי צרכיה של האישה, בדומה לחובת שאר וכסות, אלא שחכמים קבעו שיעור תדירות משום שמפאת צניעותה, האישה עשויה להסתיר את צרכיה. הסבר זה מופיע כבר בדברי הראב"ד.¹⁵

למרות שאין לבעל לדרוש להיות יחד עם אשתו בשעה שאינה רוצה בכך,¹⁶ "שאינה שבויתת חרב להזדקק לו בכל שעה"¹⁷ ואינה מחויבת לצער עצמה לצורך מילוי רצון בעלה,¹⁸ ראוי לאישה להבין שהאיזון בין צרכי בני הזוג ורצונותיהם דורש גם ממנה הבנה שהבעל נדרש לעמוד בפני יצרו, ובהיענותה לו היא מרחיקה אותו מעבירה¹⁹ וסירובה הממושך עלול להכשילו.

יש לעודד את בני הזוג לתקשורת גלוייה אשר תאפשר להם להתמודד עם האתגרים המתחדשים לצד החובות ההלכתיות והרגשיות שבחיייהם האינטימיים. על האישה להתחשב בצרכי בעלה ולהיות מודעת לאחריותה כלפיו, אך באותה מידה לדעת שאם אין לה כוח ליחסי אישות, היא פטורה מכך, וזכותה לצפות שבעלה יבין ויכיל את מצבה.

מ.ר.

⁴ פרק הזמן של שישה חודשים נלמד מעונת מלחים, המותרים לשהות מחוץ לבית למשך שישה חודשים. וצ"ע אם ההיתר לבעל להיעדר מהבית לפרקי זמן ממושכים תופס בימינו, כאשר תנאי התחבורה נוחים ובהישג יד.

⁵ רמב"ם הל' אישות פרק יד הל' ז.

⁶ שם פרק טו הל' יח.

⁷ שם פרק יד הל' ח-ט.

⁸ וראו פירוש שם יוסף על הרמב"ם הל' אישות פרק טו הל' יח.

⁹ בשו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סי' עה כתב שפשוט "שבזמן שקשה לפניה לקבל תשמיש היא פטורה" מהשעבוד לבעלה.

¹⁰ פסחים עב ע"ב.

¹¹ או"ח סי' רמ סע' א.

¹² שו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סי' ע"ה ד"ה "והנה אגב". יצוין שמעט מאוד פוסקים עסקו בשאלות אלה.

¹³ או"ח סי' רמ סע' א, ושו"ת אגרות משה או"ח ח"ד סי' ע"ה ד"ה "והנה אגב".

¹⁴ שו"ת אגרות משה אה"ע ח"ג סי' כח ד"ה "עכ"פ כיון דחזינן".

¹⁵ בעלי הנפש לראב"ד שער הקדושה עמ' קיו.

¹⁶ וראו נדרים כ ע"ב, ואיגרת הקודש המיוחסת לרמב"ן פרק ו.

¹⁷ שו"ת מהרי"ט ח"א סי' ה. וראו רמב"ם הל' אישות פרק יד הל' ח, ועוד שו"ת דברי יציב חלק אה"ע סי' נה.

¹⁸ בגמרא (כתובות כב ע"ב ותוספות שם ד"ה "ואפילו") מסופר על אשתו של שמואל שאמרה שהיא נידה ע"מ לא להזדקק לו באותו לילה. באג"מ שם תמה למה ראתה צורך לשקר לבעלה, שהרי הבעל אינו רשאי לכופף את אשתו להיות עמו כאשר הדבר קשה לה. ותירץ ששיקרה מתוך רצון להתחשב ברגשותיו, שלא תגרום לו להצטער על חולשתה.

¹⁹ יבמות סג ע"א, ראב"ד בעלי הנפש שער הקדושה עמ' קיו ד"ה "והרביעית שהוא מתכוין לגדור את עצמו בה". מהרש"א חידושי אגרות יבמות סב ע"ב ד"ה "באין חומה שנאמר נקבה תסובב גבר". וראו עוד שו"ת חת"ס ח"ב יו"ד סי' קסב. המחויבות של האישה נובעת בין השאר מהעובדה שלאחר חרם דרבנו גרשום היא שותפה יחידה לבעלה ואין לו אפשרות אחרת לסיפוק צרכיו.

16. דם על נייר קינוח

שאלה

אני מניקה ולא מקבלת מחזור. אתמול ראיתי דם על מגבון בעת הקינוח בשירותים, והיום שוב ראיתי דם, הפעם על נייר הקינוח. האם נאסרת?

תשובה

נייר קינוח (נייר טואלט, טישו) ומגבונים לחים אינם מקבלים טומאה, ולכן כל עוד לא היתה לך הרגשה הלכתית אוסרת, אף אם את רואה עליהם דם, באופן עקרוני לא נאסרת כתוצאה מכך. אמנם, אם הקינוח היה סמוך ממש להטלת שתן, לאשכנזים קיים חשש שמא יצא הדם מהגוף בהרגשה, והאישה בטעות ייחסה את ההרגשה למתן השתן, ועל כן האישה נאסרת מספק. אולם, אם האישה המתינה כ-15 שניות לפני שקינחה עצמה, ספק זה אינו קיים, והדם נידון ככתם רגיל הנמצא על דבר שלא מקבל טומאה, והיא אינה נאסרת. לפי מנהג ספרד, אין חוששים שמא תסווה הרגשת הטלת שתן את ההרגשה של יציאת דם, לכן הרואה דם על נייר קינוח תמיד טהורה.

לכן אם את נוהגת כמנהג ספרד, לא נאסרת. אם את נוהגת כמנהג אשכנז, עליך לבחון אם המתנת כ-15 שניות לפני הקינוח. אם המתנת כנדרש, לא נאסרת; ואם נגבת את עצמך מיד בתום מתן השתן נאסרת, ועליך להמתין חמישה יום כולל יום ראיית הכתם, להפסיק בטהרה ולספור שבעה נקיים ולטבול.

הרחבה

בכירור דינה המוצאת דם בקינוח לאחר הטלת מי רגליים, יש להתייחס למספר עניינים: חשש הרגשה בזמן הטלת מי הרגליים; דינו של נייר טואלט לענין קבלת טומאה; דין כתם שנמצא על דבר שאינו מקבל טומאה אשר מונח על גבי דבר המקבל טומאה; ודיני כתמים באותו מקום.

חשש הרגשה בזמן הטלת השתן

חכמים זיהו שלוש פעולות העלולות להסוות הרגשת יציאת דם מהרחם: הטלת מי רגליים, ביצוע בדיקה פנימית בעד בדיקה, ותשמיש.¹ יש סוברים שהמוצאת דם בקינוח לאחר הטלת שתן נאסרת מחשש שמא יצא הדם בהרגשה, והאישה טעתה לחשוב שהרגישה רק את יציאת מי הרגליים.² במקרה זה, לא נוכל לסמוך על דבריה של האישה שלא הרגישה את יציאת הדם, כי ייתכן ש'עיקצת' מי הרגליים העלימה ממנה את ההרגשת יציאת הדם. על כן, האישה תיאסר אפילו אם מצאה את הדם על נייר שאינו מקבל טומאה. הרמב"ם³ אינו חושש לאפשרות זו.⁴

ואולם, גם החוששים להסוואת הרגשת הדם ע"י יציאת מי הרגלים חוששים רק אם האישה מיהרה לקנח עצמה מיד עם סיום מתן השתן. אם המתינה מעט לפני הקינוח, נתווסף ספק נוסף, היות שכלל אינו בטוחים שהדם שמצאה יצא ממנה בשעת מתן השתן. ייתכן שיצא לאחר מכן, בשעה שכבר יכלה להרגיש את יציאתו. לכן, אם המתינה לקנח את עצמה, אין לחשוש להרגשה, והדם נידון לפי דיני כתמים, ואינו מטמא על נייר שאינו מקבל טומאה.

האחרונים נחלקו בשיעור הזמן שיש לה להמתין בכדי לשלול את החשש שהדם יצא בהרגשה.

¹ גדה נו ע"ב.

² חוות דעת סי' ק"צ ביאורים א' ד"ה ואם. יש שלא חששו להרגשה בהטלת מי רגלים, וראו חזון איש סי' צ ס"ק ה ד"ה והנה.

³ הל' איסורי ביאה פרק ה הל' יז.

⁴ כך נפסק בטהרת הבית חלק א' עמ' כד, לכן ספרדיות לא צריכות לחשוש מהרגשה בזמן הטלת מי רגליים.

את שיעור הזמן ניתן ללמוד מ'שיעור וסת', שהוא הזמן שבין סיום התשמיש לבין מציאת הדם. שיעור זה הוזכר באישה המוצאת דם לאחר תשמיש, כאשר עולה החשש שמא אישה זו רואה מחמת תשמיש. 'שיעור וסת' מוזכר בגמרא⁵ בהקשר הבדיקות הפנימיות שעל האישה לבצע לפני התשמיש ולאחריו.⁶ שיעור זה מוגדר בגמרא באופן הבא: "משל לשמש ועד שעומדים בצד המשקוף ביציאת השמש נכנס עד". מדובר בשיעור זמן קצר ביותר, שהוא פחות מהזמן שלוקח לאישה לבצע בדיקה פנימית של חורים וסדקים, ולמעשה רק קינוח חיצוני מהיר יכול להתבצע בתוך שיעור וסת.⁷ בעקבות זאת, כותב החוות דעת⁸ לאסור את האישה רק במקרה שמצאה את הדם בקינוח שנעשה בתוך שיעור וסת.

השלחן ערוך⁹ קובע ששיעור זה הוא "הזמן שלוקח להושיט ידה לתחת הכר ותטול עד ותקנח" והרמ"א פוסק כראב"ד שאיננו בקיאים לשער במדויק את הזמן, ולכן יש לחשוש לכל דם שמצאה סמוך לחשש ההרגשה.¹⁰

בבדי השלחן¹¹ נפסק להחמיר כל עוד קיים ספק אם הקינוח היה סמוך להטלת מי הרגליים; אולם המחבר מוסיף¹² שאם הדם שנמצא הוא פחות מגודל גריס, והאישה אומרת שברור לה שהיא לא הרגישה, אפשר לצרף זאת לכך שאין דרך הנשים לראות דם נידה בשעת הטלת מי רגליים, ולהקל בדינה.¹³

בחלק מהפוסקים מופיעה הגדרה כללית בלבד, ללא פירוט זמן. כך החזו"ן איש¹⁴ מחלק בין אישה שקינחה מיד לאחר הטלת מי רגליים, למוצאת את הדם לאחר זמן מרובה.

לעומת זאת, בשיעורי שבט הלוי¹⁵ נפסק שכל שהאישה מקנחת ורואה דם על נייר קינוח בתוך דקה מסיום הטלת מי הרגליים, הדבר נחשב לסמוך, והיא נטמאת מספק דאורייתא שמא הרגישה בשעת יציאת הדם ולא הייתה מודעת לכך.¹⁶ אמנם, לאור הדברים שהוזכרו לעיל, לפיהם מדובר בשיעור זמן קצר יותר מזמן בדיקת חורים וסדקים, נראה ששיעור זה הינו מופלג.

לעומת זאת, כתב הפרי דעה¹⁷ "שיש לנו לתפוס סמיכה היותר קטנה שבש"ס דהיינו שיעור של [הליכת] כ"ב אמה". השיעור הזה הובא בשלחן ערוך¹⁸ בהגדרת המונח "תכף" בנושא שהייה בין נטילת ידיים לבציעת הפת. בתוספות במסכת סוטה¹⁹ מוזכר כי שיעור זמן של "תכף" נלמד מהסמיכה על ראש הקרבן, שצריכה להיעשות סמוך לשחיטה, ושיעור זה מתקיים אף במקום שבו הסמיכה נעשתה במרחק הליכה של כ"ב אמה ממקום השחיטה. על פי חישוב זמן הליכת מיל, ניתן לקבוע כי הליכת כ"ב אמות אורכת כ-15 שניות,²⁰ וכל שהמתנייה שיעור זה ולאחר מכן קינחה עצמה אינה צריכה לחשוש להרגשה, ודין הדם שנמצא בקינוח כדין כתם. היות שהראשונים והרבה מהאחרונים לא הביאו את החשש של הרגשה בזמן הטלת מי רגליים, לחוששים להרגשה במקרה זה אפשר לסמוך על השיעור הקצר של הפרי דעה, וכן מורה הר"י ורהפטיג.

⁵ נדה יב.

⁶ איננו פוסקים כדעת הרמב"ם, ואין חובה בדוק לפני ואחרי תשמיש. ראו יו"ד סי' קפו סע' א.

⁷ וכלשון השו"ע יו"ד סי' קצ סע' נא: "שקנחה עצמה בעד שבדיה מיד תיכף למציאת הדם, אבל אם שהתה כדי שיעור בדיקה דהיינו כדי שתקנח בחורים ובסדקים...".

⁸ חוות דעת סי' קצ ביאורים א ד"ה "ואם מצאה".

⁹ יו"ד סי' קפז סע' א.

¹⁰ להרחבה בנושא ראו סימן מד, דם לאחר תשמיש בנוטלת גלולות.

¹¹ בדי השלחן סי' קצ ס"ק קד.

¹² שם סי' קצ ביאורים ד"ה "כיצד".

¹³ הוא מסתמך על הנטע שעשועים חלק יו"ד סי' כא.

¹⁴ יו"ד סי' צ ס"ק א.

¹⁵ סי' קפז סע' א ס"ק יא עמ' סח, וגם סי' קצ סע' י ס"ק ג עמ' קע.

¹⁶ לפי שיעורי שבט הלוי שם, לכתחילה כאשר נמצא דם ממש, כלומר שהאישה בטוחה שיש דימום (ולא כתם חום) ומקורו לא בדלקת בדרכי השתן, יש להחמיר גם מעבר לדקה אחת.

¹⁷ שפתי לוי סי' קפז ס"ק ז.

¹⁸ או"ח סי' קסו.

¹⁹ סוטה לט ד"ה "כל כהן שלא נטל ידיו".

²⁰ יש 2000 אמה במיל. שיעור כדי הילוך מיל נע בין 18 ל-24 דקות, ראו שו"ע או"ח סי' תנט סע' ב. לפי החישוב הקצר, זמן הילוך כ"ב אמה הוא 11.88 שניות, ואילו לשיעור הארוך מדובר ב-15.84 שניות. כל שהמתנייה יותר מכן, אין זה נחשב תכף או סמוך.

במקרה שבו האישה אינה יודעת לומר בוודאות אם אכן חיכתה 15 שניות בין סיום הטלת השתן לקינוח, אפשר לברר איתה אם הייתה לחוצה לצאת מהר מהשירותים. האגרות משה²¹ מחדש שהחשש להרגשה אינו אלא בשעת יציאת טיפות השתן האחרונות, שכן אין דרך הדם לצאת יחד עם קילוח רגלים. לדבריו, אישה שהייתה לחוצה לצאת מהשירותים בכדי לטפל בתינוק בוכה או בסיר שגולש על הכיריים וכדומה, ומתוך כך קנחה עצמה במהירות בשעה שטיפות השתן האחרונות עדיין יוצאות מגופה, נטמאת מחשש הרגשה כמוצאת דם בקינוח. ואולם, במקרה שהמתנה ולא קינחה עצמה עד לסיום כל הטלת השתן "אלא ישבה עד שיצאו כל הטיפין, וקינחה ומצאה דם ולא הרגישה כלום – דינה ככתם" ואינה חוששת שהדם שנמצא בקינוח בא בהרגשה.

נייר כדבר שלא מקבל טומאה

ההנחה המצויה בדברינו, שדינו של נייר הקינוח של ימינו כדין דבר שאינו מקבל טומאה, מבוארת בדברי הפוסקים. האג"מ כותב שאף לדיעה הסבורה שנייר ראוי עקרונית לקבל טומאה, נייר הקינוח הדק שלנו אינו בגדר הנ"ל היות שהוא לא נעשה לשם שימוש המתקיים.²² כך גם פוסק הגר"ע יוסף בטהרת הבית.²³ למגבונים לחים דין זהה לנייר קינוח.²⁴

דבר שאינו מקבל טומאה המונח על גבי דבר המקבל טומאה

בסדרי טהרה²⁵ העלה חשש נוסף שלפיו, למרות שהדם נמצא בפועל על נייר הקינוח שאינו מקבל טומאה, יש להחמיר בדינו מאחר שהנייר עצמו מונח בתוך ידה, ועל כן יש להחשיבו כדין דם הנמצא על דבר המקבל טומאה. ואולם, באגרות משה,²⁶ בבדי השלחן,²⁷ ובטהרת הבית²⁸ חלקו על דבריו וכתבו שדין הדם שנמצא על נייר הקינוח כדין דם שנמצא על דבר שאינו מקבל טומאה.²⁹

דיני כתמים באותו מקום

טענה נוספת שהועלתה היא שיש להתייחס לדם שנמצא בקינוח כאל כתם שנמצא על הגוף, היות שברור שהדם היה תחילה על גופה של האישה ורק לאחר הקינוח עבר לנייר הקינוח. על כן אין מקום לטענה שהכתם נמצא על דבר שאינו מקבל טומאה, ויש לאסור את האישה בכתם הגדול מגריס.³⁰ טהרת הבית³¹ חולק על כך וכותב שהדם נידון על פי מקום הימצאו, ובדומה לדין בדיקה קרקע עולם, שגם שם ודאי הוא שהדם יצא מגופה ובכל זאת טהורה כדין כתם הנמצא על דבר שאינו מקבל טומאה.³²

²¹ שו"ת אגרות משה יו"ד חלק ד סי' יז ס"ק יג.

²² אג"מ יו"ד חלק ג' סי' נג, ויו"ד חלק ד' סי' יז ס"ק יד: "שהרי לא נעשה לתשמיש [דהיינו, שימוש] המתקיים, וגם לא ראוי לדבר מתקיים". פוסקים רבים דנו בדין הנייר. בנודע ביהודה תנינא סי' קה, החמיר, בחכמת אדם כלל קיג סי' ח. לעומת זאת, בשו"ת חת"ס ח"ו סי' פ"א הקל בנייר אפילו אם נעשה מבלאי בגדים. אמנם יש הבדל בין הנייר כפי שהוא נוצר בעבר לבין הנייר שלנו כיום, ולדעת רוב הפוסקים אף אם הנייר נעשה מחומר שמקבל טומאה, היות שהוא נטחן תחילה וצורתו משתנה לגמרי, למעשה הוא אינו מקבל טומאה. בדברי יציב (חיו"ד, סי' פט ס"ק ה ד"ה "וגם שהנייר צבוע") חילק בין נייר קינוח צבועי ונייר לבן: דם בנייר צבועי בוודאי לא אוסר את האישה משום כתם (יו"ד סי' קצ ס"ק י). באג"מ (יו"ד ח"ד סי' יז ס"ק כח) כתב שאין צורך לקנח בנייר לבן אפילו בשבעה נקיים, ושימוש זה מביא לידי ספקות וחומרות לגבי צבעים שנראו על הנייר.

²³ ומביא שם עוד הרבה פוסקים שמקילים בנייר שלנו. ח"א סי' ח סע' י ס"ק י. להרחבה בנושא דבר שלא מקבל טומאה ראו להלן סי' מה, כתם על תחתונת ובגד סינתטי.

²⁴ כך פוסקים הר"ה הנקין והר"י ורהפטיג, כי המגבון דומה לנייר טישו שהוא לשימוש חד פעמי ונזרק מיד, וכמוהו הוא עשוי מנייר ולא מבד.

²⁵ סדרי טהרה סי' קצ ס"ק צג בד"ה "מזה יצא". באופן כללי, סדרי טהרה פוסק שאין צורך בהרגשה כדי לטמא אישה מדאורייתא ומספיק שהדם ודאי מגופה כדי לטמאה. להרחבה בעניין ראו סי' מג בדין הרגשה.

²⁶ יו"ד חלק ד סי' יז ס"ק טו.

²⁷ ראן בדי השלחן סי' קצ ס"ק י ביאורים ד"ה "דבר לא מקבל טומאה" שמציין לחת"ס סופר והגר"ז שאינם פוסקים כסדרי טהרה.

²⁸ טהרת הבית ח"א סי' ח סע' יב ס"ק יב.

²⁹ החוששת לדברי הסד"ט תוכל לפתור את הבעיה ע"י קינוח בנייר צבועי. זו הסיבה להדרכה שניתנת לפעמים לכלות להעדיף את השימוש בנייר צבועי, אך כיוון שרוב פוסקים לא קבלו את דברי הסד"ט, אין צורך להנחות כן. ובעיקר יש להקפיד שנשים לא תחשבוה שנאסרו אם לא קנחו בנייר צבועי.

³⁰ קנה בושם ח"א יו"ד סי' עז. טענה דומה נמצאת גם בשו"ת חשב האפור (ח"ב סי' עה), וכך גם פוסק בשו"ת בצל החכמה חלק ו סי' קכה.

³¹ טהרת הבית ח"א סי' ה עמ' כה.

³² להרחבה בנושא דם שנמצא על הגוף ראו להלן סי' מא, נטילת גלולות ברצף.

סיבה נוספת להחמיר במצב שלפנינו היא שיש מקום לומר שהיתר של כתם פחות מגריס לא יחול על דם שנמצא בקינוח של אותו מקום, היות שהדם בוודאי יצא מגופה כי לא מצויות שם מאכולות כלל,³³ ועל כן יש לטמא את האישה גם בכתם הפחות מכגריס.³⁴ האגרות משה דוחה זאת וכותב שדיני כתמים חלים גם על מקרה של דם שנמצא בקינוח, משום שבשעת הקינוח האישה נוגעת בכל הסביבה ולא רק באותו מקום ממש.³⁵

באופן כללי, הנוהגות כמנהג ספרד אינן חוששות לדם על נייר קינוח. לנוהגות כמנהג אשכנז, יש פוסקים הממליצים לאישה שכלל לא תסתכל על נייר הקינוח.³⁶ ואולם, היות שישנן נשים שנלחצות מאוד מהוראה זו, והיות שחשוב שהאישה תדע מה קורה בגופה,³⁷ יש להנחות את הנשים לחכות כ-15 שניות לפני שהן מקנחות, וכל עוד קנחה רק חיצונית, אף אם תראה דם על הנייר אינה נאסרת.³⁸

מ.ר.

³³ נדה יד עמ' א.

³⁴ ראו תורת השלמים סי' קפג סע' א. כך פוסק להלכה טהרה כהלכה פרק ב סי' יג.

³⁵ אגרות משה יו"ד ח"ד סי' יז ס"ק טז. בדומה לכך כותב אף בשיעורי שבט הלוי סי' קצ סע' ו ס"ק ו.

³⁶ שיעורי שבט הלוי סי' קצא ס"ק כ עמ' רכ"ב, שערי אורה עמ' 89, טהרה כהלכה פ"ב סי' טז.

³⁷ מטעמים שונים חשוב שהאישה תדע אם יש לה כתמים או דימום. מבחינה רפואית, הדבר חשוב לשם זיהוי הפרשות לא תקינות שבעקבותם תוכל לגשת לרופא להיבדק. הדבר חשוב אף מבחינה הלכתית כדי שתדע מתי לצפות לתחילת מחזור כדי להימנע מקיום יחסים בשעה שעלולה לראות דם.

³⁸ במקרה שהאישה יודעת שהיא סובלת מטחורים, תוכל לתלות את הדימום בטחורים. להרחבה בנושא ראו לעיל סי' יז, תלייה בטחורים בז' נקיים לאתר לידה.

17. המשך הנקה לאחר הפסקה בפעוט

שאלה

אני ובעלי אמורים לצאת יחד, ללא ילדים, לחופשה בת שבוע ימים. עודני מניקה את בננו בן השנתיים וחודשיים, ולמרות שאינו תלוי בהנקה, הייתי רוצה להמשיך בה ככל שאפשר. שמעתי שיש בעייה הלכתית לחזור להניק תינוק גדול שכבר הפסיק לינוק. אם לא אניק במשך שבוע, האם אוכל להמשיך להניק לאחר שנחזור?

תשובה

מבחינה הלכתית ההנקה נחשבת כרצויה לטובת בריאות הילד. כך גם בתפיסה הרפואית העכשווית: ככל שההנקה נמשכת לתקופה ארוכה יותר, כך רבה התועלת לבריאות הילד. עם זאת, לאחר גיל שנתיים, במידה והתקיימה הפסקה בהנקה של שבועים ושתיים שעות, אסור מבחינה הלכתית לחזור ולהניק. זאת בתנאי שהפסקת ההנקה נעשתה מתוך רצון התינוק; אבל אם ההפסקה מקורה במחלה של התינוק או של האם, מותר להמשיך להניק עד גיל ארבע או חמש.

לפיכך, אם את מפסיקה להניק במשך שבוע בעקבות נסיעה, הרי מצד התינוק הפסקה זו נחשבת כאונס, שהרי ההורים בחרו לנסוע אך התינוק לא בחר להיגמל. לכן, במידה שהתינוק בוכה ומבקש לחזור לינוק לאחר חזרתכם, מותר לך לחזור להניק. אך אם התינוק לא דורש לחזור להנקה, יהיה אסור לך לחזור להניקו.

הרחבה

מוסכם היום שהנקה היא הדרך המועדפת להזנת התינוק. הרופאים ממליצים שבשישה חודשי חייו הראשונים יזון התינוק מחלב אם בלבד, ולאחר מכן ימשיך ביניקה עד גיל שנה, לצד תוספת כלכלה מתאימה.¹ לאחר שנה, מומלץ להמשיך את ההנקה בהתאם לרצון התינוק והאם.²

מובא בגמרא³ ש"סתם תינוק מסוכן אצל החלב". בשל חשיבות ההנקה התירו חכמים לאם לשאוב חלב בשבת בתנאים מסויימים.⁴ כמו כן אסרו על אלמנה מניקה להינשא בשנית במשך שנתיים, מחשש שמא תגמול את התינוק ויסתכן בכך.⁵ הנקת התינוק נמנית בין חובותיה של אישה לבעלה.⁶ אמנם ניתן היום להאכיל את התינוק בתחליף חלב אם, אבל עדיין עולות סגולות חלב האם על התחליפים המלאכותיים.

חז"ל מציינים כ"ד חודש כתקופת ההנקה המקובלת.⁷ עד כ"ד חודש, אם הפסיק התינוק לינוק, מותר לחזור להניקו.⁸ באשר לתקופה שלאחר מכן, נפסק שמותר להניק ברציפות עד גיל ארבע לילד בריא וגיל חמש לילד חלש או חשוף למחלות.⁹ כך גם

¹ הארגון הבריאות העולמי (WHO) ממליץ על הנקה עד גיל שנתיים.

² ראו מדריך לאנשי מקצוע להזנת התינוק והפעוט http://www.health.gov.il/hozer/bz25_2012.pdf. ראו גם American Academy of Pediatrics: Section on Breastfeeding. Breastfeeding and the Use of Human Milk. Pediatrics 2012; 120: e827-e841.

Available at

<http://pediatrics.aappublications.org/content/early/2012/02/22/peds.2011-3552>

³ יבמות קיד ע"א.

⁴ או"ח שכח לה.

⁵ יבמות לו ע"ב. וכן אה"ע סי' יג בדין מינקת חברו.

⁶ כתובות נט ע"ב.

⁷ יבמות לו ע"ב ורש"י שם ד"ה דבר אחד, כתובות ס ע"א, נדה ט ע"א.

⁸ רמב"ם שם, שו"ע יו"ד פא ז.

⁹ כתובות ס ע"א, ותוספות שם ד"ה רבי יהושע אומר. בשיטה מקובצת שם מובא בשם תלמידי רבנו יונה שלדעת רבנו צרפת מותר להניק אפילו מעבר לגיל חמש.

כותב הרמב"ם¹⁰ ומובא להלכה בשולחן ערוך.¹¹ אך אם לאחר כ"ד חודש הפסיק הפעוט לינוק למשך זמן העולה על שלושה ימים, אין לחזור ולהניקו, בתנאי שנגמל מרצונו ולא בשל מחלה.¹²

הנקה של ילד גמול בן כ"ד חודש ומעלה הינה אסורה מדברי סופרים, ונחשבת כ"יונק שקץ".¹³ אחרונים העלו חשש שמא ילמדו מהיתר חלב אם להתיר חלב בהמה טמאה: אם יהיה מותר למי שכבר אינו תינוק לינוק מהאישה הגם שבשר אדם אסור לאכילה, יש לחשוש שמא יטעו להתיר לינוק מבהמה טמאה האסורה באכילה.¹⁴

אם נגמל הילד מרצונו לאחר כ"ד חודש אך מסיבות בריאות עדיין עדיף שימשיך לקבל חלב אם, על האם לשאוב ולהאכילו באמצעות בקבוק. אך אם אינו מוכן לקבל בצורה זו, יש שכתבו שמותר להתחיל שוב להניק כל עוד מוגדר הילד לעניין הצורך בחלב כחולה שאין בו סכנה.¹⁵

אם חלה התינוק לאחר גיל שנתיים, והחזרה לחלב אם רצוייה לשם חיזוק בריאותו, מותר לה להניקו בימי המחלה, אך לאחר החלמתו עליה להפסיק להניק, היות שהחזרה להנקה הותרה עקב המחלה בלבד.¹⁶

בשו"ת וישב משה¹⁷ התיר לאישה שיצאה לחו"ל לשבוע ללא בנה בנסיון לגמלו לאחר כ"ד חודש, לחזור להניקו היות ובכיו של התינוק הוכיח שלא פירש 'מתוך ברורו' (כלומר: רצונו כילד בריא) ואינו נחשב כגדול שאסור לינוק מאמו. אבל במקרה שהפעוט לא בוכה ולא דורש לינוק אסור לחזור להניקו.

לכן בנידון דידן, לכשתחזור האם, אם יבכה הפעוט ויחפש לינוק, סימן שחסרה לו ההנקה ולא נגמל, ומותר לאם לחזור ולהניקו.

מ.ר.

¹⁰רמב"ם הלכות מאכלות אסורות פרק ג הל' ה.

¹¹יר"ד פא ז.

¹²ירושלמי כתובות פרק ה הל' ו, וכך נפסק בשו"ע יר"ד פא ז.

¹³יר"ד שם. וראו רש"י כתובות ס ע"א ד"ה "כיונק שרץ" שהכוונה היא שהתינוק יונק דבר משוקץ, דהיינו החלב, ולא שהוא כיונק משקץ. לדיון אם האיסור מתייחס לחלב עצמו או למעשה ההנקה ראו הר"י נויבירט, "הנקת תינוק בן ג' לצורך רפואה", עטרת שלמה ד תשנ"ט עמ' קנד-קנט.

¹⁴ט"ז יר"ד סי' פא ס"ק ט. ראו גם ערוך השלחן שם סעיף לב, וספר שמו יוסף לר' יוסף בן יצחק אבן ואליד סי' רסז עמ' נ.

¹⁵שו"ת יביע אומר ח"ה סי' יא ס"ק ד. ונסמך על דברי הרשב"א המתיר ככלל להאכיל לקטן איסורי דרבנן כל שהדבר נעשה לצורך הקטן עצמו.

¹⁶ש"ך יר"ד סי' פ"א ס"ק כב.

¹⁷חלק א סי' כז.

18. העברת תינוק בין ההורים בימי הנידות

שאלה

לפני חודש ילדתי תאומים, כך שיש לנו כעת חמישה ילדים בני שמונה ומטה. שנינו תשושים ועצבניים מהעומס ומחוסר שינה. לאחר הלידות, אני מתקשה מאד עם ההרחקות ועם הפירוד הארוך דווקא בתקופה שבה אני זקוקה ביותר לתמיכה רגשית. עכשיו שהעזרה של בעלי נצרכת באופן שוטף, קשה לי לשמור על איסור העברת התינוקות או חפצים אחרים מהאחד לשני. גם קשה לסחוב את העגלה הכפולה במדרגות ללא הרמה משותפת. האם אין אפשרות להקל בדברים אלו?

תשובה

קודם כל מזל טוב כפול!

איסור העברת חפצים מיד ליד נועד למנוע מגע וקירבה בין בני הזוג בזמן שהם אסורים. איסור זה גורם קושי להורים רבים הן בגלל הצורך בתמיכה רגשית והן בגלל הצורך המעשי בעזרה פיזית בתקופה עמוסה זו. מומלץ שהאחד יניח את התינוק, והשני ירים אותו מיד. לפעמים ניתן להעביר את התינוק דרך אדם שלישי. כך נולד המנהג של קוואטר בבית, כדי שההורים לא יידרשו להעביר את התינוק ישירות מהאחד לשני. עם זאת, מטבע הדברים, ובמיוחד בשבועות הראשונים שלאחר הלידה, וכל שכן כאשר נולדים תאומים, לא תמיד ניתן להניח את התינוק על משטח בטוח על מנת להימנע מהעברה ישירה. לכן, במקרה של קושי וצער, תוכלו לסמוך על המתירים להעביר ישירות את התינוקות, תוך זהירות להימנע ממצע.

אם אין מי שיסייע לכם בהרמת העגלה, מותר לכם להרימה יחד. יש מי שמתיר זאת גם אם קיימת אפשרות לבקש עזרה, כל עוד הדבר נעשה באופן שלא תגעו זה בזה.

הרחבה

אחת ההרחקות בזמן שהאישה נידה היא איסור העברה מיד ליד.¹ מקור ההלכה בגמרא בכתובות,² שם נאסרה מזיגת הכוס והעברתה לאישה. שיטות הראשונים בנדון מתחלקות לשלוש:

1. האיסור חל רק על העברת כוס משום חיבה או קירבה (רמב"ם³ וספר היראים⁴).
2. האיסור חל על העברת כל חפץ שמא יגעו האחד בשני (רמב"ן,⁵ רשב"א,⁶ תוספות הרא"ש,⁷ רבינו ירוחם,⁸ ספר החינוך⁹ והטור¹⁰).
3. ייתכן שיש מקום להקל בחפצים גדולים לגביהם אין חשש של נגיעה או קירבה. (רש"י,¹¹ תוספות,¹² וס' התרומה.¹³)

לדעת הרמ"א, האיסור חל גם על זריקת חפצים,¹⁴ וכן על העברת חפצים ארוכים שלגביהם אין לכאורה חשש של נגיעה.¹⁵

¹ יו"ד סי' קצה סע' ב.

² סא ע"א.

³ הל' אישות פרק כא הל' ח, ומגיד משנה שם.

⁴ סי' יראים סי' כו ד"ה ובכתובות.

⁵ חידושי הרמב"ן כתובות סא ע"א, ד"ה ויש מי שאומר.

⁶ חידושי הרשב"א כתובות שם ד"ה "ומזיגת הכוס".

⁷ תוספות הרא"ש כתובות שם ד"ה "מחלפא ליה".

⁸ רבינו ירוחם, תולדות אדם וחוה נתיב כו חלק ד ד"ה "פי' מזיגת כוס".

⁹ מצוה רז.

¹⁰ סי' קצה.

¹¹ מובא במחזור ויטרי סי' תצט.

¹² תוס' כתובות סא ע"א ד"ה מחלפי דבייהו בידא דשמאלא.

¹³ הל' נדה סי' פט.

¹⁴ יו"ד סי' קצה סע' ב' ורמ"א שם, וכן דרכי משה שם ס"ק א.

¹⁵ בית יוסף שם וכן בש"ך שם ס"ק ג.

יש שהבחינו בין תינוק לשאר חפצים: בפתחי תשובה¹⁶ מובאת תשובת התשב"ץ¹⁷ שכותב שאין התינוק נכלל באיסור ההעברה כי הוא חי שנושא את עצמו,¹⁸ והוא "עצמו הוא יוצא מחיק אמו ובא לחיק אביו" ולכן מותר להורים להעבירו מאחד לשני.¹⁹

האם גדר 'חי שנושא את עצמו' חל רק על תינוק שבכוחו לעבור מיד ליד, או ששייך גם ביילוד קטן?²⁰ יש שכתבו שהיכולת של התינוק לעבור מאם לאב היא תנאי היתר. לדידם, אם התינוק קטן או חולה ואין ביכולתו לעבור בעצמו, אסור להעבירו מיד ליד.²¹ מנגד, יש שקבלו את היתר התשב"ץ למרות ההשגות על נימוקיו והתירו העברת תינוק בכל גיל.²²

פוסקי זמנינו²³ כתבו שיש להימנע לכתחילה מהעברת תינוק מיד ליד, היות שקשה להימנע ממגע. בשעת הדחק אפשר להקל כאשר הוא עובר מעצמו, ואף ביילוד ממש.²⁴ ראוי לציין שיש להיזהר שלא להניח את התינוק במקום מסוכן בניסיון להימנע מאיסור העברת חפץ.²⁵

¹⁶ יו"ד סי' קצה סע' ג ד"ה ולא יקבלנו מידה.

¹⁷ שו"ת תשב"ץ חלק ג סימן נח וסימן רל.

¹⁸ כך גם נפסק בברכי יוסף, שוירי ברכה יו"ד סי' קצה ס"ק ז.

¹⁹ בערוך השולחן יו"ד סי' קצה סע' ה חלק על התשב"ץ ואסר גם כאשר יכול התינוק לעבור בעצמו; בשו"ת שבט הלוי ח"ב סי' צב העיר שהתשב"ץ מתיר לשיטתו בזריקת חפצים, אך לפי האוסרים בזריקה יהיה אסור להעביר גם תינוק המסוגל לעבור בעצמו מהורה אחד לשני, ובח"ד סי' קיב חלק על היתר התשב"ץ. בס' בדי השולחן (סי' קצה סע' ב ס"ק כד ציונים מג) סבר שגם התשב"ץ אסר על העברת תינוק קטן ביותר, ואולי גם תינוק שישן.

²⁰ מחלוקת דומה יש בהלכות שבת, אם תינוק בן שמונה ימים נחשב חי שנושא את עצמו לעניין ברית בשבת. ראו מג"א סי' שח ס"ק ע ופמ"ג אשל אברהם שם ס"ק עא ואליה רבה שם ס"ק פד ד"ה "דחי נושא וכו'".

²¹ כך גם בדרכי טהרה עמ' מג.

²² ראו בברכי יוסף, שוירי ברכה שם, וראו גם בטהרת הבית ח"ב סי' י"ב ס"ז ובהערה ז' (עמ' קא), שם מתיר להעביר תינוק אך מוסיף שראוי לאשכנזים להחמיר.

²³ מנחת אשר הל' נדה סי' ו סע' א ס"ק ב עמ' מז. ואלו דבריו: "ראוי ממידת חסידות להמנע כהאי גוונא כיון שקשה להעביר תינוק מיד ליד בלי נגיעה כלשהי בבשרה או בבגדיה דהוי כגופה... ובשעת הדחק יש למקיל על מה לסמוך".

²⁴ טהרת הבית שם. ובספר חוט השני סי' קצה סע' ב ס"ק ו (שער הצינן ס"ק יח) מתיר לקחת תינוק מברכי אשתו, שכן אין בכך מסירה אלא רק לוקח אותו מהמקום שבו מונח, אך בעל נפש יחמיר על עצמו.

²⁵ כך מעיר הרב מרדכי וויליג, מובא בספר סדר טהרת הקודש עמ' 314.

בנוגע להרמת עגלת תינוק, כאשר המשא אינו כבד סימן שהסיוע הינו בגדר פעולה של חיבה, שאינה נעשית בשל צורך, ולכן יש להימנע מכך.²⁶ באם העגלה כבדה או שאין אפשרות לאחד להרימה לבד, ההרמה היא פעולת עזרה ולא חיבה, והיא מותרת בדרך שינוי.²⁷

מ.ר.

²⁶ ראו שו"ת אגרות משה יו"ד ח"ב סי' עה. וכן בנשמת אברהם יו"ד סי' קצה ס"ק ג ד"ה הורדה והעלאת עגלת ילדים, שמביא בשם הגרש"ז אויערבאך שנכון להחמיר בכל עגלה גם אם כבדה.

²⁷ כך נכתב בתשובות והנהגות כרך א סי' תקב, אך מתיר רק בשעת הדחק ודרך שינוי ניכר, ועדיף שיבקשו עזרה או יימנעו מהצורך בכך. ראו גם שו"ת ציץ אליעזר חלק יב סי' נח.